

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**LOZAN'DAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN
TÜRKİYE'NİN SİYASİ VE SOSYO-KÜLTÜREL
GELİŞİMİNDEKİ ROLLERİ**

DOKTORA TEZİ

MEHMET BOZASLAN

GAZIANTEP
TEMMUZ 2019

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**LOZAN'DAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN
TÜRKİYE'NİN SİYASİ VE SOSYO-KÜLTÜREL
GELİŞİMİNDEKİ ROLLERİ**

DOKTORA TEZİ

MEHMET BOZASLAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr.Üyesi MEHMET BİÇİCİ

GAZIANTEP
TEMMUZ 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
LOZAN'DAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN TÜRKİYE'NİN
SİYASİ VE SOSYO-KÜLTÜREL GELİŞİMİNDEKİ ROLLERİ
Mehmet BOZASLAN

Tez Savunma Tarihi: 22/07/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç.Dr.Zekiye ANTAKYALIOĞLU

SBE Müdürü

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

Tez Danışmanı

İkinci Tez Danışmanı (varsa)

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Prof.Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Jüri Başkanı)

Prof.Dr.Hasan MERT

Doç.Dr. Ayhan DOĞAN

Doç.Dr. Yunus Emre TANSÜ

Dr. Öğr.Üyesi Mehmet BİÇİCİ

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mehmet BOZASLAN

22/07/2019

ÖZ

LOZAN'DAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN TÜRKİYE'NİN SİYASİ VE SOSYO-KÜLTÜREL GELİŞİMİNDEKİ ROLLERİ

BOZASLAN, Mehmet
Doktora Tezi, Tarih ABD
Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ
Temmuz 2019, 9 +210 Sayfa

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan antlaşmaların sonuncusu olan Lozan Barış Antlaşması diğer barış antlaşmalarından (Versailles, Neuilly, Saint-Germain, Trianon) çok farklı özellikler taşımaktadır. Diğer barış antlaşmaları galip devletler tarafından mağluplara zorla imzalatılmıştır ve çok ağır şartlar ihtiva etmektedir. Türkler ise kendisine dayatılan Sevr Antlaşmasını yok sayarak zorlu bir mücadeleye girişmiş ve 4 yıl süren bu mücadeleden zaferle ayrılmasını bilmiştir.

Lozan'da Milli Mücadele'nin askeri safhasının devamı olan diplomatik ve hukuki bir savaş verilmiştir. Kasım 1922'den Temmuz 1923'e kadar süren ve her safhasında çok çetin müzakerelere sahne olan bu dönemde Türk Heyeti, tüm kadrosu ile özverili bir çalışma örneği göstermiş ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyetinde görev alan delegelerin yanı sıra tüm müşavirler Türkiye'nin yetişmiş aydınları olduğundan Lozan Barış Antlaşması sonrasında da hizmetlerine devam etmişlerdir. Siyasi ve sosyal alanda önemli devlet görevlerine getirilen bu isimlerden bazıları başbakanlık, bakanlık, milletvekilliği, büyükelçilik gibi görevleri yürütmelerinin yanında sosyal ve kültürel alanda da önemli hizmetler vermiş ve eserler ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada Barış Anlaşmasının müzakerelerinde görev yapan Türk Heyeti üyelerinin hizmetleri tüm yönleriyle ele alınarak Türkiye'nin sosyo-kültürel gelişimindeki rolleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Antlaşması, İsmet İnönü, Birinci Dünya Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

TURKEY OF TURKISH DELEGATION MEMBERS İN LAUSANNE ROLE IN POLITICAL AND SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT

BOZASLAN, Mehmet
Doctoral Dissertation, History Department
Thesis Supervisor: Assist. Prof. Mehmet BİÇİCİ
July 2019, 9 + 210 pages

The Treaty of Lausanne, the last of the treaties signed after the First World War, has very different characteristics from other peace treaties (Versailles, Neuilly, Saint-Germain, Trianon). Other peace treaties have been forcibly signed by the victorious states and have very severe conditions. The Turks ignored the Treaty of Sevres imposed on him entered into a tough fight and the victory of this struggle lasted 4 years, knows the separation.

A diplomatic and legal war, the continuation of the military phase of the National Struggle, was given in Lausanne. In this period, which lasted from November 1922 to July 1923, and at every stage of a very severe negotiations, the Turkish Delegation showed a devoted work with all its staff and made important contributions to the signing of the Lausanne Peace Treaty.

The Turkish delegation during the Lausanne negotiations, as well as advisers involved all delegates after the Lausanne Peace Treaty that Turkey's educated intellectuals have continued their service. Some of these names, who were brought to the important political and social functions of the state, have served as prime ministries, ministries, deputies, ambassadors, as well as providing important services in the social and cultural fields.

In this study, the negotiation of a peace agreement Services of serving members of the Turkish delegation has been demonstrated by considering all aspects of Turkey's role in the socio-cultural development.

Key Words: The Treaty of Lausanne, İsmet İnönü, First World War, Turkish Republic.

ÖNSÖZ

Lozan Barış Antlaşması gerek antlaşmanın Türkiye Cumhuriyeti ve diğer katılımcı devletler açısından önemi gerekse sonuçlarının günümüzde dahi hissediliyor olması bakımından birçok akademik ve akademik olmayan çalışmaya konu olmuştur. Ancak yapılan çalışmalar daha çok Lozan Barış Antlaşması'nın siyasi ve diplomatik yönüyle alakalı olmuştur. Doğrudan heyet üyelerini bütüncül bir yaklaşım içerisinde ele alan ise Funda Öpöz'ün "İsmet Paşa İle Lozana Gidenler" başlıklı Yüksek Lisans çalışmasının dışında akademik bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmamızda Lozan Görüşmelerinde görev yapan Türk Heyetinden hareketle meselenin sosyal boyutu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Türk heyetinde görev yapan kişiler kendi alanlarında dönemlerinin en seçkin kişileridir. Zira bu kişiler Lozan sonrasında da siyasetten ekonomiye bürokrasiden edebiyata birçok alanda ülkelerine hizmet etmeye devam etmiş birçok önemli esere imza atmışlardır. Çalışmamız bu yönüyle hem meselenin eksik olduğunu düşündüğümüz sosyal boyutunu irdelemeyi amaçlamış hem de bir döneme imzasını atmış kişilerin hayatları ve hizmetlerinden hareketle o döneme ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın başlangıcında detaylı bir literatür taraması yapılarak konu ile ilgili başta birinci el kaynaklar olmak üzere tüm kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Konu ile alakalı arşiv belgeleri transkribe edilerek tahlil edilir hale getirilmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Genelkurmay Atase Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, SGK Arşivi belgelerinden istifade edilmiştir. Yine Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi taranarak heyet üyelerinden milletvekili olanların kişisel dosyalarına ve Tercüme-i Hal Varakalarına ulaşılmıştır. Başta Milli Kütüphane olmak üzere, kütüphanelerde ve kişilerde bulunan süreli yayınlara ulaşılmıştır. Yine başta heyet üyeleri olmak üzere döneme tanıklık eden kişilerin ortaya koydukları hatıratlar incelenmiş ve çalışmada kullanılmıştır. Konu ile ilgili hazırlanmış olan tetkik eserler incelenmiş, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili yapılan sempozyumlarda sunulan bildiriler ve makalelere ulaşılmıştır. Konu ile ilgili çalışılmış olan akademik tezler de incelenerek çalışmada istifade edilmiştir. Sonraki aşamalarda

tüm kaynaklar tarih araştırmalarındaki usüllere uygun olarak incelenmiştir. Kaynak taraması, bilgi toplama ve fişleme işlemleri tamamlandıktan sonra belirlenen plan dâhilinde konu ile alakalı arşiv belgeleri ve diğer bilgiler karşılaştırılıp, sentez ve analizler yapılmıştır.

Çalışmamız 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konunun kapsamı araştırma amacı ve kaynakların değerlendirilmesine yer verilerek Lozan Barış Antlaşması öncesi tarafların genel siyasi durumları ortaya konulmuş ve konuya giriş yapılmıştır. İkinci bölümde Lozan'da Türk tarafını temsil edecek olan heyetin belirlenmesi süreci, heyetin Lozan'a gelişi ve heyet üyelerinin müzakerelerde aldığı roller ortaya konulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Heyet üyeleri hakkında detaylı bilgiler verilerek üyelerin nitelikleri ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde heyet üyelerinin yaptığı hizmetler ve ortaya koyduğu eserler ışığında kendi alanlarında Türkiye'nin siyasi ve sosyo-kültürel gelişimine olan katkıları incelenmiştir. Değerlendirme ve sonuç kısmında ise tüm belge ve veriler ışığında heyet üyelerinin genel bir değerlendirmesi yapılarak üyelerin Türkiye'nin siyasi ve sosyo-kültürel gelişimindeki katkıları değerlendirilmiştir. Bu bölümde heyet üyeleri görevlerine ve ünvanlarına bakılmaksızın bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış ve isimleri alfabetik sırayla verilmiştir.

Bu çalışmada her türlü desteği veren benim içim bir hocadan çok daha fazla anlamı olan danışman hocam sayın Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Biçici'ye, değerli fikirleri ile çalışmamıza yön veren tez izleme komitesi üyeleri sayın Doç. Dr. Ayhan Doğan'a ve sayın Doç.Dr. Yunus Emre Tansü'ye, çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen her zaman en büyük destekçim sevgili eşim Neslihan Bolat Bozaslan'a ve kızım Ülkü'ye teşekkürü borç bilirim.

Mehmet BOZASLAN

Temmuz 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TABLolar LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

I. KONU KAPSAMI AMACI.....	7
II. KULLANILAN METOT VE TEKNİK	8
III. ARAŞTIRMALAR VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	9
IV. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ÖNCESİ TARAFLARIN GENEL SİYASİ DURUMU.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

LOZANDAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN BELİRLENMESİ VE LOZAN GÖRÜŞMELERİ

I. T.B.M.M. GÖRÜŞMELERİ VE HEYETİN TESPİT EDİLMESİ	23
II. TÜRK HEYETİNİN LOZAN'A GELİŞİ VE ÜYELERİN MÜZAKERELERDEKİ GÖREVLERİ	29
A. Türk Heyeti'nin Lozan'a Gelişi	29
B. Müzakerelerin Başlaması ve Üyelerin Müzakerelerdeki Rollerini	32
C. Türk Heyetinin Teşkilatlanması	33
D. Komisyonlar ve Üyelerin Görevleri	37
1. Birinci Komisyon ve Üyelerin Görevleri	38
1.1. Trakya Meselesi Görüşmeleri.....	39
1.2. Adalar Meselesi Görüşmeleri	41
1.3. Esirler ve Mübadele Meselesi Görüşmeleri.....	41
1.4. Boğazlar Meselesi.....	43
1.5. Musul Meselesi Görüşmeleri.....	46
2. İkinci Komisyon ve Üyelerin Görevleri	49
2.1. Azınlıklar ve Mübadele Meselesi Görüşmeleri	50
2.2. Patrikhane Meselesi Görüşmeleri	52
2.3. Ermeni Meselesi Görüşmeleri	52
3. Üçüncü Komisyon ve Üyelerin Görevleri	53
3.1. Kapitülasyonlar Meselesi Görüşmeleri.....	54
3.2. Borçlar Ve Tazminatlar Meselesi Görüşmeleri	55
3.3. Ticaret Sözleşmeleri Meselesi Görüşmeleri	57
E. Konferansın Kesinti Devresi.....	58

F. İkinci Dönem Görüşmeleri ve Üyelerin Rollerini	60
1. Batı Trakya ve Sınırlar Meselesi Görüşmeleri.....	62
2. Savaş Tazminatı ve Borçlar Meselesi	63
3. Kapitülasyonlar Meselesi Görüşmeleri.....	64
G. Barış Anlaşmasının İmzalanması	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOZANDAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN KISA BİYOGRAFİLERİ VE ÖZELLİKLERİ

I. BİYOGRAFİLER	69
II. HEYET ÜYELERİNİN ÖZELLİKLERİ	108
A. Meslek Gruplarına Göre	108
1. Hukukçular.....	108
2. Maliyeciler	109
3. Hariciyeciler.....	110
4. Siyasetçiler.....	110
5. Askerler.....	112
6. Edebiyatçılar	112
B.Eğitim Durumlarına Göre	113
1. Öğrenim Gördükleri Alanlar.....	115
2. Yurt Dışında Öğrenim Görenler	117
3. Bildikleri Yabancı Diller.....	118
C. Doğum Yerlerine Göre	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LOZANDAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN TÜRKİYE’NİN SİYASİ VE SOSYAL GELİŞİMİNDEKİ ROLLERİ

I. SİYASİ ALANDA	123
A.Politika.....	123
B.Bürokrasi.....	143
II. SOSYAL VE KÜLTÜREL ALANDA.....	151
A. Hukuk	151
B.Maliye	154
C.Eğitim.....	158
D.Edebiyat	170
E.Tıp	174
SONUÇ.....	176
KAYNAKÇA.....	184
EKLER.....	200
ÖZGEÇMİŞ	210

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Lozan Heyetinde Bulunan Hukukcular	108
Tablo 2: Lozan Heyetinde Bulunan Maliyeciler	109
Tablo 3: Lozan Heyetinde Bulunan Hariciyeciler	110
Tablo 4 Lozan Heyetinde Bulunan Siyasetçiler	111
Tablo 5 :Lozan Heyetinde Bulunan Askerler	112
Tablo 6: Lozan Heyetinde Bulunan Edebiyatçılar.....	113
Tablo 7: Lozan Heyeti Üyelerinin Eğitim Durumları.....	113
Tablo 8:Lozan Heyeti Üyelerinin Öğrenim Gördüğü Alanlar.....	115
Tablo 9Lozan Heyeti Üyelerinden Yurt Dışında Öğrenim Görenler	117
Tablo 10: Lozan Heyeti Üyelerinin Bildikleri Yabancı Diller	118
Tablo 11: Lozan Heyeti Üyelerinin Doğum Yerleri.....	120
Tablo 12: Ahmet Muhtar Çilli'nin Yasama Faaliyetleri.....	124
Tablo 13 :Ali Fuat Ağralı'nın Yasama Faaliyetleri	125
Tablo 14: Ali Şefik Başman'ın Yasama Faaliyetleri	126
Tablo 15: Aziz Zekai Apaydın'ın Yasama Faaliyetleri	127
Tablo 16:Hasan Saka'nın Yasama Faaliyetleri.....	128
Tablo 17 :Mahmut Celal Bayar'ın Yasama Faaliyetleri.....	130
Tablo 18: Mehmet Şükrü Kaya'nın Yasama Faaliyetleri	131
Tablo 19: Mehmet Zülfü Tıgrel'in Yasama Faaliyetleri	133
Tablo 20: Muhittin Mehmet Cevat Açıkalin'ın Yasama Faaliyetleri	134
Tablo 21: Mustafa İsmet İnönü'nün Yasama Faaliyetleri	135
Tablo 22: Mustafa Şeref Özkan'ın Yasama Faaliyetleri	136
Tablo 23: Nihat Reşat Belger'in Yasama Faaliyetleri	138
Tablo 24: Rıza Nur'un Yasama Faaliyetleri.....	139
Tablo 25: Ruşen Eşref Ünaydın'ın Yasama Faaliyetleri	139
Tablo 26: Tevfik Kamil Koperler'in Yasama Faaliyetleri	140
Tablo 27: Veli Saltıkgil'in Yasama Faaliyetleri	141
Tablo 28: Yahya Kemal Beyatlı'nın Yasama Faaliyetleri.....	142

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: İngilizlere Göre Musul'un Demografik Yapısı47

KISALTMALAR

ATASE: Genelkurmay Askeri Stratejik Araştırmalar Etüt Başkanlığı

Bk: Bakınız

BOA: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

BCA. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

D.T.C.F.D Dil Tarih Coğrafya Fakóltesi Dergisi

TDVİA Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

İ.B.B. İstanbul Büyükşehir Belediyesi

T.İ.T.E Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Araştırma Enstitüsü

TTK Türk Tarih Kurumu

vd. Ve diğerleri

vs. Ve saire

Yay. Yayınları

TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi

TTOK Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, siyasi ve ekonomik sonuçları itibariyle tüm dünyayı derinden etkilemiştir. Savaşın sonunda galip devletler, askeri zaferlerini diplomatik olarak da taçlandırmak amacıyla yenilen devletlerle çeşitli anlaşmalar imzalamışlardır (Versailles, Neuilly, Saint-Germain, Trianon). Savaşın büyüklüğü bu anlaşmaların şartlarına da yansımış, yenik devletler çok ağır şartlar ihtiva eden anlaşmalara imza koymak mecburiyetinde kalmışlardır.

Osmanlı Devleti de yenik devletler safında, galip İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesini imzalamıştır. Bir silah bırakışmasına nazaran çok ağır şartlar içeren bu antlaşma ile Osmanlı Devleti toprakları İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Hasta Adam diye nitelendirdikleri Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla¹ zaten önceden paylaşmış olan İtilaf Kuvvetleri, mütarekenin esnek maddelerinin de yardımıyla, Osmanlı Devleti'nin ordusunu terhis etmiş, silahlarına el koymuş memleketin her yanında işgallere başlamışlardır. Bu paylaşımların neticesi olan Sevr Anlaşmasını Osmanlı Hükümeti'ne imzalatmışlardır².

Yenik devletlere imzalatılacak olan barış anlaşmalarının şartlarını belirlemek için 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplanmıştır. İngiltere; İtalya'nın, Batı Anadolu'daki varlığından endişe ederek çıkarlarının zedelenmesinden korkmuş, bu sebeple konferansta Fransa'nın desteğini almak suretiyle, İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesini sağlamıştır.

Bu tarihlerde İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal, birçok temasta bulunmuş fakat hükümet yetkililerinin tavırları karşısında kurtuluşun İstanbul'dan olmayacağını idrak etmişti. Bu amacını gerçekleştirmek için, Anadolu'ya geçmenin yollarını arayan Mustafa Kemal için merkezi Samsun'da bulunan 9.Ordu müfettişliği çok uygun bir pozisyondu. Bu görev için girişimlerde bulunan Mustafa

¹ AKGÜL, Suat “ Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi ”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.23, C.VIII, Mart 1992, s.382.

² ULUSAN, Şayan, , “Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye”, *ÇTTAD*, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s.233.

Kemal atanmasını temin ederek Anadolu'ya geçme imkânı bulmuştur³.

Osmanlı Hükümeti'nin teslimiyetçi tutumu da İtilaf Devletleri'nin işini kolaylaştırmıştır. Bu tutum karşısında bağımsızlığı her şeyin önünde gören bir grup vatanseverin öncülüğünde Milli Mücadele şekillenmeye başlamıştır. Mustafa Kemal önce Samsun'a gelmiş, sonra Havza ve Amasya'ya geçerek burada Milli Mücadele'nin manifestosu olarak kabul edilen Amasya Genelgesi yayımlanmıştır. Genelge ile bu mücadelenin temel esasları tüm dünyaya ilan edilmiştir⁴.

Genelgede vatanın bütünlüğü ve milletin istiklali gibi kavramlardan bahsedilerek, İstanbul'daki yönetimin görevini yerine getiremediği, Milli Mücadele'nin ancak halkın kendi iradesiyle kazanılabileceği fikri dile getirilmiştir. Milletin haklarının her türlü denetim ve etkiden uzak milli bir heyet tarafından temsil edilmesi ve bunun tüm dünyaya ilan edilmesi gerektiği savunularak, bu amaçla heyetin tespiti için Sivas'ta milli bir kongre düzenlenmesi kararlaştırılmıştır⁵. Milli Mücadele'nin programı hazırlanmıştır⁶.

Yine bu tarihlerde Doğu Anadolu'daki Ermeni tehlikesine karşı Doğu illerinin organize edilmesi fikriyle bölgesel bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında düzenlenen bu toplantıya Mustafa Kemal'de katılmıştır⁷. Mustafa Kemal bu amaçla Erzurum'a geldiğinde İstanbul Hükümeti ile temas kurmuş, İstanbul Hükümeti'nin kendisini geri çağırması üzerine askerlik vazifesinden istifa etmiştir. Toplantısı itibariyle bölgesel gibi görünen Erzurum Kongresi'nde ulusun tamamını ilgilendiren kararlar alınmıştır. Esaret ve mandacılık fikirlerinin benimsenmeyeceği vurgulanmış, Doğu Anadolu'daki Müdafai Hukuk cemiyetleri birleştirilmiş ve bir Heyet-i Temsiliye oluşturulmuştur⁸.

Bu arada İtilaf güçleri özellikle de bölgeye hâkim olmak isteyen Fransa bu hareketi engellemek için çeşitli girişimlerde bulunmuş bu konuda başta Sivas Valisi olmak üzere bazı yerel yöneticilerden de destek almıştır. Her türlü engelleme ve

³ LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 2008, s.332-333.

⁴ KOCATÜRK, Utkan *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s.129.

⁵ AKŞİN Sina, , *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s.425-426.

⁶ *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, haz: Refik Turan vd., Okutman Yayıncılık, Ankara 2009, s.92.

⁷ MERDANOĞLU Hüsnü, , *Ulusal Kurtuluş Süreci ve Kuvayı Milliye*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2006, s.156.

⁸ MERDANOĞLU, *Ulusal...*, s.157.

tehditlere karşılık Mustafa Kemal ve arkadaşları Erzurum'dan Sivas'a geçmiş ve yol boyunca halktan müthiş bir teveccüh görmüştür⁹.

Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihlerinde toplanmış ve burada çok önemli kararlara imza atılmıştır. Kongre'de tüm Müdafa-i Hukuk cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilerek tek çatı altında toplanmıştır. Yine burada Heyet-i Temsiliye'nin yetkileri arttırılarak milletin gerçek temsilcisinin yine milletin kendisi olduğu vurgulanmıştır¹⁰.

Bu süreçte İstanbul'da da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Damat Ferit Paşa kabinesi istifa etmiş yerine Milli Mücadeleye karşı nispeten daha ılımlı olan Ali Rıza Paşa kabineyi kurmuştur. Ali Rıza Paşa kabinesi Heyet-i Temsiliye ile iyi ilişkiler kurmuştur. Milli mücadele önderleri ile İstanbul hükümeti arasında 20-22 Ekim 1919 tarihinde Amasya Görüşmeleri yapılmıştır. Bu iyi ilişkiler neticesinde İstanbul Hükümeti Mebusan Meclisi'nin yeniden toplanmasına izin vermiştir¹¹.

Mebusan Meclisi'ne Heyet-i Temsiliye'nin gönderdiği temsilciler de katılmış ve Rauf Bey önderliğinde Felah-ı Vatan grubunu kurmuşlardır¹². Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da toplanmıştır. İngilizlerin ağır tehdidi altında toplanmasına karşılık bu mecliste 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararları kabul edilmiştir¹³.

Milli mücadelenin temel ilkelerini içeren Misak-ı Milli şu hükümleri içermektedir¹⁴:

“1-Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun yerleşik olduğu 30 Ekim 1918 günü Silah Bırakışımı (Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin (o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altında idi) geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir. Söz konusu Silah Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen, soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.

2- Halkın oylarıyla anavatana katılmış olan üç il (Evlive-i Selâse yani Kars, Ardahan ve Batum Livaları) için gerekirse yeniden halkın serbest

⁹ KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.I., TTK Yay. Ankara 2007, s. 60.

¹⁰ JAESCHKE, Gothard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, TTK Yay., Ankara 2011, s.142.

¹¹ ATEŞ, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2001, s.208-209.

¹² LEWIS, *Modern...*, s.337-338.

¹³ JAESCHKE, Gothard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.I., TTK Yay., Ankara 1989, s.84.

¹⁴ SOYSAL, İsmail, *Türkiye 'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 15-16.

oyu'na başvurulmasını kabul ederiz.

3- Türkiye ile yapılacak barışa değin ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal durumunun belirlenmesi de halkın özgürce açıklayacağı oya göre olmalıdır.

4- İslâm Halifeliğinin ve Yüce Saltanatın merkezi ve Osmanlı Hükümetinin başkenti olan İstanbul kenti ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşulu ile Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaret ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte, öteki bütün ilgili devletlerin oybirliği ile verecekleri karar geçerlidir.

5- Müttefik Devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da özdeş haklardan yararlanması umudu ile bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.

6- Ulusal ve ekonomik gelişmemize olanak bulunması ve daha çağdaş biçimde düzenli bir yönetimle işlerin yürütmesini başarmak için, her devlet gibi bizim de gelişme sebeplerimizin sağlanmasında, bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmamız ana ilkesi varlık ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal, parasal vb. alanlarda gelişmemizi önleyici sınırlamalara (kapitülasyonlar) karşıyız. Saptanacak borçlarımızın ödenmesi koşulları da bu ilkelere aykırı olmayacaktır”.

Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi üzerine İtilaf Devletleri Temsilcileri gelişmelerden rahatsız olmuş, Osmanlı Mebuslar meclisi basılarak bazı milletvekilleri Bekirağa bölüğüne götürülmüş oradan da Malta adasına sürgün edilmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Milli Mücadelenin önderleri İstanbul'dan kurtuluş ümidi olmadığını görmüş ve Ankara'da milletin gerçek temsilcisi olan bir meclisin kurulması gerektiğini ilan etmişlerdir¹⁵.

Mustafa Kemal 19 Mart 1920'de bir genelge yayınlayarak açılması planlanan meclisin kuruluş esaslarını belirlemiştir. Buna göre her şehirden 5 kişi seçilecek, bu seçimde demokratik usuller benimsenecek ve bu kişilerin ilmi ve manevi yönden kendini geliştirmiş kişiler olmasına dikkat edilecektir. Genelgede ayrıca bu kişilerin ivedilikle belirlenerek 15 gün içerisinde Ankara'da olması istenmiştir¹⁶.

23 Nisan 1920'de faaliyete geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi, dönemin hususiyetinden dolayı yasama-yürütme ve yargıyı tek elde toplamıştır. Hiyanet-i Vataniye Kanunu, Tekâlif-i Milliye Emirleri ve İstiklal Mahkemeleri gibi olağanüstü tedbirler alarak otoritesini sağlamlaştıran T.B.M.M. milletin tek ve gerçek temsilcisi olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir. T.B.M.M. Hükümeti'nin kurulması sonrasında İtilaf devletlerinin de kışkırtmaları ile bazı ayaklanma ve

¹⁵ ŞİMŞİR, Bilal, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009, s. 35.

¹⁶ ÇELİK, Kemal, “Millî Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S. 40, Kasım 2007, s. 575.

isyan hareketleri çıkmış ancak T.B.M.M bunları başarıyla bastırmıştır¹⁷.

T.B.M.M'nin kurulmasını amaçlarına ulaşmada önemli bir engel olduğunu gören ve Mondros Mütarekesi'nin ardından imzalanacak bir antlaşma ile zaferlerini gecikmeden pekiştirmek isteyen İtilaf Devletleri bu amaçla 24 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nı toplamışlardır. Burada Osmanlı Devleti topraklarını kendi aralarında taksim ederek bu kararlarını 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması adıyla İstanbul Hükümetine imzalatmışlardır. Böylece, Mondros Mütarekesi ile fiilen ortadan kaldırılan Osmanlı Devleti, hukuken de ortadan kaldırılmak istenmiştir²⁵.

Artık vatanın bağımsızlığının ve milletin egemenliğinin tek ve gerçek temsilcisinin T.B.M.M ve onun başlattığı Milli Mücadele hareketi olduğu ortaya çıkmıştır. Milli Mücadele Mondros ve Mudanya Mütarekeleri arası dönemde iki evre halinde gerçekleşmiştir¹⁸. Türk toprakları, 1921 yılının başlarından Batı Cephesi'nde düzenli ordu kuruluncaya kadar milli ve milis kuvvetler tarafından savunulmuştur. "Kuvayı Milliye" olarak adlandırdığımız bu kuvvetler özellikle Fransızlara karşı Güney Cephesi'nde Urfa, Maraş, Antep ve Adana'da başarılı olmuştur. Doğu Cephesi'nde ise kuvvetlerini dağıtmamış olan Kazım Karabekir komutasındaki kolordu tarafından Ermeniler mağlup edilerek, 3 Aralık 1920'de, T.B.M.M'nin ulusal alanda ilk askeri ve siyasi başarısı olan, "Gümrü Antlaşması" imzalanmıştır. Bu sayede Doğu Cephesi büyük ölçüde kapanmış, buradaki askerler Batı Cephesi'ne aktarılmıştır¹⁹.

Batı Cephesi'nde düzenli ordunun kurulmasıyla birlikte, İngilizlerin desteği ile taarruza geçen Yunan orduları I. İnönü (6-10 Ocak 1921)ve II. İnönü (23 Mart- 1 Nisan 1921) muharebelerinde Türk ordusu tarafından durdurulmuştur. Bu zaferler T.B.M.M' ye olan inancı artırırken, diğer taraftan Yunanlıların saldırganlığını daha da arttırmıştır. Türk ordusu Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonucu Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmek zorunda kalmıştır²⁰.

T.B.M.M, 5 Ağustos 1921' de Mustafa Kemal'e üç ay süreyle tüm

¹⁷ ÇELİK, Millî Mücadele..., s. 577.

¹⁸ ÖZCAN, Mehmet Şah , *Lozan Konferansının TBMM'ye Yansımaları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2011, s.6.

¹⁹ OKUR, Mehmet, "Gümrü, Moskova Ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, Sonbahar 2011, s.76.

²⁰ İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, İnönü Kitaplığı, Ankara 2006, s.190.

yetkilerini devredip, Başkumandanlık unvanını vermiştir²¹. Bu devrede Tekâlif-i Milliye emirleriyle ordu güçlendirilmiştir. Ayrıca Doğu ve Güney cephesindeki askeri birliklerin tümüne yakını Batı Cephesine sevk edilmiştir. Yunan Ordusunun 14 Ağustos 1921'de başlattığı ileri harekât neticesinde 23 Ağustos 1921'de Yunan taarruzu başlamış ve Sakarya Meydan Muharebesi ile nihayetlenmiştir. 22 gün 22 gece süren muharebe 13 Eylül 1921'de Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır²². Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Türk ordusu geri çekilmesini durdurmuştur.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılması ile siyasi alanda da kendini göstermiş ve 13 Ekim 1921'de Kafkas Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) ile Kars Antlaşması, 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Antlaşması imzalanmıştır. İtilaf Devletleri temsilcileri bu gelişmeler üzerine yeni bir barış projesi hazırlamak durumunda kalmışlardır. Mustafa Kemal Türkiye lehine kamuoyu oluşturmak üzere Şubat 1922'de Dışişleri Vekili Yusuf Kemal Bey'i Avrupa'ya göndermiştir²³.

İtilaf Devletleri önce 22 Mart 1922 sonra da 26 Mart 1922 tarihinde Ankara'ya bir tasarı sundular. T.B.M.M. Hükümeti bu öneriye cevap olarak 5 Nisan 1922'de itilaf Devletleri temsilcilerine bir karşı öneri sunmuştur. İtilaf Devletleri temsilcileri 15 Nisan 1922'de bu öneriye olumsuz yanıt vermişlerdir. Siyasi arenada bu gelişmeler yaşanırken TBMM'de de ordunun neden taarruz için beklediği yönünde ciddi eleştiriler yapılmıştır²⁴.

İtilaf Devletleri temsilcileri ayrıca Türk ordusunun taarruz gücünün kalmadığını ayrıca mevsimin yaz sonu olması nedeniyle Türk ordusunun taarruz yerine antlaşmaya mecbur kalacağını düşünmekteydiler. Mustafa Kemal Yunanlıları Anadolu'dan tamamen çıkarmadan kesin bir zafer elde edilemeyeceğini görerek taarruz hazırlarına başlanması emrini vermişti. Mustafa Kemal kurmaylarıyla birlikte en ince ayrıntısına kadar düşünülen bir taarruz planı hazırlamıştır. Türk ordusu 26 Ağustos 1922'de taarruza başlamıştır²⁵.

Bu taarruz hareketi ile Yunan ordusu bozguna uğramış ve Yunanlılar

²¹ KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, TTK Yay., Ankara 1983, s.220.

²² İNÖNÜ, *Hatıralar*, s.204.

²³ KOCATÜRK, *Atatürk...*, s.222.

²⁴ İNÖNÜ, *Hatıralar*, s.207.

²⁵ KOCATÜRK, *Atatürk...*, s.225.

Anadolu topraklarını hızla terk etmek durumunda kalmıştır. Süreç 9 Eylül 1922'de İzmir'in Yunanlılardan alınması ile neticelenmiştir. Bu muharebeden sonra Milli Mücadele'nin askeri safhası sona ermiş en az onun kadar zorlu geçecek olan diplomatik safha başlamıştır.

I. Konu Kapsamı Amacı

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan antlaşmaların sonuncusu olan Lozan Barış Antlaşması diğer barış antlaşmalarından (Versailles-Almanya, Nöilles-Bulgaristan, Saint Germain-Avusturya, Trianon-Macaristan) çok farklı özellikler taşımaktadır. Diğer barış antlaşmaları galip devletler tarafından mağluplara zorla imzalatılmıştır ve çok ağır şartlar ihtiva etmektedir. Türk milleti ise kendisine dayatılan Sevr Antlaşmasını yok sayarak Milli bir mücadeleye girişmiş ve 4 yıl süren bu mücadeleden zaferle ayrılmasını bilmiştir.

Lozan'da Milli Mücadele'nin askeri safhasının devamı olan diplomatik ve hukuki bir mücadele verilmiştir. Kasım 1922'den Temmuz 1923'e kadar süren ve her safhasında çok çetin müzakerelere sahne olan bu dönemde Türk Heyeti tüm kadrosu ile gece gündüz demeden çalışmış, neticesinde elde edilen ve yeni Türk Devletinin tapusu sayılan Lozan Barış Antlaşması'nın mimarları olmuşlardır.

Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyetinde görev alan delegelerin yanı sıra tüm danışman ve müşavirler ülkenin yetişmiş aydınları olduğundan Lozan Barış Antlaşması sonrasında da Türkiye'ye hizmet etmeye devam etmişlerdir. Siyasi ve sosyal alanda önemli devlet görevlerine getirilen bu isimlerden bazıları cumhurbaşkanlığı başbakanlık, bakanlık, milletvekilliği, büyükelçilik gibi görevleri yürütmelerinin yanında sosyal ve kültürel alanda da önemli hizmetler vermiş ve eserler ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada Türkiye'ye birçok alanda önemli katkıları olduğu düşünülen Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinde görev yapan Türk Heyeti üyelerinin hizmetleri tüm yönleriyle ele alınarak Türkiye'nin siyasi ve sosyo-kültürel gelişimindeki rollerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmamızın kapsamını Lozan'da görev yapan Türk Heyeti üyelerinin Lozan sırasında ve sonrasında yaptığı hizmetler oluşturmaktadır.

Çalışmamızda Lozan Görüşmelerinde görev yapan Türk Heyetinden hareketle meselenin sosyal boyutu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Türk heyetinde görev yapan kişiler kendi alanlarında dönemlerinin en seçkin kişileridir. Zira bu kişiler Lozan sonrasında da siyasetten ekonomiye bürokrasiden edebiyata birçok alanda ülkelerine hizmet etmeye devam etmiş önemli eserlere imza atmışlardır. Çalışmamız bu yönüyle hem meselenin eksik olduğunu düşündüğümüz sosyal boyutunu irdelemeyi amaçlamış hem de bir döneme imzasını atmış kişilerin hayatları ve hizmetlerinden hareketle o döneme ışık tutulmaya çalışılmıştır ve aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1-Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinde Türk heyeti kimlerden oluşuyordu?
- 2-Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinde görev alacak Türk heyeti üyeleri belirlenirken hangi kriterler esas alındı?
- 3-Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinde Türk Heyetinde görev alan isimler görüşmeler sırasında hangi görevleri üstlendiler?
- 4-Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinde görev alan Türk heyeti üyelerinin Lozan Barış Antlaşması sonrasındaki faaliyetleri nelerdir?
- 5-Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinde görev alan Türk heyeti üyelerinin Türkiye'nin sosyo-kültürel gelişimindeki rolleri nelerdir?

II. Kullanılan Metot ve Teknik

Araştırmanın başlangıcında detaylı bir literatür taraması yapılarak konu ile ilgili başta birinci el kaynaklar olmak üzere tüm kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Konu ile alakalı arşiv belgeleri transkribe edilerek tahlil edilir hale getirilmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Genelkurmay Atase Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, SGK Arşivi belgelerinden istifade edilmiştir. Yine TBMM Arşivi taranarak heyet üyelerinden milletvekili olanların kişisel dosyalarına ve Tercüme-i Hal Varakalarına ulaşılmıştır.

Başta Milli Kütüphane olmak üzere, kütüphanelerde ve kişilerde bulunan süreli yayınlara ulaşılmıştır. Yine başta heyet üyeleri olmak üzere döneme tanıklık

eden kişilerin ortaya koydukları hatıratlar incelenmiş ve çalışmada kullanılmıştır. Konu ile ilgili hazırlanmış olan tetkik eserler incelenmiş, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili yapılan sempozyumlarda sunulan bildiriler ve makalelere ulaşılmıştır. Konu ile ilgili çalışılmış olan akademik tezler de incelenerek çalışmada istifade edilmiştir. Sonraki aşamalarda tüm kaynaklar tarih araştırmalarındaki usüllere uygun olarak incelenmiştir. Kaynak taraması, bilgi toplama ve fişleme işlemleri tamamlandıktan sonra belirlenen plan dâhilinde konu ile alakalı arşiv belgeleri ve diğer bilgiler karşılaştırılıp, sentez ve analizler yapılmıştır.

Heyet üyelerinin biyografileri oluşturulmuş, üyelerin Lozan'daki ve Lozan sonrasında yaptıkları görevler incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde heyet üyelerinin yaptıkları hizmetler ve meydana getirdikleri eserler ortaya konularak Türkiye'nin siyasi ve sosyo-kültürel gelişimindeki rolleri değerlendirilmiştir.

III. Araştırmalar ve Kaynakların Değerlendirilmesi

Lozan Barış Antlaşması ile ilgili tüm kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış ve bu kaynaklar Tarih metodolojisi içerisinde değerlendirilmiştir. Arşiv belgeleri ve tetkik eserler ile süreli yayınlar taranmış ayrıca yapılan akademik, kongre, sempozyum ve toplantılar incelenmiş sunulan bildiri ve makalelere erişilmiştir. Bu belgelerin ve eserlerin incelemeleri yapılmıştır. İstifade edilen kaynaklar şunlardır:

- 1- Birinci El Kaynaklar Arşiv Belgeleri
 - a) Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi Belgeleri
 - b) Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri
 - c) TBMM Arşivi Belgeleri
 - d) Genelkurmay Atase Arşivi Belgeleri
 - e) Dışişleri Bakanlığı Arşivi Belgeleri
- 2- Diğer Birinci El Kaynaklar Hatıratlar:
- 3- Kaynak ve telif eserler
- 4- Süreli Yayınlar
- 5- Konu ilgili akademik çalışmalar makale ve tezler.

IV. Lozan Barış Antlaşması Öncesi Tarafların Genel Siyasi Durumu

Büyük Taarruz sonucu İzmir'in Türk ordusu tarafından düşman işgalinden kurtarılması T.B.M.M. Hükümeti'nin uluslararası arenada elini güçlendirip, Türk Milleti'nin bağımsızlık azminin tüm dünyaya kabul ettirilmesinde önemli rol oynamıştır. 13 Ekim 1921' de Sovyetler Birliği'yle imzalanan Kars Antlaşması ile Türkiye'nin Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'la sınırları; 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile ön barış niteliğinde imzalanan Ankara Antlaşması'yla da Suriye ile sınırı (Hatay hariç) çizilmiştir. Yunanlıların yenilgiye uğraması zaten sorunlu olan İtilaf Devletleri temsilcileri ilişkilerini daha da sıkıntılı bir hale sokmuştur. Özellikle T.B.M.M'nin imzaladığı Kars ve Ankara anlaşmaları görüş ayrılıklarını iyice su yüzüne çıkarmıştır²⁶.

İtilaf devletleri temsilcileri görüş ayrılıklarını gidermek ve barış görüşmelerinin şartlarını belirlemek amacıyla 1922 Mart ayına gelindiğinde bir araya gelerek şu kararları almışlardı: Ateşkes hemen yapılacak, barış şartları belirlenip Anadolu'dan askerler çekilecek, ateşkes başlangıç için 92 gün geçerli olacak ve şartlara göre uzatılabilecek, azınlıkların hakları korunacak, Ermeni meselesi Milletler Cemiyeti'ne havale olunacak, boğazlardan geçişler serbest olacak, boğazın Anadolu yakası silahsızlandırılacak, Müttefik kuvvetleri Gelibolu'ya nakledilecek, Doğu Trakya sınırı Tekirdağ'ın batısı ile Istranca çizgisi olarak çizilecek, asker sayısı 85.000'e çıkarılacak, kapitülasyonlar gözden geçirilecek, mütareke süresince askeri birlikler yerlerini değiştirmeyeceklerdi²⁷.

Bu teklifler İstanbul, Ankara ve Yunan taraflarına iletildi. Yunan tarafı bu teklifi kabul etti. Ankara ise bu teklifin Türk ordusunu hareketsiz bırakacağını görmüş olsa da teklifi reddetmedi. T.B.M.M teklife bazı maddeler eklenirse istenilen yere üç hafta içerisinde delege göndermeye hazır olduğunu bildirdi²⁸. Bu maddeler şunlardı: 4 aylık mütareke dönemi içerisinde Anadolu tahliye edilecek, bu

²⁶ ÇAYCI, Abdurrahman, "Mudanya Mütarekesine Giden Yol", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1993, s.6.

²⁷ ÖPÖZ, Funda, *İsmet Paşa ile Lozan'a Gidenler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s.1-2.

²⁸ ÇAYCI, *Mudanya...*, s.7.

süre içinde tahliye bitmez ise süre üç ay uzatılacak ve ilk on beş gün içerisinde Eskişehir-Afyon hattı boşaltılacak ve bu yerler T.B.M.M'ne devredilecek²⁹.

İngiltere, barış görüşmelerinden önce Anadolu'yu boşaltmak niyetinde değildi. Çünkü diplomasi masasına gelinirken Türk tarafının elini güçlendirecek her türlü argümandan uzak durulması gerektiğini düşünmekteydiler. İngiltere 15 Nisan 1922 tarihli nota ile eski nota esasları üzerinde ısrar ettiğini bildirdi. Ankara, bu notaya verdiği 22 Nisan tarihli cevabında isteklerinin barışçıl istekler olduğunu ve daha fazla kan dökülmesinin önlenmesi adına herkesin sorumluluk alması gerektiği ve barış görüşmelerine başlamak üzere İzmit'e delege göndermeye hazır olduğunu bildirdi³⁰.

Ankara'nın bu teklifi uzun süre cevapsız kaldı. Özellikle Fransızların girişimlerine rağmen İngiltere Ağustos ayına kadar suskunluğunu bozmadı. 18 Ağustos'ta verdiği cevapta İngiltere İtilaf devletleri temsilcilerinin Anadolu'yu boşaltma konusundaki teklifinin zaman aşımına uğradığını ve bu şartlarda Venedik'te resmi olmayan bir toplantı yapılmasını kabul ettiğini bildirdi. İngiltere Yunanistan'ın Türklerle mücadele gücünün olmadığını görünce Mart 1922'deki teklifini geri çekmiştir³¹.

İngiltere'nin amacı kendi çıkarlarını koruyacak ve iki tarafa da kabul ettireceği kazananı olmayan bir zafer ortaya koymaktı. Bunu gerçekleştirmek için düşündükleri çözüm ise Çanakkale'yi de içine alan bir İonya devleti kurulması şartıyla Yunanların Anadolu'dan çekilmesi ve Sevr anlaşmasının hükümlerinin biraz hafifletilerek tatbik edilmesiydi³².

Mustafa Kemal Paşa, çözümün askeri başarıya ve Anadolu'nun düşmandan tamamen temizleneceği şartına bağlı olduğu düşüncesine inanıyor ve orduyu kesin netice alacak bir taaruza hazırlıyordu. Mustafa Kemal Paşa özellikle İngilizlerin diplomasi alanındaki manevralarını bildiğinden dünya kamuoyunun dikkatini Türklerin barıştan yana olduğuna çekmek biraz da zaman kazanmak amacıyla Ali

²⁹ GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, ATAM Yay., Ankara 1997, s.38.

³⁰ GÖNLÜBOL, SAR, *Atatürk...*, s.42.

³¹ TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar C.IV*, MEB Yay., Ankara 1978, s.72.

³² ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.3.

Fethi Bey'i (Okyar) Fransa ve İngiltere'ye göndermiştir³³. Ali Fethi Bey gittiği yerlerde sık sık basınla bir araya gelerek demeçler vermiş ve Türk tarafının barıştan başka bir niyetinin olmadığını tüm dünya kamuoyuna deklare etmiştir³⁴.

T.B.M.M Hükümeti, Anadolu'yu düşman işgalinden tamamen kurtarmak Yunan kuvvetlerine nihai darbeyi vurmak maksadıyla hazırlıklarını tamamlamış, 26 Ağustos 1922 günü taarruza geçmiş, 30 Ağustos'ta Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile düşman bozguna uğratılmıştır.

2 Eylül 1922 tarihinde Yunanistan mütareke yapılması için İtilaf Devletleri temsilcilerine³⁵ başvurmuştur. İtilaf Devletleri, Anadolu'nun boşaltılması koşulu ile birlikte Yunanlıların bu isteğini T.B.M.M Hükümeti'ne bildirdiler. Mustafa Kemal bu teklife 5 Eylül tarihinde verdiği cevabında Anadolu için görüşmeye gerek kalmadığını, mütarekenin Trakya için yapılabileceğini, bunun içinde Yunanistan'ın esir bulunan Türkleri serbest bırakarak Anadolu'da yol açtığı zararları karşılaması gerektiğini ve Trakya'nın 1914 sınırına kadar boşaltılması gerektiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal ayrıca bu şartların 10 Eylül'e kadar geçerli olacağını bildirmiştir³⁶.

Diplomasi alanında bu gelişmeler yaşanırken Türk ordusu ilerleyişini sürdürüyordu. Bozguna uğrayan Yunan kuvvetleri, İzmir istikametine doğru kaçmaya başlamış, bu arada birçok köy ve kasabayı ateşe vermiştir. Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'i düşman elinden kurtarmış, 18 Eylül'de Anadolu'da savaş tutsakları dışında Yunan askeri kalmamıştır³⁷.

Eylül ayının ortalarına doğru tüm Anadolu Yunanlardan temizlenmiştir³⁸. Türklerin zaferi tüm dünyada yankı bulmuş ve esaret altındaki tüm milletler için ümit ışığı olmuştur. Örneğin Belgrat'taki muhalefet (İslam) partisinin yayın organı Nasa Pravda 16 Eylül tarihli yazısında Türk zaferini şöyle yorumluyordu:

"Kemal Paşa Avrupa'nın tüm diplomasisi için çok güç olan bir sorunu çözmüştür. Yunanlılarla gizli bağlaşıklarını bir olupbittiyle karşı karşıya bırakmıştır ve şimdi, İslam Dünyasının kanlı düşmanları Ellas (Yunanistan)'la Lloyd George (İngiliz başbakanı)'un bile tahmin edemedikleri koşulları onlara

³³ OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yay., İstanbul 1980, s.78.

³⁴ OKYAR, *Üç Devirde...*, s.81.

³⁵ ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Sakarya'dan İzmir'e(1921-22)*, Ankara 1977, s.479.

³⁶ ÇAYCI, *Mudanya...*, s.9.

³⁷ BAYKARA, Tuncer, *Milli Mücadele*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 98.

³⁸ SONYEL, Salahi, R., *Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.3.

dikte etmektedir. Onlar Türkiye'nin yüce kurtarıcısı önünde başlarını eğmek zorundadırlar ³⁹.

Türk orduları İzmir'i ve Bursa'yı kurtardıktan sonra, bazı ordu birlikleri İzmit ve Çanakkale'de bulunan İngiliz kuvvetleriyle karşılaşmıştır. Bu tehlikeli karşılaşma yeni bir savaşa sebebiyet verebilirdi. Çünkü İngilizler de Boğazları ve Doğu Trakya'yı bırakmak niyetinde değildi. Üstelik bu noktada İtilaf devletleri temsilcileri arasında ciddi görüş ayrılıkları mevcuttu. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın tarafsız bölgenin ön cephesindeki kuvvetlerini geri çekmesiyle büyük hayal kırıklığına uğramıştı. Ayrıca dominyonlarından da beklediği desteği alamadığından, Boğazlarda Türklerle tek başına kalmıştı. Türk tarafı Doğu Trakya'nın hemen boşaltılmasını isterken, İngiltere'nin buna karşı çıkması sonucu bölgede bir Türk-İngiliz savaşının olma ihtimali belirmiştir.

Türklerin İzmir'e girişi ve Yunanlıların yaşadığı bozgun İngiltere kamuoyunda da ciddi tartışmalara neden olmuştu. Gazetelerde başbakan Lloyd George ve dışişleri bakanı Lord Curzon ağır şekilde eleştiriliyordu. İngiltere'nin yeni bir savaşa girmesi ihtimali İngiliz kamuoyunu ikiye bölmüştü. Üstelik bu savaş iki haftada Yunan ordusunu imha eden Türklerle yapılacaktı. Ancak Müslüman Türklerin kazandığı zafer emperyalizmin mağlup edilebileceğini tüm dünyaya göstermesi bakımından tehlikeliydi⁴⁰.

Lloyd George ve Lord Curzon Türklerin kesinlikle Avrupa'ya geçmemesi gerektiği düşüncesindeydiler. Ne pahasına olursa olsun bu ilerleyiş durdurulmalıydı. Bu amaçla Çanakkale'de müttefiklerle birlikte ortak bir cephe oluşturmak için girişimlerde bulundular. Ancak İtalya ve Fransa kendi çıkarları gereği İngilizlere bu konuda mesafeli davranmaktaydılar⁴¹.

İngiltere'nin İtilaf devletleri temsilcileri ile ittifakta ısrar etmesi ve özellikle Fransızların Türklerle bir an önce barış yapılmasında istekli olması sonucu müttefikler sorunun barışçıl yollarla halli için çeşitli diplomatik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu amaçla Fransa'nın İstanbul temsilcisi General Pelle ile Ankara Antlaşması'nı imzalayan Franklin Bouillon İzmir'de Mustafa Kemal ile görüşmüşlerdir.

General Pelle; Türk ordularının İtilaf devletleri temsilcilerince tarafsız

³⁹ SONYEL, *Gizli...*, s.4.

⁴⁰ KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniv., Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1978, s. 230.

⁴¹ KÜRKÇÜOĞLU, Türk-İng..., s.232.

bölge sayılan Boğazlardan çekilmesini teklif etmiştir. Mustafa Kemal bu teklife cevabında; Milli Hükümet'in Türk topraklarında tarafsız bölge kabul etmediğini vurgulayarak, Trakya teslim edilmedikçe Türk ordularının ilerleyişinin durmayacağını belirtmiştir. Franklin Bouillon ise 28 Eylülde 1922'de Mustafa Kemal'le görüşmüş ve İtilaf devletleri temsilcileri Hariciye Vekilleri'nin 23 Eylül 1922 tarihli notasını sunmuştur⁴².

Bu notaya karşılık 30 Eylül 1922'de Hariciye Vekili Yusuf Kemal'in imzası ile verilen cevapta İtilaf devletleri temsilcilerinin taahhütleri karşısında Türk birliklerinin de İstanbul ve Çanakkale'ye ilerlemesinin durdurulduğuna değinilmiştir. Ayrıca, Trakya'nın derhal boşaltılması şartıyla ateşkes görüşmeleri için 3 Ekim'de Mudanya'da toplanılacağı beyan edilmiştir⁴³.

Mudanya Görüşmeleri 3 Ekim 1922'de saat 15.00'da başlamıştır. T.B.M.M. Hükümeti adına Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, İngiliz Hükümeti adına Müttefik İşgal Orduları ve İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı General Harrington, İtalya Hükümeti adına General Monbelli Duvilio, Fransa Hükümeti adına Fransız Kuvvetleri Komutanı General Charpy katılmışlardır. Yunan Delegatesi Mazarakis ile Albay Sarıyanis ise konferansa katılmayıp, Mudanya açıklarında bir gemide bekleyip mütareke şartlarını olduğu gibi kabul etmişlerdir.

Mudanya Görüşmeleri başladığında İngiltere'de Lloyd George hükümetine yönelik eleştiriler iyice artmıştı. Lloyd George İngiliz kamuoyunda ülkeyi yeni bir savaşa sürüklemekle suçlanıyordu. Özellikle muhafazakâr parti lideri Bonar Law eleştirinin dozunu iyice arttırarak İngiltere'nin dış politikadaki yalnızlığının sürdürülebilir olmadığını belirtmekteydi⁴⁴. İngiliz basınında çıkan yazılardan Lloyd Geoge'un siyasi yaşamının sonuna geldiği anlaşıyordu⁴⁵. Mondros'u imzalayan Türklerle yeniden masaya oturmuş olması ve İtilaf devletleri temsilcilerinin İngiltere'yi yalnız bırakmış olması İngiliz kamuoyunda büyük hayal kırıklığı yaratmıştı⁴⁶.

Mustafa Kemal Paşa Mudanya'da T.B.M.M hükümetini temsil için İsmet

⁴² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)*, C.2, Kitap.6, Kısım 4, T.C. Genelkurmay. Basımevi, Ankara 1969, s.44-45.

⁴³ DOĞAN, Avni, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul 1964, s. 101.

⁴⁴ AKGÜN, Seçil, "Mudanya Silah Bırakışmasında Yabancı Temsilciler", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1993, s.51.

⁴⁵ AYBARS Ergün, "Mudanya Mütarekesinin İngiliz Basınında Etkisi", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1993, s.68.

⁴⁶ JAESCHKE, *Kurtuluş Savaşı...*, s. 160.

Paşa'yı görevlendirmişti. Bu seçiminde İsmet Paşa'nın başarılı, itaatkâr ketum bir subay olmasının yanında Anadolu'da kazandığı zaferlerin Müttefikler üzerindeki psikolojik etkisinden faydalanma isteği yatıyordu. Diplomasinin bütün hilelerini bilen İngilizlerin karşısına diplomasi yönünden tecrübesiz ama kararlı, istediğini alan müzakereci bir Türk Subayı çıkarılmıştı. Böylelikle ortaya çıkan yeni diplomat tipi Türk hariciyesi açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştu⁴⁷.

Mudanya'da görüşülen başlıca konular; Doğu Trakya'nın Yunan kuvvetlerince boşaltılıp Türkiye'ye verilmesi ile daimi barışa kadar İstanbul'un ve Boğaz'ların statüsünün belirlenmesiydi.

Çetin görüşmeler neticesinde 11 Ekim 1922' de imzalanan Mudanya Mütarekesi Türk-Yunan savaşını sona erdirmişti. Antlaşma hükümleri şunlardır:

- 1- Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki çatışma sona erdirilecektir
- 2- Trakya'daki Yunan orduları, mütarekenin yürürlüğe girmesinden başlayarak, Meriç'in Ege Denizi'ne döküldüğü yerden, Bulgaristan'ın Trakya sınırına kadarki batı kıyısına çekilmeye davet olunacaktır.
- 3- Barış Antlaşması'na kadar herhangi bir sürtüşmenin önüne geçmek için Meriç'in doğu kıyısı(Karaağaç dâhil), müttefik askerlerince işgal olunacaktır.
- 4- Doğu Trakya'nın Yunan askerlerince boşaltılması mütarekeyle birlikte başlayıp, 15 gün kadar sürecek ve bütün cephane vs'yi de kapsayacaktır.
- 5- Trakya'dan Jandarma da dâhil Yunan mülki memurları mümkün olduğu kadar çabuk çekilecektir. Yunan memurları her idari bölgeden çekildikçe, mülki yönetim, müttefik memurlarına devredilecek ve bunlar da mümkünse aynı günde yönetimi Türk memurlarına devredeceklerdir. Trakya bölgesinin bütünü için bu teslim işi, Yunan askerlerinin boşaltılmasından sonra en geç 30 günlük sürede yapılacaktır.
- 6- TBMM Hükümeti memurlarının yanında, mahallin güvenlik ve asayişini korumak üzere, 8 bin kişilik milli jandarma kuvvetleri bulunacaktır.
- 7- Yunan askerlerinin çekilmesi ve mülki yönetimin devri, müttefik heyetlerin gözetiminde yapılacaktır. Bu heyetlerin görevi, çekilme ve devir işlerini kolaylaştırmak, her türlü aşırılık ve şiddetin önüne geçmektir. Ayrıca bu heyetlere destek olmak ve asayiş korumak üzere, Doğu Trakya'da 7 taburluk müttefik askeri bulunacaktır.
- 8- Müttefik heyetlerinin ve kıtalarının çekilmesi, Yunan askerlerinin boşaltma işlemini bittikten 30 gün sonra olacaktır. Asayişin sağlanması ve Türk olmayan halkın korunması için yeterli önlemlerin alınmış olması halinde bu çekilme işi daha önce de yapılabilir. Bir idari bölgede T.B.M.M Hükümeti'nin yönetimi ve jandarması, düzenli iş görmeye başlayınca müttefik heyetleri ve kıtaları o bölgeden 30 gün önce çekilebilecektir.
- 9- Çanakkale ile İstanbul ve İzmit bölgelerinde sınırları belirtilen hatları, Barış Konferansı süresince, T.B.M.M Hükümeti orduları geçmemeyi taahhüt ederler. Bu mevkiiler, o kayıtlarla T.B.M.M Hükümeti'ne teslim olunacak ve burada gerekli önlemler taraflarca alınacaktır.
- 10- T.B.M.M Hükümeti, barış antlaşması onaylanıncaya kadar Doğu Trakya'ya asker geçirmemeyi ve burada bir ordu toplamamayı kabul etmektedir⁴⁸.

Mudanya Mütarekesi ile Milli Mücadele'nin askeri safhası son bulmuş,

⁴⁷ DEMİRCİ, Sevtap, *Belgelerle Lozan(1922-1923)*, Alfa Yay., İstanbul 2015, s.79.

⁴⁸ SOYSAL, *Türkiye'nin...*, s.72-73.

Misak-ı Milli'nin hedeflerine kısmen ulaşılmış ve T.B.M.M. bu diplomatik zafer sonucunda İtilaf devletleri temsilcileri tarafından resmen tanınmıştır. Türkiye Devleti, Mütareke'den çıkan kararlar neticesinde kalıcı barışın temin edilmesi için yapılacak sulh konferansına İtilaf devletleri temsilcileri ile eşit şartlar altında katılım imkânına sahip olmuştur⁴⁹. Mudanya Ateşkes Antlaşması İngiliz koalisyon Hükümeti'nin de sonunu hazırlamıştır. Lloyd George'un başbakanlığındaki, İşçi Partisi, Liberal Parti ve Muhafazakârların oluşturduğu koalisyon hükümeti 16 Ekim'de dağılmıştır.⁵⁰

Mudanya Mondros ve Sevr'i ortadan kaldırmış, yeni bir barışın yolunu açmıştır. Doğu Trakya savaşı geri alınmış İstanbul ve boğazların Türklere ait olduğu ilkesi benimsenmiştir. Türk-Yunan savaşı olarak adlandırılan savaşın ateşkes antlaşmasına Yunanlıların katılmaması da değerlendirilmesi gereken bir durum olarak diplomasi tarihine geçmiştir.

Mudanya öncesi ve sonrasında tarafların politikalarını yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Görüşmeler sırasında muhaberenin önemi bir kez daha anlaşılmış, ülkeler iç ve dış kamuoylarını yönlendirme konusunda zaman zaman yetersiz kalmışlardır. İngiltere'nin Doğu politikasının iflas ettiği görülmüş bu yenilgiyi diplomasi ile kapatmak isteyen İngilizler yeni politikalar üretmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Yine İtilaf devletleri temsilcileri arasındaki bağların sanıldığı kadar kuvvetli olmadığı ortaya çıkmış ve İngiltere bir çok konuda yalnızlığa itilmiştir⁵¹.

Şimdi sıra nihai barışı sağlayacak antlaşmaya gelmişti. Bir an önce barış yapılması tüm taraflar içinde elzem olarak görünmekteydi. Çünkü taraflar siyasi ve ekonomik olarak iyi durumda değildi. Söz konusu dönem İngiltere tarihinin en istikrarsız dönemlerinden biriydi. Nitekim bu dönemde iki yılda üç defa seçim yapılmış siyasi bunalımlar ve neticesinde hükümet değişiklikleri yaşanmıştır. Lozan'ın hemen öncesinde Lloyd George Hükümeti dağılmış yerine Bonar Law Hükümeti iş başına gelmiştir. Yine İtalya'da Mussolini iktidara gelmiştir. Fransa Ekonomik olarak iyi durumda değildi. Poincare hükümeti kamuoyu önünde ciddi

⁴⁹ ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014, s.60.

⁵⁰ AYBARS, *Mudanya...*, s.74.

⁵¹ DEMİRCİ, *Belgelerle Lozan*, s.29.

eleştirilere maruz kalmıştı. Bu gelişmeler konferansın dahi geç başlamasına sebep olmuştur⁵².

İtilaf devletleri temsilcileri Barış Konferansının yapılacağı yere büyük önem vermekteydi. Tüm dünya kamuoyunun takip edeceği bir yer olacağından kamuoyunun yönlendirilmesi, muhaberenin kendi kontrollerinde yapılması ve Türk tarafını baskı altına alacak her türlü enstrümanın kullanılabilceği bir yer olması açısından bu yerin seçiminde çok dikkatli davranılmıştır. İtilaf devletleri temsilcileri Türk ordusunun zaferle sonuçlanan taaruzundan hemen sonra daha ateşkes görüşmelerine başlanmadan 23 Eylül'de ortak bir nota ile T.B.M.M. Hükümeti'ni Venedik'te ya da başka bir yerde toplanması planlanan barış görüşmelerine davet etmişlerdi. Bu notada konferansa katılacak ülkelerin İngiltere, Fransa ve İtalya'nın haricinde Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan olacağı bildirilmişti⁵³.

T.B.M.M. 4 Ekim'de bu notaya cevaben konferans yeri olarak İzmir'i, katılımcı olarak ise Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın da katılımını talep etti. Fakat başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletleri temsilcileri hem Yunanlıları incitme endişesi hem Mustafa Kemal'in doğrudan görüşmelere katılabileceği endişesi ve de kamuoyu oluşturmanın güç olacağı gibi sebeplerden ötürü bu isteği kabul etmedi. Karşı teklif olarak görüşmelerin Üsküdar'da ya da İstanbul'un başka bir yerinde yapılmasını önerdi. Ankara Hükümeti'nin ise işgal altında olan bir yerde görüşmelere katılmayı kabul etmesi mümkün değildi⁵⁴.

İstanbul, Viyana, Venedik ve Paris önerileri de Türk Hükümeti tarafından sıcak karşılanmayınca İtilaf devletleri temsilcileri Türk tarafının tepkisini çekmeyecek tüm tarafların beklentilerini karşılayacak bir yer aramaya başladı. Bu arayışlar çerçevesinde gündeme gelen İsviçre başlangıçta İtilaf devletleri temsilcileri özellikle İngiltere tarafından kabul görmedi. Çünkü İsviçre'nin büyük çoğunluğu Alman kontrolündeydi. Çoğunluğu büyük kentlerde olmak üzere

⁵²DEMİRCİ, *Belgelerle Lozan*, s.55

⁵³ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.7.

⁵⁴ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, TTK Yayınları, Ankara 1990,s.X.

200.000 in⁵⁵ üzerinde Alman nüfusu barındıran İsviçre, kamuoyu oluşturulması bakımından da zor bir yerdi⁵⁶.

Ancak bu dönemde İsviçre'nin güney kıyısında bulunan ve Fransız kontrolünde olan nadir bölgelerinden olan Lozan şehri özellikleri itibariyle ön plana çıkmaya başlamıştır. Lozan şehrinin halkının büyük çoğunluğu Fransız asıllıydı ve dil olarak Fransızca konuşuluyordu. Bu sebeple Burada İtilaf devletleri temsilcileri lehine bir kamuoyu oluşturmak zor değildi. Üstelik buradan İstanbul ile haberleşme olanakları oldukça kısıtlıydı. Nitekim buradan İstanbul ile telgraf hattı biri Romanya hattı diğeri klasik Doğu hattıydı ki bu iki kanalda İngilizlerin kontrolündeydi. Yine İsviçre'nin yıllardır süregelen tarafsızlığı⁵⁷ da İtilaf devletleri temsilcileri için önemli bir baskı unsuru olarak kullanılarak, müttefiklerin barış konusunda ne kadar istekli oldukları tüm dünya kamuoyuna ilan edilecekti. 1912 yılında Türkiye ile İtalya arasında Uşi barış görüşmeleri de burada yapılmıştı. Tüm

⁵⁵ YALÇINER, Serhan, *Uluslararası İlişkilerde Tarafsızlık, Daimi Tarafsızlık ve İsviçre Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2007, s.15.

⁵⁶ YALÇINER, *Uluslararası İlişkilerde...*, s.15-16.

⁵⁷ 1648 Munster Antlaşmasıyla bağımsızlığına kavuşan İsviçre devletinde kuruluş aşamasından itibaren tarafsızlığın izleri görülmektedir. 1668 tarihli defensional olarak kabul edilen belgeyle konfederasyonu oluşturan devletler arasında oluşturulan anayasanın temel çerçevesi belirlenerek silahlı tarafsızlık (armed neutrality) ilkesi benimsenmiştir. 1815'e gelindiğinde İsviçre'nin tarafsızlığını tanımayan Napolyon'un başarısız olmasının ardından Avrupalı müttefikler Fransa'da iktidara gelen Bourbon hanedanlığıyla 1814 yılında Paris antlaşmasını imzalamışlardır. Bu antlaşmanın ardından müttefikler 1815 Viyana Kongresi kapsamında Sekiz Devlet Beyannamesi olarak kabul edilen bildiriyle İsviçre'nin daimi tarafsızlığının tanınacağını bildirmişlerdir. İsviçre'nin bu bildiriye kabul etmesinin ardından 20 Kasım 1915 tarihinde imzalanan Paris senedi ile İsviçre'nin daimi, tarafsızlığı benimsenmiştir. İsviçre Paris senedi ile garanti olmayan ancak hukuki bağlayıcılığı olan bir tarafsız devlet olarak uluslararası arenadaki yerini almıştır. İsviçre kendini korumaya yönelik bir ordusu olan silahlı tarafsızlık konsepti ile yeni bir model teşkil etmiştir. Daimi tarafsızlığı büyük devletler tarafından teminat altına alınan İsviçre 19.yüzyıl boyunca bu tarafsızlığına hanel getirecek hiçbir yaklaşımda bulunmamıştır. 1907 La Haye Sözleşmeleri İsviçre tarafsızlığının önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu Sözleşme ile İsviçre tarafsızlık noktasında ayrıntılı düzenlemeler yaparak uluslararası sistemin ilk daimi tarafsız devleti haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda çok ciddi bir tarafsızlık ihlali ile karşılaşmayan İsviçre savaş sonrasında da oluşturulmaya çalışılan barış ortamında bu konumunu hep devam ettirmiştir. Milletler Cemiyetine üyelik konusunda ciddi tartışmaların yaşandığı İsviçre'de yıllardır oluşturulan tarafsızlık statüsüne engel olacağı endişesiyle öncelikle üyeliğe sıcak bakılmamıştır. Cemiyetten bu konuda garanti istenmiş istenen garantinin sağlanması ile tarafsızlık konumunun korunması şartıyla İsviçre Milletler Cemiyetine üye olmuştur. Öyle ki 16 Mayıs 1920 tarihinde Milletler Cemiyetine üyelik konusunda yapılan referandumda İsviçre halkı 322.937 red oyuna karşılık 414.830 oyla evet demiştir. Bu durum tarafsızlığın merkezi konumunda bulunan İsviçre halkının Avrupalı devletlere tarafsızlık konusunda duyduğu güvensizliğini ortaya koymaktadır. İsviçre Birleşmiş Milletler'e dahi ancak 2002 yılında yine tarafsızlığının korunması şartıyla üye olmuştur. Yüzyıllardır tarafsızlığını koruyan bir devlet olarak bugün uluslararası kuruluşların birçoğunun merkezi İsviçre'de bulunmaktadır. Bu kuruluşlar arasında Kızılhaç, Uefa, Uluslararası Atom Araştırmaları Merkezi bulunmaktadır". Ayrıntılı bilgi için bkz. YALÇINER, Serhan, *Uluslararası İlişkilerde Tarafsızlık, Daimi Tarafsızlık ve İsviçre Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2007.

bu özellikleri itibariyle İtilaf devletleri temsilcileri Barış görüşmelerinin yapılacağı yer olarak İsviçre'nin Lozan şehrini belirlediler. Müttefikler 27 Ekim tarihli bir nota ile görüşmelerin yerini ve 13 Kasım olarak belirledikleri toplanma tarihini, aşağıdaki yazıyla hem İstanbul hem de Ankara'daki TBMM hükümetine bildirdiler.

“Ankara Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekili Beyefendiye;

Ankara Hükümeti'nin 4 Teşrin-i Evvel tarihli notasına cevaben ve 23 Eylül zeylen Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Hükümetleri, Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni Şark'ta harbe nihayet verecek bir muahede akdi maksadıyla müzakeratı 13 Teşrin-i Sani'de Lozan'da küşadetmek için mümessiller göndermeye davetle kesbi şeref ederler. Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Hükümetleri arasında mümessillerin selahiyeti tammeyi haiz olması ve fakat bu murahhasların ikiden fazla olmaması takarrür etmiştir⁵⁸.”

Bu nota Türk tarafı için yeni bir krizin başlangıcı olmuştur. Zira konferansa İstanbul hükümetinin temsilcilerinin de davet edilmesi Ankara hükümeti tarafından büyük tepkiyle karşılanmış ve cevaben 29 Ekim tarihli sert bir nota ile bu tepki dile getirilmiştir. Bu notada Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümetinin de çağrılmasının Mudanya Ateşkes Antlaşmasına aykırı olduğu ve bu durumun Ankara Hükümeti'nin konferansa katılmasını engelleyebileceği bildiriliyordu. Bu tartışmalar devam ederken İstanbul Hükümeti Sadrazam Tevfik Paşa aracılığı ile Ankara Hükümeti'ne konferansta birlikte hareket etmek adına işbirliği yapılmasını içeren 29 Ekim 1922 tarihli şu telgrafi göndermiştir:

“Ankara Büyük Millet Meclisi Yüksek Riyasetine

Gayet müstaceldir

Konferansa Babıali de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Babıali'nin daveti kabul etmemesi devletin altı asrı geçen zamandan beri kurulmuş ve korunmuş olan bütün İslam aleminin ilgili olduğu tarihi hüviyetini yıkmaya mahkum etmek, Büyük Millet Meclisi'nin daveti kabul etmemesi ise cihanın özlediği ve beklediği sulhu akim bırakmaktır. Bu önemli sorumlulukları tabii olarak ne Babıali ne Büyük Millet Meclisi yüklenebilir. Zaten Babıali ile Büyük Millet Meclisi arasında gerçekten bir ikilik düşünülmemeyeceği ve her türlü ısrar ve zorlamaya karşı Sevr Anlaşmasını tasdik etmemekte direnen ve karşılaşılan büyük zorlukları ortadan kaldırarak idari işlerin görülmesi ve işgalin tesirinin hafifletilmesi hususunda güçlükleri yenen ve bu arada başarılı olayın meydana gelmesi için elinden gelen hizmetleri yerine getiren heyetimiz, hakimiyeti milliye'yi kuvvetlendirmek ve belgelendirmek suretiyle idare birliğini temin için müzakereye hazır olduğu halde, harbin sonuçlarının faydalı bir sulh ile siyasi semerelerini toplama devresinde milli mücadeleden ayrı kalmayı ve bu sebeple birlik halinde kazanılması mümkün olan vatanın yüksek menfaatlerinden bir cüz'ün dahi kaybedilmesini asla kabul etmez. Ayrılık şöyle dursun, en ufak bir anlaşmazlığı dahi uygun görmez. Hatta vatanın

⁵⁸ BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele I*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 465.

istilasına kesin olarak son vermek uğrunda ve Allah yolunda canlarını verircesine çalışanları nefislerine tercih eder.

Bu yönden, anlaşmazlık sebebiyle devletin ve milletin başına Allah saklasın büyük bir zarar getirmek ve maddi yardımlarına manevi yakınlıklarına sahip olduğumuz İslam alemini elemeler içine sokmaktan ise vatanın yüksek menfaatleri uğruna birliği temin etmek evvelce vacib ise bugün farz olmuştur. Şu halde memleketin geleceği, vatanın müdafaai hukuku hakkında müzakerelerde bulunmak üzere Büyük Millet Meclisi'nce tayin olunacak bir zatın özel talimat ile gönderilmesi özellikle temenni ve bu şık kabul buyurulmadığı takdirde heyetimizden Ziya Paşa Hazretlerinin oraya gönderileceği beyan ve cevabının telgrafla bildirilmesi arzu olunur. SadrazamTevfik"⁵⁹.

Mustafa Kemal bu telgrafa aynı gün içerisinde yazdığı (28.1.1921) 3 telgrafla cevap vermiştir. Bu telgraflarda Türkiye'nin mukadderatını elinde tutan meşru ve müstakil tek kuvvetin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu bildirmiş ve kendilerine düşen en uygun hareketin Meşru hükümetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilan etmeleri olduğunu bildirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk yine bu cevabında İtilaf Devletlerinin görüşme davetlerini doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yapmaları gerektiği belirtilmiştir⁶⁰.

İstanbul Hükümeti'nin bu girişimleri zaten tartışılmakta olan saltanat kurumunu daha da tartışmalı hale getirmişti. İtilaf devletlerinin de bu durumdan faydalanmaktan geri durmayacağını gören Mustafa Kemal hem bunun önüne geçmek hem de devletin nihayi yönetim şekli olan Cumhuriyet yönetimine geçiş için bir aşama olarak gördüğü bu durumu fırsata çevirmek istemişti. Başta Türkiye Büyük Millet Meclisi olmak üzere tüm yurttan İstanbul Hükümeti'ne olan bu tepkiyi iyi kullanan Mustafa Kemal 29 Ekim 1922'de Bursa'dan Ankara'ya döndükten sonra 30 Ekim'1922 de konu mecliste görüşülmüş Rıza Nur ve 78 arkadaşının imzaladığı bir tahrir meclise sunulmuştur. Mecliste konuşmaların ardından Rıza Nur ve arkadaşlarının önergesi oya sunulmuştur. Oylamada 132 kabul 2 red ve 2 çekimser oy çıkmıştır. Oylamaya katılan Miralay Selahattin ve Ziya Hurşit önergeye red oyu vermişlerdir⁶¹. Ancak oturumda yeterli çoğunluk sağlanamadığı gerekçesi ile 1 Kasım 1922 günü toplanmak üzere oturum kapatılmıştır⁶².

⁵⁹ ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk III*. MEB Yayınları, İstanbul 1970, s. 1238-1239.

⁶⁰ <http://www.atam.gov.tr/nutuk/tevfik-pasaya-verdigim-resmi-ve-ozel-cevaplar>, erişim tarihi: 28.12.2018

⁶¹ AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara 1955, s.586.

⁶² ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.66.

1 Kasım 1922 tarihinde tekrar toplanan TBMM Mustafa Kemal'in isteği ile⁶³ Rıza Nur ve arkadaşları ile Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve arkadaşlarının verdiği teklifler birleştirilerek iki maddelik bir kanun teklifi hazırlanarak encümenlere sunulmuştur. Rıza Nur Hatıratında bu fikri Mustafa Kemal'e kendisinin verdiğini ifade etmiştir⁶⁴.

Şer'iyeye, Adliye ve Kanun-i Esasi Encümenlerinde görüşülen teklif aşağıdaki şekilde Meclise sunulmuştur:

“Madde 1- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümlerini mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti maneviyesinde gayri kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimal ve iradeyi milliyeye istinad etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Milli hududları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden başka şekli hükümet tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyeti şahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 Mart 1336'dan(1 Kasım 1922) itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir.

Madde 2- Hilafet, Hanedan, Ali Osman'a ait olup halifelige Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken ersad ve aslah olanı intihab olunur. Türkiye Devleti makamı hilafetin istinatgâhidir⁶⁵”.

Meclise sunulan bu önerge üzerine Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat ve Fethi Okyar söz alarak İstanbul Hükümeti aleyhinde ağır suçlamalarda bulunmuşlardır. Kazım Karabekir Paşa bu kanunun İslam âlemi üzerinde olumsuz etki yaratacağı yönündeki eleştiriler üzerine Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan cihad çağrısının İslam âlemi üzerinde hiçbir etki yaratmadığını ifade ederek tam tersine İslam âleminin ümidinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu ifade etmiştir. Rauf Bey İslamın gerçek koruyucusunun Türk Milleti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu söyleyerek saltanatın kaldırılmasının bayram ilan edilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa saltanat konusunda mecliste seslerin yükselmesi üzerine söz alarak şu tarihi konuşmayı gerçekleştirmiştir:

“Efendiler,

Egemenliği hiç kimse, hiç kimseye bilim gereğidir görüşmeyle, tartışmayla vermez. Egemenlik güçle, kudretle ve zorla alınır. Osmanlıları zorla Türk Ulusu'nun egemenliğine el koymuşlardı. Bu yolsuzluklarını altı yüz yıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk Ulusu bu saldırganlara artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak

⁶³ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.70.

⁶⁴ NUR, Rıza, *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2008, s.55.

⁶⁵ AYBARS, *Türkiye...*, s.588.

egemenliğini kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan ulusa egemenliği bırakacakmıyız, bırakmayacakmıyız sorunu değildir. Sorun emrivaki olmuş bir gerçeği ifadeden ibarettir. Bu ne olursa olsun olacaktır. Burada toplananlar Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse fikrimce uygun olur. Aksi takdirde yine hakikat usülü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir”⁶⁶.

1 Kasım 1922 tarihinde yapılan oylamada Saltanatın kaldırılması mecliste alkışlar ile ilan edildi. Meclis başkanının oy birliği ile sözüne karşılık Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey “*Ben Muhalifim*” diye bağırmıştır⁶⁷. Saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul Hükümeti önce İtilaf Devletlerine başvurarak yardım istedi ancak başarılı olamadı. Tevfik Paşa 5 Kasım 1922 tarihinde Sadrazamlıktan çekilmiş ve 19 Ekim’de Ankara Hükümeti’nin temsilcisi Refet Bey’e makamını devretmek zorunda kalmıştır. Aynı şekilde son padişah Vahidettin’de 17 Kasım 1922 tarihinde bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul’dan ayrılmıştır⁶⁸.

⁶⁶ ATATÜRK, *Nutuk II*, s.691.

⁶⁷ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü* s.70.

⁶⁸ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü* s.71.

İKİNCİ BÖLÜM

LOZANDAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN BELİRLENMESİ VE LOZAN GÖRÜŞMELERİ

I. T.B.M.M. Görüşmeleri ve Heyetin Tespit Edilmesi

İtilaf devletleri temsilcileri İstanbul'da bulunan komiserlikleri aracılığıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi İstanbul temsilcisine verdikleri şu nota ile barış konferansına davetlerini yinelemişlerdir.

“Aşağıda imzalarını koyan Fransa, Büyük Britanya, İtalya fevkalade komiserleri tabi oldukları hükümetlerden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin 29 Ekim 1922 tarihli Lozan'da 13 Ekim'de toplanacak konferansa delegelerini göndermeye hazır olduğuna dair sözlü nota münderecatını öğrendiklerini bildirmek emrini aldıklarını İstanbul temsilcisine bildirmekle şeref kazanırlar. Fevkalade komiserler aynı zamanda Fransa, Büyük Britanya, İtalya hükümetlerinin Lozan ile Türkiye arasında konferansın devamı müddetince muhabere için ihtiyarlarında olan bütün tedbirleri alacaklarını beyan etmek emrini almışlardır”.⁶⁹

İtilaf devletleri temsilcileri ayrıca bu notanın ardından ikinci bir nota daha göndererek Türkiye'nin işlerine karışmak arzusunda olmadıklarını ve Türkiye'nin Lozan'da tek bir heyetle temsil edilmesini memnunlukla karşılayacaklarını bildirmişlerdir.⁷⁰

Saltanat sorununun halledilmesi ve Sulh görüşmelerinin Lozan'da yapılmasına karar verilmesinden itibaren konu T.BMM'nin gündemine daha yoğun olarak gelmiştir. Konu ile ilgili mecliste yapılan tartışmalar üç başlık etrafında yoğunlaşmıştır. Birincisi heyete kimin başkanlık edeceği, ikincisi heyette kimlerin bulunacağı, üçüncüsü ise müzakereler hakkında heyetin takınacağı tutum ile ilgili olmuştur⁷¹. Konferansta Türk tarafını temsil edecek heyetin belirlenmesi sürecinde mecliste ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Mustafa Kemal'e göre heyet üyelerinin milli mücadele ruhunu tam olarak temsil edebilecek, Osmanlı İmparatorluğu'nun batı

⁶⁹ KARACAN, Ali Naci, *Lozan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014,s.42.

⁷⁰ SONYEL, Salahi, *Gizli Belgelerle Lozan*, s.67.

⁷¹ AKYOL, Taha, KAPLAN, Sefa, *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları*, Doğan Kitap, İstanbul 2013,s.14.

hayranı idare-i maslahatçı zihniyetinden uzak, milletin gerçek temsilcisi olabilecek kişilerden oluşmalıydı⁷².

Heyet başkanlığı için adı geçen adaylar arasında Rauf Bey, Ali Fethi Bey, Kazım Karabekir, Yusuf Kemal Bey ve Rıza Nur gibi isimler bulunmaktaydı. Rauf Bey'in heyet başkanlığını istemesinin nedeni Mondros Mütarekesini imzalamış olmasından dolayı kendisine yapılan eleştirileri unutturmaktı. Mustafa Kemal netice itibariyle Rauf Bey'in başbakan olduğu için müttefiklerin davet notası gereği heyete başkanlık edemeyeceğini öne sürerek bu seçeneği ortadan kaldırmıştır⁷³.

Heyet başkanlığı için adı geçen diğer bir aday Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek bir rahatsızlık geçirmişti ve henüz nekahet dönemindeydi⁷⁴. Nitekim bu dönemde Hariciye Vekilliği görevine vekâleten Rıza Nur Bey bakıyordu. Ancak Mustafa Kemal'in aklında başka bir isim vardı. Bu dönemi Nutuk'ta şöyle ifade etmektedir:

“Rauf Bey'in taht-ı riyasetinde bulunacak heyetin bizim için hayati olan meselede muvaffak olacağına emin olamıyordum. Rauf Bey'in de kendini zayıf görmekte olduğunu hissediyordum. Müşavir olarak İsmet Paşa'nın kendisine terfikimi teklif etti. Bu teklife dermeyan ettiği mütalaada İsmet Paşa reis olursa azami istifade temin olunacağına ben de kaniim dedim”⁷⁵.

Mustafa Kemal İsmet Paşa'nın heyet başkanlığı görevinde başarılı olup olmayacağı yönündeki düşüncelerini bir kez daha değerlendirmiş ve özellikle Mudanya'daki başarılı yönetimini de dikkate alarak kararını vermişti. Mustafa Kemal'in bu kararı vermesinde Yusuf Kemal Bey'in de İsmet Paşa'yı baş murahhas olarak istemesi de önemli rol oynamıştı⁷⁶. İsmet Paşa diplomasi alanında deneyimli olmamasına rağmen sıkı bir müzakereciydi. Askerliğinin verdiği özelliklerden dolayı sabırlı, azimli, ketum ve ölçülü idi. Ayrıca çabuk karar vermekten kaçınan, önemli konularda uzun süre düşünmeden karar vermeyen bir yapıda idi. Kulağının ağır işitmesinden dolayı müzakere ederken asla ani söz söylemez, meseleyi iyice anlayıp tahlil ettikten sonra konuşmaya başlardı⁷⁷.

⁷² ATATÜRK, *Nutuk II*, s.695.

⁷³ DEMİRCİ, *Belgelerle Lozan*, s.78.

⁷⁴ SONYEL, Salahi, *Lozanda Türk Diplomasisi*, Belleten 149, s.46.

⁷⁵ ATATÜRK, *Nutuk II*, s.259.

⁷⁶ ATATÜRK, *Nutuk II*, s.268.

⁷⁷ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.48.

Ayrıca Milli Mücadelede Garp Cephesi Komutanı ve Mudanya Görüşmelerindeki temsilciliği nedeniyle sevilen ve saygı duyulan bir isimdi. Tüm bu hasletlerinden ötürü İsmet Paşa Mustafa Kemal'e göre heyet başkanlığı için en uygun kişiydi. Mustafa Kemal bu düşüncesini İsmet Paşa'ya açmıştı. İsmet Paşa öncelikle asker olduğunu ve uzun süren savaşlardan sonra dinleneceğini bildirmişse de Mustafa Kemal çoktan kararını vermişti. 18 Ekim 1922 tarihinde meclisin gizli oturumunda konu gündeme gelmiş ve muhalif isimlerden Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey cephede kazanılan savaşın masada kaybedileceğini zira hükümetin konferansa yeterince iyi hazırlanmadığını öne sürmüştür. Bunun üzerine söz alan Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey konferans için gerekli hazırlıkların yapıldığını ancak görüşmelerin nerede yapılacağını belli olmadığını, belli olduktan sonra heyetin belirlenerek heyetin meclis adına orada olacağını ifade etmişti. Rauf Bey ayrıca meclis görüşmelerinin konferansın yerinin belirlenmesinden sonra yapılmasını teklif etti. Bu öneri kabul edilerek görüşmeler yer tespiti sonrasına bırakılmıştır⁷⁸.

Mustafa Kemal'in isteği ile 25 Ekim 1922 tarihinde Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey istifa etti. 26 Ekim 1922'de mecliste yapılan oylamada İsmet Paşa 155 oyla Hariciye Vekilliği'ne getirilmiştir⁷⁹. Ayrıca İsmet Paşa'nın görevi başlayana kadar Rıza Nur'un vekâletinin devam edeceği kabul edildi. 31 Ekim 1922 tarihinde Hükümet toplanarak barış konferansına katılacak delegeleri belirleyip atamalarını yaptı ve bu isimleri meclise bildirdi. Bakanlar Kurulu tarafından belirlenerek meclise gönderilen heyet şu isimlerden oluşuyordu:

Delegasyon Başkanı: Dışişleri Bakanı Edirne Mebusu İsmet Paşa (İnönü)

Delege: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur

Delege: İktisat Bakanı Trabzon Mebusu Hasan Hüsnü (Saka)

Danışman: Adana Mebusu Zekai (Apaydın)

Danışman: Saruhan Mebusu Mahmut Celal (Bayar)

Danışman: Diyarbakır Mebusu Zülfü (Tigrel)

⁷⁸ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.58.

⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 1Dönem, 24.Cilt,s.208.

Danışman: Burdur Mebusu Veli (Saltık)⁸⁰

2 Kasım 1922’de meclis barış konferansına katılacak delegeler ve bunlara ödenecek tahsisatlar konusunu görüşmek üzere toplandı. Bu oturumda söz alan Mersin mebusu Selahattin Bey delegeleri belirleme yetkisinin meclise ait olduğunu savundu. Sinop mebusu Hakkı Hami Bey hükümetin yetkilerini aşarak meclisin hakkını gasp ettiğini öne sürdü. Rauf Orbay milletvekillerini sakinleştirmekte güçlük çekti. Bunun üzerine İsmet Paşa söz alarak konferansta nasıl bir yol izleyeceklerini ve çalışma usüllerini anlatan bir konuşma yaptı.

İsmet Paşa’nın bu konuşmasının ardından oylamaya geçilmiş ve öncelikle barış konferansına gidecek heyetin hükümet tarafından seçilmesi önerisi 10 çekimser, 61 red oyuna karşılık 121 oyla kabul edilmiştir. Yine aynı oturumda konferansa katılacaklar için bütçeden ayrılacak ödenek konusu da görüşülmüştür. Hükümet bütçeye bu iş için 300.000 lira ödenek konulmasını istemiş, Bu konuda da mecliste yoğun tartışmalar yaşanmış ve Neticede oylama ertesi güne bırakılmıştır⁸¹.

Hükümetin yaptığı teklif Meclis Maliye Komisyonu tarafından fazla bulunarak 3 aylık bir dönem için 150.000 liralık ödeneğin yeterli olacağına karar verilmiş ve tahsisatları da içeren altı maddelik yasa tasarısı hazırlanmış ve bu şekliyle meclise sunulmuştur.

“Madde 1-Hariciye Vekaleti senei haliye bütçesinin 210’ncu sulh müzakerelerine memur heyet masarifi umumiyesi faslına 150.000 lira tahsisat vaz’ edilmiştir.

Madde 2- İş bu tahsisatın senei haliye zarfında istimal olunmayan miktarı 1339 (1923) senesinde dahi istimal olunabilecektir. Bu paranın sureti sarfi İcra Vekilleri Heyeti’nce yapılacak bir talimatname ile tayin olunur.

Madde 3- Heyeti Murahhasa Reisine on, diğer murahhaslara sekiz, müşavirlere beş, mütercim ve ketebe üç ve neferata ikişer İngiliz lirası yevmiye ita olunur.

Madde 4- Heyeti Murahhasa Reisine elli, diğer murahhas ve müşavir ve mütercim ve ketebe ve efrada yirmişer İngiliz lirası elbise bedeli verilir. Ancak evvelce memuriyetle Avrupa ve Rusya’ya gitmiş olanlara elbise bedeli verilmez.

Madde 5- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 6- İşbu kanunun icrayı ahkamına Hariciye ve Maliye Vekilleri memurdur.”

⁸⁰ TBMMZC, 1Dönem, 24.Cilt,s.335.

⁸¹ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, 76.

Kanun tasarısı 132 kabul, 5 çekimser, 22 hayır oyu ile kanunlaşmıştır⁸². Hazırlanan kanun tasarısı ve meclis görüşmelerinde yapılan konuşmalar Türk tarafının hangi koşullarda konferansa gittiğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. 3 Kasım 1922 tarihinde mecliste murahhaslar için oylama yapılmış baş murahhaslığa oy birliği ile İsmet Paşa diğer murahhaslar olarak ise Maliye Vekili Hasan Saka ile Sağlık Bakanı Rıza Nur seçilmiştir. Yine bu oturumda Mecliste Lozan'a gidecek danışman ve müşavirler de görüşülmüş neticede yaverler ile birlikte 40 kişiyi aşan bir ekip belirlenmişti⁸³.

Meclis Genel Kurulu'nda İsmet Paşa ve heyette bulunan diğer vekillerin Lozan Konferansına katılması hususunda izin verilmesi ayrı ayrı oylanmıştır. Oylama sonuçları şu şekilde oluşmuştur:

Rıza Nur Bey: 13 çekimser, 54 hayır, 122 evet

Hasan Saka: 6 çekimser, 30 hayır, 153 evet

Zekai Apaydın: 8 çekimser, 34 hayır, 122 evet

Zülfü Tıgrel: 7 çekimser, 27 hayır, 134 evet

Veli Saltık: 3 çekimser, 143 evet

Celal Bayar: 15 çekimser, 61 hayır, 87 evet⁸⁴

Heyetin belirlenmesinden sonra meclis görüşmeleri heyetin takınacağı tutum üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu görüşmelerde İsmet Paşa 3 Kasım 1922'de söz alarak Misak-ı Milli sınırlarına uygun olarak hareket edeceklerine dair meclise güvence vermiştir. Yine bu görüşmeler esnasında söz alan Erzurum mebusu Süleyman Necati Bey, 'Lozan'da memlekette ırkı ekalliyetlerin olmadığını⁸⁵ özellikle vurgulanmasını hatta bunlar üzerinde söz söylenmesine kürtlerin tahammül dahi edemeyeceğinin vurgulanmasını' istemiştir. Karahisarısahip mebusu Mehmet Şükrü Bey memleketin harap olduğunu ve tazminat konusunda hassas davranılması gerektiğini ifade etmiştir. Kars Mebusu Cavit Bey Misak-ı

⁸² TBMMZC,1Dönem, 24.Cilt ,s.321.

⁸³ KARACAN, *Lozan*, s.46.

⁸⁴ TBMMZC,1Dönem, 24.Cilt, s.391.

⁸⁵ Bu madde konferansta Türk heyetinin azınlıklar konusundaki tezinin temelini oluşturmuş, Rıza Nur'un katıldığı oturumlarda bu konu ile ilgili çetin müzakereler cereyan etmiştir.

Milli'den ödün verilmemesi ve kapitilasyonların kabul edilmemesi gerektiğini savunmuştur⁸⁶.

Lazistan Mebusu Mehmet Necati vakıflar meselesinin halli ve Sevr'in bir nüshasının mutlaka delegelerin yanında olmasını istemiştir⁸⁷. Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey ise Ermenistan meselesinin üzerinde durulmasını istemişlerdir. Mecliste heyetin üzerinde duracağı konular ile ilgili yapılan görüşmelerde birçok milletvekili söz almış ve uzun konuşmalar yapılmıştır. Neticede Bakanlar Kurulu kararı ile heyetin Lozan'da takınacağı tutum ile ilgili 14 maddelik bir metin hazırlanmıştır⁸⁸.

- 1- Doğu Sınırı: Ermeni Yurdu söz konusu olamaz. Olursa talimat alınmaksızın görüşmeler kesilir.
- 2- Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa hükümetten talimat alınacak.
- 3- Suriye Sınırı: Bu sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır: Re'si Hani'den başlayarak Harim, Müslimiye Meskene, sonra Fırat Yolu, Deyri Zor, Çöl nihayet Musul vilayeti güney sınırına ulaşacak.
- 4- Adalar: Duruma göre davranılacak, kıyılarımız pek yakın olan adalar ülkemize katılacak olmazsa Ankara'dan talimat alınacak.
- 5- Trakya Sınırı: 1314 sınırının elde edilmesine çalışılacak.
- 6- Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi (plebisit) istenecek.
- 7- Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası: Yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecek.
- 8- Kapitilasyonlar: Kabul edilemez, görüşmeleri kesmek gerekirse gereken yapılır.
- 9- Azınlıklar: Esas mübadeledir.
- 10- Osmanlı Borçları: Bizden ayrılan ülkelere paylaştırılacak, Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline mahsup edilecek olmazsa 20 yıl ertelenecek. Düyun-u Umumiye İdaresi kaldırılacak, zorluk çıkarsa Ankara'dan sorulacak.
- 11- Ordu ve donanmaya sınırlama konması söz konusu olamaz.
- 12- Yabancı Kuruluşlar: Yasalarımıza uyacaklardır.
- 13- Bizden ayrılan ülkeler için Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi geçerlidir.
- 14- İslam cemaat ve vakıflarının hakları eski antlaşmalara göre sağlanacaktır⁸⁹.

“Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü” başlıklı kâğıda yazılmış olan bu metin bir talimatnameden çok Türkiye'nin isteklerini tüm dünyaya ilan eden kısa bir manifesto özelliği taşır. Nitekim bu metin Türklerin hangi esaslar üzerinde masaya oturacağını bildirmektedir. Bu çerçeveye hem ekonomik hem de siyasi alanda

⁸⁶ AKYOL, KAPLAN, *Açık ve Gizli...*, s.259-260

⁸⁷ AKYOL, KAPLAN, *Açık ve Gizli...*, s.261.

⁸⁸ BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*, s.469.

⁸⁹ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.65

tam bağımsızlığı işaret eden bu yolda asla taviz verilmeyeceğini içeriyordu. Heyete Ankara ile sürekli irtibat halinde olunması emredilirken sadece iki konuda asla taviz verilmemesi istenmiş ve İsmet Paşa'ya bu konularda görüşmeleri kesme yetkisinin verildiği belirtilmişti. Bunlardan birisi Ermenilere toprak verilmemesi, ikincisi ise kapitilasyonlara izin verilmemesiydi⁹⁰.

Türk Heyeti'nin yol haritasını oluşturacak olan bu metnin ne kadar yetersiz olduğu müzakereler başladığında ortaya çıkmıştı. Nitekim İngilizler koliler dolusu evrak ve raporlarla buraya gelmiş ve toplantılarda bu metinlerden faydalanma yoluna gitmişlerdir⁹¹. Türk heyeti ise sürekli Ankara ile iletişim kurmak zorunda kalmış nerdeyse her konuda Ankara'ya danışmak durumunda kalmıştır. Hatta Türk tarafının bu tutumu zaman zaman karşı tarafın tepkisine de sebep olmuştur. İsmet Paşa her akşam görüşmelerden sonra Ankara ile telgraf trafiği yaşamış bu görüşmeler bazen sabahlara kadar sürmüştür. Bu durum hem İsmet Paşa'nın yorgunluğunu arttırmış, hem de telgrafların sağlıklı iletilmemesi ve yeterince bilgi verilmemesi konularında başta Rauf Bey olmak üzere Ankara'nın tepkisine yol açmıştır. Mustafa Kemal zaman zaman bu konuda devreye girerek İsmet Paşa ve heyeti savunmak durumunda kalmış ve Rauf Bey'e Meclisi bu konuda bilgilendirmesi yönünde telkinde bulunmuştur⁹².

II. Türk Heyetinin Lozan'a Gelişi ve Üyelerin Müzakerelerdeki Görevleri

A. Türk Heyeti'nin Lozan'a Gelişi

İtilaf Devletleri 4 Kasım 1922 tarihinde Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Hamid Bey'e 13 Kasım'da Lozan'da yapılacak konferansta Türk tarafının tek bir heyetle temsil edilmesini memnuniyetle karşılayacaklarını bildirmişlerdir⁹³.

İsmet Paşa ve Türk heyeti hazırlıklarını tamamladıktan sonra 5 Kasım'da Ankara İstasyonu'ndan Mustafa Kemal ve büyük bir kalabalık tarafından uğurlandı. Güvenlik nedeniyle Karaköy'de köprüler atıldığından dolayı Ankara'dan İstanbul'a trenle doğrudan ulaşım mümkün değildi. Bu nedenle heyetin Bilecik'te kendilerini bekleyen başka bir trenle İstanbul'a gitmesi planlanmıştı. İsmet Paşa ve

⁹⁰ ŞİMSİR, *Lozan Günlüğü*, s.14.

⁹¹ DEMİRCİ, *Belgelerle Lozan*, s103.

⁹² ATATÜRK, *Nutuk II*, s.429.

⁹³ KARACAN, *Lozan*, s.34.

beraberindeki heyet Karaköy'den otomobillerle Bilecik'e geçip orada kendilerini bekleyen trene bindiler. Yol boyunca sevgi gösterileriyle karşılaşan heyet Haydarpaşa Garı'nda büyük bir kalabalık tarafından coşkuyla karşılanmıştır⁹⁴. Haydarpaşa'dan istimbotlarla Sirkeci'ye geçilerek Refet Paşa'nın karargahına geçilmiştir⁹⁵.

İstanbul'da çeşitli temaslarda bulunan İsmet Paşa Darülfünun'a davet edilmiş 8 Kasım'da burada bir konuşma yapmıştır. İsmet Paşa İstanbul'da büyükelçilerle de görüşmüş basına demeçler vermiş, Türk tarafının görüşlerini dünya kamuoyuna duyurmuştur. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti 9 Kasım Perşembe günü Doğu Ekspresi ile Lozan'a hareket etmiştir⁹⁶. Saat on iki buçukta Sirkeci Garı'ndan yine büyük bir kalabalık tarafından uğurlanan heyet şu isimlerden oluşuyordu:

Delegeler:

- İsmet Paşa (İnönü): Dışişleri Bakanı, Delegasyon Başkanı
- Dr. Rıza Nur Bey: Sağlık Bakanı
- Hasan Bey (Saka): Eski Maliye Bakanı

Danışmanlar:

- Münir Bey (Erteğün): Dışişleri Bakanlığı Hukuk danışmanı
- Muhtar Bey (Çilli): Eski Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı
- Veli Bey (Saltık): Burdur milletvekili
- Zülfü Bey (Tigrel): Diyarbakır milletvekili
- Zekai Bey (Apaydın): Adana milletvekili
- Celâl Bey (Bayar): Eski Ekonomi Bakanı ve İzmir milletvekili
- Şefik Bey (Başman): Maliye Denetleme Kurulu Başkanı
- Semiyettin Bey (Başak): İstanbul Evkaf Hukuk Danışmanı
- Şevket Bey (Doğruker): Yarbay, Milli Savunma Bakanlığı Deniz Dairesi Müdürü
- Tefik Bey (Bıyıkoglu): Kurmay Yarbay

⁹⁴ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi(ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu Dosya;1735, Fihrist, 5.

⁹⁵ KARACAN, *Lozan*, s.29.

⁹⁶ ATASE, İSH Kataloğu, Dosya;1734, Fihrist, 173.

- Tahir Bey (Taner): Adliye Bakanlığı Müsteşarı
- Nusret Bey (Metya): Dışışleri Bakanlığı İkinci Hukuk Danışmanı
- Yusuf Hikmet Bey (Bayur): Dışışleri Bakanlığı Siyasî İşler Müdürü
- Zühtü Bey (İnhan): Üniversite öğretim üyesi
- Fuat Bey (Ağralı): Maliye Bakanlığı Hesap İşleri Genel Müdürü
- Mustafa Şeref Bey (Özkan): Dışışleri Bakanlığı Müşaviri
- Şükrü Bey (Kaya): Mülkiye Müfettişi
- Hamit Bey (Hasancan): Kızılay İkinci Başkanı
- Cavit Bey: Eski Maliye Bakanı
- Hayım Nahum: Türkiye Musevileri Hahambaşı, Yüksek Mühendis Mektebi (İTÜ) Fransızca öğretmeni
- Baha Bey: Adliye Bakanlığı Mezhep İşleri Müdürü

Basın Danışmanları:

- Ruşen Eşref (Ünaydın): Yazar
- Yahya Kemal Bey (Beyatlı): Üniversite öğretim üyesi

Genel Sekreter ve Danışman

- Reşit Saffet Bey (Atabinen): Devlet Şurası Azası

Tercüman

- Hüseyin Bey (Pektaş): Robert Koleji İkinci Müdürü

Sekreterler

- Ali Bey (Türkgeldi): Dışışleri Bakanlığında görevli
- Mehmet Ali Bey (Balın): Dışışleri Bakanlığında görevli
- Cevat Bey (Açıkalin): Dışışleri Bakanlığında görevli
- Celâl Hazım Bey (Arar): Dışışleri Bakanlığında görevli
- Saffet Bey (Sav): Kızılay Genel Müdürlüğünde görevli
- Süleyman Saip Bey (Kıran): Dışışleri Bakanlığında görevli
- Rıfat Bey: Dışışleri Bakanlığının eski memuru
- Dr. Nihat Reşet Bey (Belger): Paris basın temsilcisi

İsmet Paşa'nın yaverleri:

- Atıf Bey (Esenbel): Süvari Binbaşı
- Sabri Bey (Artuç): Süvari Binbaşı⁹⁷

B. Müzakerelerin Başlaması ve Üyelerin Müzakerelerdeki Roller

11 Kasım'da Lozan'a ulaşan Türk heyeti Lozan belediye başkanı ve Türk Konsolosu tarafından karşılanmıştır. Heyet Lozan'da bulunan Türklerin alkışları arasında kalacakları Lozan Palas Oteli'ne geçmiştir. Baş delege ve diğer delegeler ile Genel Sekreter Lozan Palas Oteline, müşavirler ile katipler de Hotel Le Paix'e yerleşmişlerdir. Fransızlar ve Japonlar da Lozan Palas Oteli'nde kalırken İngilizler ile İtalyanlar konferansın toplanacağı yere daha yakın olan göl kıyısındaki Beau Rivage otelinde kalacaklardı⁹⁸.

Lozan'a varıldığında Türk Heyetini kötü bir sürpriz bekliyordu. İsmet Paşa'ya 13 Kasım'da toplanacağı bildirilen konferansın İngiltere'de Lloyd George Hükümeti'nin düşmesi ve yerine kurulan Bonar Law Hükümetinde yine Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Lord Curzon'un talebiyle görüşmelerin ertelenerek 20 Kasım'da başlayacağı haber verilmiştir⁹⁹. Konferansın bir hafta gecikmeli olarak başlayacağını haber alan Türk Heyeti bu duruma tepki göstermiştir. İsmet Paşa İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderdiği telgrafta konferansın gecikmesinin barışı da geciktireceğini ve bu durumun beklenmedik sonuçlar ortaya çıkarabileceğini ifade etmiştir¹⁰⁰.

Poincare ortamı yumuşatmak ve kamuoyunda zor duruma düşmemek adına İsmet Paşa'yı Paris'e davet etmiş ve İsmet Paşa'da bu daveti kabul etmiştir. Fakat Lord Curzon bu durumdan hiç de hoşnut olmamış ve Fransızlardan Türklerle konferansı ilgilendiren konularda görüşülmemesini talep etmiştir. İsmet Paşa beraberinde Paris temsilcisi Ferit Tek, Genel Sekreter Reşit Saffet, Hukuk Müşaviri

⁹⁷ KARACAN, *Lozan*, s.47.

⁹⁸ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.45.

⁹⁹ Horace Rumbold'a göre İsmet Paşa konferansın gecikebileceğini bildiği halde müttefikleri zor durumda bırakmak ve protesto etmek amacıyla Lozan'a hareket etmekten vazgeçmemiştir(Ayrıntılı bilgi için Bkz. Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.29.

¹⁰⁰ AYBARS, *Mudanya...*, s.592.

Münir Erteğün ve askeri uzman Tevfik Bıyıklıoğlu ile birlikte Paris'e gelmiş ve burada 3 gün kalarak çeşitli temaslarda bulunmuş demeçler vermiştir¹⁰¹.

Paris ziyaretinden sonra tekrar Lozan'a dönen İsmet Paşa 20 Kasım Salı Günü konferansın kesin olarak başlayacağını haber aldı. Saat 16'da Mont Benon gazinosunda İsviçre Konfederasyonu Mr. Haab'ın konuşmasıyla 8 aylık sürecek olan zorlu maraton başlamış oldu. Konferansın daha açılışından itibaren ne kadar zorlu geçeceği ortaya çıkmıştı. Nitekim Türk Heyeti salona girdiğinde kendilerine ayrılan yerdeki mobilyaların ve mefruşatın diğerlerinden farklı ve özensiz olduğunu görünce salonu terketmiş, İsmet Paşa daha salonun hazırlığı tam olarak yapılmamış demiştir. İsviçreli yetkililer durumu düzeltince Türk Heyeti salondaki yerini tekrar almıştır¹⁰².

Açılış töreninde Mr. Haab'dan sonra Lord Curzon'da bir konuşma yapmıştır. Bunun üzerine İsmet Paşa'da bir konuşma yapmak istemiş tüm engelleme çabalarına rağmen bu kararından vazgeçmemiş ve Lord Curzon'dan sonra kürsüye çıkarak bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Türk tarafının barış konusundaki isteğini yinelemiş ve buraya kaybeden taraf olarak gelmediklerini tüm dünyaya ilan etmiştir¹⁰³.

C. Türk Heyetinin Teşkilatlanması

Türk Delege Heyeti Başkanı, Lozan yolculuğu sırasında heyet mensuplarına ilk Başkanlık Genel Bildirisini 11 Kasım 1922'de tebliğ etmişti. Bir askeri karargah titizlik ve disiplini telkin eden bu bildiri, konferansın devam ettiği sürece heyet mensuplarının çalışma ve davranışlarını düzenleyen bir devamlı talimatname niteliğindedir.

“Başkanlık Genel Bildirisi¹⁰⁴

1. Başkanlığı ile şeref duyduğum heyetimiz sayın mensuplarına yabancı memlekette samimi bir elbirliğiyle, fakat sıkı bir düzen içinde çalışmaların başarı dayanağı olduğunu ifade ederek, çalışma tarzı hakkındaki görüşlerimi aşağıda sunuyorum:

¹⁰¹ SONYEL, *Gizli Belgelerle...*, s.35.

¹⁰² DEMİRCİ, *Belgelerle Lozan*, s.96.

¹⁰³ KARACAN, *Lozan*, s.78.

¹⁰⁴ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.103.

En genç katip arkadaştan en yaşlımıza kadar herkesin, delege heyetinin başarısı yalnız kendi yetenek ve çabasına bağlıymış kanısı ile ilgisiyle çalışması başlıca önem taşır.

2. Memleketin, en büyük davasını emanet eylediği arkadaşlarımın, yabancı memleketteki davranışlarıyla da seçkinlik göstereceklerinden şüphem yoktur. Bu noktayı söyleyişim, özel hayata hiç bir suretle karışmak zihnimizden geçtiği için değil, delege heyeti içinde bulunanların özel hayatlarının dahi resmi çalışmaları yararlı veya zararlı olarak etkiliyebileceğinden ve bu sebeple resmi görevi ilgilendirebileceğinden dolayıdır.

3. Gizlilik kesin olarak gerekir. Hizmetimizde bulunan uşaktan başlayarak bütün çevremizin casuslarla çevrili olabileceğini bir an unutmamalıyız. İçimizde, görevini ilgilendiren maddelerin, yayılması önem taşımayan tek kimse yoktur. Delege heyetinin en gizli tutmak istediği bir esas, genç bir katip arkadaşın, elinden düşüreceği bir kayıtla veya yemek yerken arkadaştan esirgenmeyecek birkaç kelime ile yayılabilir. Kesin kural olarak, çalışma daireleri dışında görevden konuşmak yasaktır ve herkes diğeriyle zorunlu olarak görevle ilgili konuşma yaparken çevresinin emniyette olduğuna dikkat etmeye alışmalıdır.

4. Delege heyetinin hayatı, genel olarak toplu ve tahmin olunduğuna göre iki üç otelde geçecektir. Çalışma saatleri vakit vakit tarafımdan tayin olunacaktır. Ancak amirler maiyetlerinin çalışma saatlerini çoğaltabilirler. İstenilen işin sonuçlandırılması için gece ve gündüz aralıksız çalışmak genel olarak esastır. Ve tereddütsüz istenecektir.

5. Şehir dışında seyahat ve ikamet izni, bütün heyet mensupları için, yalnız Delege Heyeti Başkanı tarafından verilebilir.

6. Delege Genel Heyeti görev bölümü bakımından dairelere ayrılmıştır. Üç delege, Delege Heyetini teşkil ederler. Diğer teşkilat, Delege Heyeti Başkanına bağlı olmak üzere, aşağıda yazılmıştır.

I'nci Daire - Yazı İşleri Heyeti: Genel katibin emri altındadır. Genel olarak konferansın yazı işlemlerini idare eder. Bu işlemler; evrak, yazı işleri, tercüme, zabıt ve haberleşmelerin konferans çevresinde ulaştırılması işleridir. Genel katibin her daire ile irtibatla bulunmaya hakkı vardır. Gerek delege heyeti içinden ve gerek dışardan Delege Heyeti Başkanlığına gelecek bütün evrak birinci daireye verilir. Gece ve gündüz Yazı İşleri Heyetine gelen evrakın geliş zamanı tarih ve saatiyle tespit olunacaktır.

II'nci Daire - Dışişleri: Dışişleri Hukuk Müşaviriyle Siyasi İşler Müdüründen kurulmuştur. Şifre ve memleketle haberleşme, kurye işlemleri de bu daireye aittir.

III'ncü Daire - Müşavere heyeti: Mali, iktisadi ve bayındırlık müşavirleri,

I'ncü Daire - Müşavere heyeti: Hukuki ve siyasi müşavirler,

V'nci Daire - Müşavere heyeti: Savunma - kara ve deniz-müşavirleri,

Sayın müşavirlerin uzmanlıkları, devletin genel sorunları ile bağlantılı olduğundan, kendilerinin yalnız bir uzmanlık dalında gösterilmeleri ancak teknik sorunların hazırlanmasını kolaylaştırmak içindir.

Delege Heyetinin, Müşavere heyetleriyle beraber devamlı olarak ve duruma göre kısmi veya genel toplantılar yapması tabiidir. Her Müşavere heyetinden bir üyenin delege heyeti ile temasta bulunmaya arkadaşları tarafından memur edilmesini rica ederim. Bu irtibat üyelerinin görevi Müşavere Heyetlerine, Delege Heyetinin istek ve tebliğlerini ivedilikle duyurabilmektir.

VI ncı Daire - Basın: Müderris Yahya Kemal Beyle Ruşen Eşref Beyden kurulmuştur. Bu Daire Delege Heyetinin görüşlerini basında yaymak ve basının müracaatlarını karşılamakla görevlidir. Altıncı Dairenin diğer bir görevi, Delege Heyetine her gün haber alma özetleri hazırlamaktır. Genel heyeti teşkil eden arkadaşlardan her biri her gün belli bir iki gazete okuyarak kısa bir özetini basın idaresine verecektir. Kime hangi gazete verileceğini ayrıca tayin edeceğim. Bu konuda altıncı daireden teklif beklerim. Gazete kütüphanelerinin bir deftere yapıştırılması pratik bir usuldür. Altıncı Dairenin önemli bir görevi de Delege Heyeti konferans salonuna gitmeden önce, bir gün önceki özetlerden ve son olaylardan bilgi vermektir. Haber alma bakımından bütün heyet mensupları gayret ve himmet göstermekle ödevlidirler.

VII nci Daire- Koruma: Bu dairenin amiri Atif Beydir. Baş Delege Dairesiyle bütün büroların koruma ve emniyetine nezaret ederler. Aslında her kağıdın ve her işin sorumlu olan birinci muhafızı, o kağıdın ve o işin sahibidir. Yedinci Dairenin koruma görevleri genel tedbirlerle ilgilidir. Hiç bir dairenin masa üzerinde yazılı veya yazısız kâğıt bırakmaması esastır. Masa başında çalışan kimse ayrıldıktan sonra meydanda kâğıt görülmemelidir. Bu konuda önemle ısrar ederim. Lüzumsuz yazılı kâğıtlar yakılarak yok edilir. Çalışma odalarına delege heyetinden başka kimse kabul olunamaz.

VIII nci Daire - Mutemet: Doğrudan doğruya Başkana bağlı olarak mali durum ve harcamalarla ilgili sorunlar için her gün Başkanla direkt olarak irtibatta bulunur. Genel olarak avans üzerine ödeme yoktur.

Heyetin tertip edildiği kuruluş yukarıdadır. Daireleri, numaralarıyla söylemeye alışmalıdır.

7. Konferansın damgalı kâğıtları üzerine özel haberleşmeler yapılamaz.

8. Delege Heyetimiz adına basına ve diğer makamlara beyanat yalnız Baş Delege tarafından yapılır. Heyetimizin bütün mensupları beyanatta bulunmaktan dikkatle sakınacaklardır. Basın idaresinin talimatımıza dayanan yayınlarının, başlıca genel katip ve dışişleri dairesi tarafından izlenmesi gerekir, bundan başka sayın müşavirler de sakıncalı yayınlar ve yaymalar fark ederlerse hemen duyurmalıdırlar. Duruma göre heyet mensuplarından bazıları belli sorunlar üzerine açıklamada ve beyanlarda bulunmaya ancak, delege Heyeti Başkanı tarafından görevlendirilebilirler. Bir görev için, Delege Heyetinin bir yerde bulunması üç delege ile genel kâtip ve dışişleri dairesinden bir müşavirin ve yedinci daireden bir veya iki memurun beraber bulunması demektir. Delege heyetinin beraberinde sayın müşavirlerin dahi bulunması gerektiği zaman onların sayı ve adları önceden bildirilir.

9. Delege Heyetinin ikamet edeceği yerde çalışma daireleriyle birinci, ikinci, yedinci, sekizinci ve mümkün oldukça altıncı dairelerin bulunması zorunludur.”

Başkanlığın bu talimatıyla heyet mensuplarına gizlilik, dikkat, emniyet, görev ve çalışma düzeni konularında direktifler verilmekte ve özellikle günlük çalışma süresi bakımından kendilerinden feragat ve fedakârlık istenmekteydi. Yine daha sonra hangi üyenin hangi gazeteyi takip edeceği heyet üyelerine ayrıca bildirilmiştir. Buna Göre¹⁰⁵:

“Münir Ertegün: Times

Şevket Doğruker: Daily Chronicle

Hüseyin Pektaş: Daily Telegraph, Morning Post

Cevat Açıkalın: Daily Herald, Daily Mail

Muhtar Çilli: Petit Parisien

Veli Saltık: Debats, Echo National

Şeref Özkan: Journal

Tahir Taner: Matin

Reşit Saffet Atabinen: Echo De Paris

Yusuf Hikmet Bayur: Temps

Celalettin Bey: Humanite

Saffet Bey: Action Francaise

Zülfü Tigrel: Rusça Gazeteler

Şükrü Kaya: İtalyanca Gazeteler

Tevfik Bıyıklıoğlu: Almanca Gazeteleri” okumakla görevliydi.

Bu talimatname Türk Heyetinde bulunan isimlerin bildikleri yabancı dilleri ve entelektüel seviyelerini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

¹⁰⁵ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.103.

D.Komisyonlar ve Üyelerin Görevleri

Lozan Konferansı'nın ilk günkü açılış merasiminin ardından görüşmelere ikinci gün 21 Kasım 1922'de Uşi'de Şato Otelinde başlanmıştır İlk toplantıda konferansın işleyişi ile ilgili görüşmeler yapıldı. Bu toplantıda Türk tarafı adına İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Saka'nın yanı sıra Münir Bey, Zekayi Bey, Mustafa Şeref Bey, Veli Bey, Tahir Bey, Muhtar bey ve Tefvik Bey hazır bulunmuşlardır¹⁰⁶. Toplantıda İngilizce, Fransızca ve İtalyanca üç resmi dil olarak kabul edilmiş ancak bu konuda kolaylık olması bakımından Fransızca'nın ortak dil olarak kullanılmasına karar verilmiştir¹⁰⁷. Böylelikle Yakındoğu İşleri Hakkında Lozan Konferansı¹⁰⁸ resmi adı verilen ve 4 Şubat 1923 tarihine kadar 86 gün sürecek olan konferansın birinci devresi başlamıştır¹⁰⁹.

Fakat özellikle adli, mali ve iktisadi meselelerde Türkiye'ye dayatılan maddelerin ağır olması nedeniyle görüşmelerin kesilmesi gündeme gelmiştir¹¹⁰. Bu dayatmalar kabul edilemez bir noktaya gelince İsmet Paşa görüşmelerin kesileceğini ve gerekli tedbirin alınması için Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf göndermiştir¹¹¹. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey¹¹² ve Fevzi Çakmak'a telgraf göndererek konferansın kesilmesi ihtimaline karşı ordunun hazır bulundurulmasını bildirmiştir¹¹³. Nitekim 4 Şubat 1923 tarihinde tarafların uzlaşamaması nedeniyle konferans kesintiye uğramıştır¹¹⁴. 24 Nisan 1923 tarihinde ikinci dönem görüşmelere başlanmış ve 17 Temmuz 1923 tarihinde görüşmeler bitirilerek anlaşma metni üzerinde son müzakereler yapıldıktan sonra 24 Temmuz 1923'te imza töreni yapılmıştır¹¹⁵.

Konferansın birinci devresinin ilk gününde yapılan toplantıda konferansı düzenleyen ülkelerin başkanlığında üç ana komisyon ve bu komisyonlara bağlı alt komisyonların belirlenerek çalışmaların bu şekilde yapılmasına karar verilmiştir¹¹⁶.

¹⁰⁶ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.154

¹⁰⁷ KARACAN, *Lozan*, s.85.

¹⁰⁸ KARACAN, *Lozan*, s.86.

¹⁰⁹ ÖPÖZ, İsmet Paşa ile...,s.26.

¹¹⁰ ATASE, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117aa.

¹¹¹ ATASE, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ad.

¹¹² ATASE, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ae.

¹¹³ ATASE, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117aj.

¹¹⁴ ATASE, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ab.

¹¹⁵ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.585.

¹¹⁶ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.47.

Bu görüşmeler esnasında İsmet Paşa bir komisyon başkanlığının da Türk tarafına verilmesini istemiş fakat bu önerisi kabul görmemiştir. Ayrıca komisyonda bir Genel Sekreterlik oluşturulmuş Genel Sekreterliğe Fransız Massigli getirilmiştir. Bu sekreteryaya her ülkeden bir üye atanmıştı. Türk tarafını temsilen bu heyette Reşit Saffet Bey bulunacaktı. Oluşturulan komisyonlar ve alt komisyonları şu şekilde tanzim edilmiştir¹¹⁷:

- 1- Toprak ve Askerlik İşleri Komisyonu, Başkan Lord Curzon
- 2- Mali ve İktisadi Konular ile İlgili Komisyon, Başkan: Fransız Temsilci Barrere
- 3- Azınlıklar ve Diğer Hukuki Konular, Başkan İtalyan Temsilci Garroni

Türk tarafı oluşturulan bu komisyonlar için kendi içerisinde görevlendirmeler yapmıştır. Örneğin 1. Komisyona ait alt komisyonlarda Rıza Nur, İktisadi uzmanlık komitelerinde de Hasan Saka, Şefik Başman, Muhtar Çilli, Zekayi Apaydın, Zühtü İnhan, Tahir Taner Beyler görevlendirilmiştir¹¹⁸.

1. Birinci Komisyon ve Üyelerin Görevleri

Lozan Görüşmelerinde Lord Curzon'un başkanlığını yaptığı Toprak ve Askerlik İşleri Komisyonu 86 günde 25 oturum yapmıştır. Bu komisyon ayrıca Azınlıklar Komisyonu, Nüfus Değişimi Komisyonu, Bulgaristan'a Adalar Denizine Çıkış Verme Komisyonu olmak üzere üç tali komisyona ayrılmıştır¹¹⁹.

Bu Komisyonda ilk beş oturum Trakya sınırına, 6, ve7. Oturumlar Adalar meselesine, 8, 20, 23, oturumlar harp esirleri ve nüfus değişimine, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 25. Oturumlar Boğazlar meselesine, 13,14,15,19,20. Oturumlar Azınlık işlerine, 21.ve 22. oturumlar da Musul sınırı ile ilgili olurken bir oturum da (24. Oturum) üç komisyonun ortak oturumu olarak yapılmıştır¹²⁰.

Curzon'un komisyon başkanı olması bu komisyonun işlerini daha da zorlaştırmaktaydı. Çünkü Curzon çok deneyimli bir diplomat olmasının yanı sıra çok iyi de bir hatipti. Ayrıca Türklere bakışı Fransız ve İtalyan delegelere nazaran

¹¹⁷ DEMİRCİ, *Belgelerle Lozan*, s.98.

¹¹⁸ NUR, Rıza, *Hayat ve Hatıratım III*, s.994.

¹¹⁹ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.30.

¹²⁰ BİLSEL Cemil, *Lozan II*, Söğüt Yayınları, İstanbul 1998, s.498.

çok daha katıydı. Bu sebeple Türk Heyetini en çok zorlayan komisyon bu olmuştur¹²¹.

Türk Heyeti murahhas ve müşavirleri komisyon toplantıları bittikten sonra bir sonraki toplantıya hazırlanmak için bazen sabahlara kadar çalışıyor, hiç uyumadıkları oluyordu. Buna rağmen Curzon'un saldırganca tavırlarına ve iddialarına cevap vermek için ellerindeki vesika ve notlardan faydalanma yoluna gitmeye çalışıyor ve güç durumlara düşüyorlardı. Savunma ve cevaplarımız Türkçe olarak belirlendikten sonra Yusuf Hikmet Bayur tarafından Fransızca'ya çevrildikten sonra kâğıttan okunmak suretiyle yapılıyordu¹²².

Türk tarafının bu komisyonda görüşülen konularla ilgili istekleri gerçekçi ve tutarlıydı. Batı Trakya için plebisit yapılması ve sınırın 1914 öncesi sınırı olarak kabul edilmesi, Adalar meselesi ve 12 ada için gerçekçi bir yaklaşımla imzalanan antlaşmalara(Uşi, İstanbul, Atina) uyulması ve Türkiye'ye çok yakın adaların verilmemesi, Anadolu'nun toprak bütünlüğünden ve Misak-ı Milli'den taviz verilmemesi Türk tarafının temel çerçevesiydi¹²³.

1.1. Trakya Meselesi Görüşmeleri

22 Kasım 1922 Çarşamba günü yapılan toplantıda Türk tarafını İsmet Paşa, Rıza Nur, Münir Bey, Muhtar Bey, Şükrü Bey, Tevfik Bey ve sekreter olarak Reşit Saffet Bey temsil etmişlerdir. Bu Toplantıda Türk Heyeti, sınırın 1914 öncesi sınırı olarak kabul edilmesini, askerlikten arındırılacak bölgenin belirlenmesini, Batı Trakya'da sınırları göstermeksizin plebisit yapılmasını, 30 km askerlikten arındırılmış bölgenin Türk tarafının güvenliğini tehlikeye sokacağı için kabul edilemeyeceğini bildirmiştir¹²⁴.

Bu görüşmede Venizelos bu bölgelerle Türkiye'nin bir ilgisi olmadığını, askerden arındırılmış bölgenin Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar uzanan bir koridor olması gerektiğini belirtmiştir. Bu öneri Sırbistan ve Romanya temsilcileri ile Lord Curzon tarafından da desteklenmiş Türklere karşı birleşmişlerdir. Curzon

¹²¹ DEMİRCİ, *Belgelerle Lozan*, s.100.

¹²² SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.149.

¹²³ KARACAN, *Lozan*, s.93.

¹²⁴ MERAY, Seha, *Lozan Tutanaklar Belgeler*, *Takım I Cilt I*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.12.

ayrıca plebisit yapılmasına gerek olmadığını da ifade etmiş bu görüş Fransız ve İtalyanlar tarafından da desteklenmiştir¹²⁵.

Görüşmelerin devam ettiği günlerde Trakya'da Türklere yapılan baskılar artmış bu durum Türk Heyeti tarafından konferansta protesto edilmiştir¹²⁶. Komisyon 25 Kasım'da yeniden toplanmış, bu toplantıda Lord Curzon Türklerin plebisit önerisini reddetmiş ve Meriç sınırı üzerinde direnmiş Karaağaç Yunanlılarda kalacak şekilde tali demiryolunun Türklere verilmesi önerisini yinelemiştir. Lord Curzon ayrıca Türklerin bunu kabul etmemeleri durumunda yeni bir çatışmaya hatta savaşa girilebileceği tehdidini savurmuştur¹²⁷.

Bu durum İsmet Paşa tarafından Ankara'ya telgrafla bildirilmiş Rauf Bey T.B.M.M'nde vekillere bu konuda bilgilendirme yapmış ve mecliste yoğun tartışmalar yapılmıştır¹²⁸. Milletvekilleri bu duruma tepki göstermiş ve gerekirse savaşa girilebileceği dahi söylenmiştir. Hatta Atatürk olası bir savaş durumunda Trakya'da bulunan birliklerin ne durumda olduğunu Fevzi Çakmak'a sormuştur¹²⁹. Bu konuda söz alan Kırşehir mebusu Müfit Bey Trakya'nın Wilson prensipleri çerçevesinin içinde olduğunu söyleyerek plebisitin şart olduğunu söylemiştir. Yine Cebelibeket mebusu Faik Bey Trakya'nın kontrol altında tutulmasının hem İstanbul'un hem de Trakya'nın güvenliği için çok önemli olduğunu vurgulamıştır¹³⁰. Trabzon milletvekili Hami Bey ise Rumların bölgeye başka yerlerden getirilen Rumları yerleştirmek suretiyle demografik yapıyı değiştirmeye çalıştıklarını ifade ederek bu durumun önlenmesi için gayret etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Durumun hassasiyetini gören Batı Trakya Türkleri Lozan'a bir heyet ile gelerek Türk heyetiyle görüşmeler yapmış, isteklerini ve çekincelerini bildirmiş ve Türk heyetinden bu konuda güvence istemişlerdir¹³¹.

¹²⁵ TAĞMAT, Çağla Derya, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi 1922-1923*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2018.s.107.

¹²⁶ ARIKAN, Zeki, "Lozan Barış Konferansı ve İzmir Kamuoyu", *70.Yılında Lozan Barış Antlaşması*, s.96

¹²⁷ SONYEL, *Lozanda Türk...*,s.58.

¹²⁸ ATASE, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ac.

¹²⁹ ATASE, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ae.

¹³⁰ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*,s.36.

¹³¹ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.67.

1.2.Adalar Meselesi Görüşmeleri

Adalar Meselesi 25 Kasım tarihindeki komisyon toplantısında gündeme gelmiştir. 25 Kasım 1922 Cumartesi günü toplantıya Türk heyeti adına İsmet Paşa, Rıza Nur, Hasan Bey, Münir Bey, Tevfik Bey, Nusret Bey ve Genel Sekreter Reşit Saffet Bey katılmışlardır. Bu toplantıda İsmet Paşa daha önce meclisten aldığı talimatlarauygun olarak Çanakkale Boğazı'na yakın olması hasebiyle İmroz ve Bozcaada ile Semadirek'in Türklere verilmesini ayrıca Limni, Midilli, Sakız ve Nikarya adalarının Yunanistan'dan alınarak özel bir statüye kavuşturulması gerektiğini savunmuştur¹³².

Venizelos bu adaların yalnızca askerden arındırılmasının söz konusu olacağını belirtmiş ancak Rıza Nur adaların tarafsız ve bağımsız bir yapıda olması gerektiğini belirtmiştir. Lord Curzon ise adaların Türk tarafına verilemeyeceğini belirterek bir çeşit siyasal özerklik sağlanarak adaların Yunanistan'dan alınabileceğini belirtmiştir. Bu görüşmelerde yer alan İtalya'da Meis adasını geri vermek konusunda isteksizdi ve bu konuda İtilaf devletleri temsilcileri de desteğini almıştı. Görüşmeler bu konular ekseninde devam etmiş ancak bir sonuca ulaşamayarak çözüm ikinci dönem görüşmelerine bırakılmıştır¹³³.

1.3.Esirler ve Mübadele Meselesi Görüşmeleri

Esirler ve mübadele meselesi bu komisyonun önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. Konu 1 Aralık 1922 tarihinde komisyonun gündemine gelmiş ve bu görüşmeye Türk tarafı adına İsmet Paşa, Rıza Nur, Hasan Bey ve Genel Sekreter Reşit Saffet Bey katılmışlardır. Bu oturumda Türk Heyeti Yunan Ordusu tarafından zorla alınmış olan sivil tutsakların karşılıksız olarak hemen serbest bırakılmasını istemiş ve bunların listesinin ellerinde bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Türk tarafının elinde sivil tutsak bulunmadığı belirtilmiştir¹³⁴.

Türk Heyeti ayrıca Yunanistan'da bulunan savaş tutsaklarının ivedilikle serbest bırakılmasını, Türklerin elinde bulunan savaş esirlerinin ancak barış yapıldığı zaman geri verileceğini ifade ederek bu konuda Yunan tarafının iyi niyet

¹³² TBMMZC, 26.Cilt, s.344.

¹³³ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I Cilt II, s.99.

¹³⁴ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I Cilt II, s.100

göstermesi durumunda barış antlaşması yapılmadan da Yunan savaş tutsaklarının salıverilmesi hususunun düşünülebileceğini bildirmiştir. Ayrıca İstanbul'da bulunan Rumların mübadeleye dahil edilmesini ancak İstanbul'da işgal kuvvetlerinin bulunması nedeniyle bunun Türk tarafınca yapılmasının mümkün olmadığı da belirtilmiştir¹³⁵.

Görüşmelerde Mübadele konusunu tanzim etmek amacıyla davetçi üç büyük devlet ile Türk ve Yunan taraflarından birer üyenin bulunacağı bir alt komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu Komisyonunda Türk tarafını Albay Tevfik Bıyıklıoğlu'nun temsil edilmesi uygun görülmüştür. Ancak komisyonunda Boğazlar ve diğer askeri meseleler de görüşülmeye başlandığında mübadele alt komisyonunda Türk tarafı adına Rıza Nur ve Şükrü Kaya Bey'ler bulunmuşlardır. İtalya Murahhası Montagna'nın başkanlığındaki bu komisyon şu hususları karara bağlamıştır¹³⁶:

“1- Yunan Heyeti, Türk sivil rehinelere kısa bir zamanda İzmir'de Türkiye'ye teslim edecektir. Türkiye'de mevkuf Yunan sivil esir ve rehinleri olmadığından geri verilecek kimse yoktur.

2-Yunanistan pek kısa bir zamanda elindeki bütün Türk harpesirlerini de İzmir'de geri verecek ve Türkiye'de aynı miktarda Türk harp esirini aynı vapurlara bindirmek üzere hazır bulunduracaktır.

3-Türkiye'nin elinde Türk esir sayısından fazla kalacak Yunan harp esirleri barışın imzasından sonra geri verilecektir.

4-Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Şehremaneti içinde bulunan Rumlar kalacaklar. Patrikhane siyasi ve idari işlere karışmamak ve sadece dini işlerle meşgul olmak şartıyla İstanbul'da kalacaktır”.

Albay Tevfik Bey bu komisyondaki görüşmeleri hatıratında şu şekilde ifade etmiştir:

“İstanbul Rumlarının mübadele dışı bırakılmalarını Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılmasına bağlamaya çalıştık. İtilaf Devletleri ve Yunanlılar buna kesin olarak muhalif kaldılar. Venizelos mecburi müdahaleden vazgeçilerek Anadolu'dan Doğu Trakya'dan ve İstanbul'dan gitmiş olan Rumların yerlerine dönmelerini ve mübadelenin ihtiyari olmasını istiyordu. Türk Heyeti Türkiye ile Yunanistan arasında mecburi ahali mübadelesinde ısrar etti ve böylece kabul olundu. İsmet Paşa, siyasi ve idari işlerle uğraşmamak ve sadece din meseleleri sınırları içinde kalmak şartıyla Rum Patrikhanesi'nin de İstanbul'da kalmasına razı oldu. Böylece ahali

¹³⁵ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I Cilt II, s.121.

¹³⁶ BİYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*, s.504.

mübadelesine ancak Mayıs 1923'ten itibaren başlanabileceği ortaya çıktı”

137

1.4.Boğazlar Meselesi

İsmet Paşa'nın ifadesiyle konferansın İngilizler açısından en önemli konusu Boğazlar Meselesi'ydi. Lord Curzon 27 Kasım tarihinde İsmet Paşa ile yaptığı özel görüşmede boğazların açık olmasında ısrarcı olduklarını Türk tarafının bu konuda Sovyet görüşlerine kapılmamaları gerektiğini ve bu konuda uzlaşıcı bir tutum izlenirse Türklerin tatmin olacakları bir barışa yardımcı olabileceğini ve ileride ekonomik olarak yardımda bulunabileceklerini ifade etmiştir¹³⁸.

Boğazlar Meselesi 4 Aralık 1922 günü komisyonda görüşülmeye başlanmış ve 20 Aralık 1922 tarihine kadar 7 oturumda görüşülmüştür. Bu mesele görüşülürken Türk tarafının isteği ile Sovyet Rusya heyeti de görüşmelere dahil olmuştur. Rusya adına Hariciye Komiseri Çiçerin ve Londra elçisi Rakovski ile askeri ve hukuki uzmanlar Şapışnikol ve Sabanin bulunuyordu¹³⁹.

Boğazlar Meselesi'ne sadece İngiltere değil tüm müttefikler büyük önem veriyorlardı. Bu sebeple konunun en seçkin uzmanlarını buraya getirmişlerdi. Boğazlar ile ilgili olarak oluşturulan İngiliz ikinci delegeşi Rumbold'un başkanlığındaki alt komisyona Türk Heyeti'ni temsilen Tefvik Bıyıklıoğlu, Şevket Doğruker ve Nusret Metya katılmışlardır. Ayrıca İsmet Paşa ile Münir Bey 'de tali komisyon toplantılarına zaman zaman katılmışlardır¹⁴⁰.

Tali Komisyonda mesele ile ilgili karşılıklı tezler görüşülmüş bazı prensip kararlar alınması tekliflerini Lord Curzon kabul etmemiş meselenin birinci komisyonda ve bizzat kendisinin başkanlığında konuşulmasını istemiştir. İngiltere'nin bu kadar hassas olduğunu Gören İsmet Paşa ve Türk Heyeti'de bütün gayretini bu mesele üzerinde yoğunlaştırmıştır¹⁴¹.

Ana Komisyon'un 4 Aralık 1922 tarihli toplantısında Boğazlar konusu görüşülmeye başlanmış bu toplantıda Türk Heyeti'ni temsilen İsmet Paşa, Rıza

¹³⁷ BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*,s.505.

¹³⁸ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s. 65

¹³⁹ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II, s.121.

¹⁴⁰ BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*,s.506.

¹⁴¹ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.42.

Nur, Münir Bey, Muhtar Bey, Yarbay Tevfik Bey, Deniz Yarbayı Şevket Bey ve Genel Sekreter Reşit Saffet Bey hazır bulunmuşlardır. İsmet Paşa konferansın başından itibaren boğazların uluslararası ticarete açık olmasına Türk tarafının hazır olduğunu belirtmiş ancak İstanbul'un güvenliğini tehlikeye sokacak oluşumlara karşı olduklarını belirtmiştir¹⁴².

Konferansın Boğazlar ile ilgili kısmına iştirak eden Rusya'nın temsilcisi Çiçerin boğazların tüm ticaret gemilerine açık olmasını buna karşılık Türk gemileri hariç tüm savaş gemilerine kapalı tutulmasını istemişlerdir. Romanya temsilcisi Duca ise Boğazların askerden arındırılarak tüm savaş ve ticaret gemilerine açık olmasını ve uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesini önermiştir¹⁴³.

Duca'nın bu önerisi İtilaf devletleri temsilcileri tarafından da benimsenmişti. Bu konuda fikri sorulan İsmet Paşa ise diğer temsilcilerin de fikrini öğrenmek istediğini ve kendi görüşlerini daha sonra açıklayacağını belirtmişti. İsmet Paşa'nın bu tavrı Curzon'un tepkisini çekmiş ve usta diplomat bu durumu Türkiye aleyhinde kullanmıştır. Curzon Türkiye'nin menfaatlerinin Rusya tarafından savunulduğunu ileri sürerek Türk Heyeti'nin bu konuda yetkili olup olmadığını merak ettiğini beyan etmiştir¹⁴⁴.

Curzon Boğazlar konusunda İtilaf devletleri temsilcilerinin önerisinin şu çerçevede olduğunu ifade etmiştir. Boğazlar hem savaş hem de barış anında tamamen açık olmalı, Türkiye'nin güvenliği kısmen güvence altına alınmalı, boğazlarda askerden arındırılmış bölgeler bulunmalı, boğazların yönetimi uluslararası bir komisyon tarafından yapılmalı, Türk temsilcisi bu heyetin sürekli başkanı olmalı. Bu teklife çok sert tepki gösteren Rusya savaşın eşiğinde bulunulduğunu ifade ederek Türklerin kazandığı zaferin tehlikeye sokulduğunu ifade etmiştir¹⁴⁵.

Rusya ve İngiltere'nin iki farklı teklifi karşısında kalan Türk tarafı Ankara ile olan muhaberatı arttırmıştı. Bu konuda Ankara'nın direktiflerini uygulamaya çalışan İsmet Paşa Mustafa Kemal'e İngilizlerin boğazlar konusunda geri adım

¹⁴² MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I Cilt II, s.122.

¹⁴³ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.73.

¹⁴⁴ BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*, s.507.

¹⁴⁵ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.66.

atmaya niyetli olmadıklarını gördüğünü ifade etmiştir. Türk tarafı netice olarak Rusya'nın teklifinin kabul edilmeyeceğini görerek müttefiklerin projesinin Türk tarafına en az zarar verecek şekilde kabul edilmesine karar vermişti. Türk tarafı özellikle güvenlik konusunda İtilaf devletleri temsilcilerinden güvence istiyordu¹⁴⁶.

Bu arada İtilaf devletleri temsilcilerinin projesini kabul edilemez bulan Çiçerin tali komisyonda ikinci bir Rus projesi sunmuştur. İtilaf devletleri temsilcileri buna şiddetle karşı çıkarak reddetmiştir. Bu durumdan istifade etmek isteyen İsmet Paşa görüşmelerin yetersiz olduğunu öne sürerek konunun yeniden ele alınması gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa müzakerelerin İtilaf devletleri temsilcilerinin tezi üzerinden kabul veya red şeklinde değil karşılıklı müzakere yoluyla ele alınarak alabildiği kadar taviz koparmak niyetindeydi. Nitekim bu görüşmelerde yalnız boğazların değil Ege adalarına da egemenlik tanınmasını istemişti¹⁴⁷.

Bu konuda İtilaf devletleri temsilcilerinin tezini kabul etmekten başka çare bulunmadığını gören İsmet Paşa özellikle İngilizlerin Gelibolu'daki mezarlıklar konusundaki isteklerinin ise masum olmadığını düşünüyordu. Türk tarafı 20 Aralıkta oturma İtilaf devletleri temsilcilerinin önerilerini kabul etmeye hazır olduklarını ancak bazı konularda düzeltmeler yapılması gerektiğini ifade etmişti¹⁴⁸. 1 Şubat'taki oturumda İsmet Paşa özellikle Gelibolu'ya bir Türk Garnizonu'nun gönderilmesi ve Trakya'daki Türk kuvvetlerine konulan sınırlamanın kaldırılması şartıyla anlaşmaya hazır olduklarını ifade etmişti. Çiçerin ise bu anlaşmayı kesinlikle onaylamayacaklarını belirterek reddetmiştir¹⁴⁹.

Türk tarafının isteklerinin özellikle Türk askerlerine sınırlamanın kaldırılması ve güvenlik konusunda verilen güvencelerin yeterli olduğunu ve yeni bir güvenceye gerek olmadığını ifade eden Curzon Türk tarafının boğazlar ile ilgili anlaşmayı bu şekliyle kabul etmesi gerektiğini belirterek Türklere bir ultiatom vermiştir. Netice itibarıyla Türk tarafı da verilen güvenceleri yetersiz bulmuş ve boğazlar ile

¹⁴⁶ BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*, s.508.

¹⁴⁷ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.68.

¹⁴⁸ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II, s.124.

¹⁴⁹ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.75.

ilgili görüşmeler konferansın birinci evresinde çözüme kavuşturulamayarak ikinci evreye bırakılmıştır¹⁵⁰.

Boğazlar görüşmeleri sırasında İsmet Paşa çok yıpranmış bir taraftan Curzon'un kışkırtıcı tavrıyla mücadele ederken diğer taraftan Ankara'nın direktiflerini uygulamaya çalışmıştır. Bu görüşmeler sırasında İsmet Paşa'nın en önemli yardımcıları daha önce Rusya ile olan görüşmelere katılan Rıza Nur, askeri uzmanlar Tevfik Bey, Şevket Bey olmuşlardır¹⁵¹.

1.5. Musul Meselesi Görüşmeleri

Birinci Komisyon'un görüştüğü en önemli meselelerden birisi de Musul meselesidir. Musul Türkiye açısından Misak-ı Milli'nin bir parçası, İngiltere açısından ise zengin petrol yataklarının yanı sıra güvenli bir karakol noktası olarak vazgeçilmez görünüyordu. Bu sebeplerden dolayı Birinci Dönem Lozan görüşmelerinin en çetin geçen müzakereleri bu konu üzerinde yapılmıştır¹⁵².

Esas itibarıyla Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesinden sonra 7 Kasım 1918'de Musul'a giren İngiltere'nin uluslararası savaş hukuku kuralları gereği bölgeyi boşaltması gerekmektedir. Ancak bu durum konferansın gündemine bile gelmemiştir. Türk heyeti bölgede nüfusun çoğunluğunu oluşturan Türklerle Kürtlerin Türk yönetimine katılmak istediklerini belirterek, bölgenin toplam nüfusunun 503.000 olduğunu, bunun 170.000'ini göçebelerin oluşturduğunu, nüfusun 4/5 ini aynı din ve geleneklere bağlı olan Türklerle Kürtlerin oluşturduğunu buna karşılık nüfusun ancak 1/5'ten azının Arap ve gayrimüslimlerden oluştuğunu ifade etmiştir¹⁵³.

Görüşmelere oldukça hazırlıklı gelen İngiltere'nin ise konu ile ilgili olarak komisyona sunduğu rapor Türk tarafının rakamlarından biraz farklılık arz ediyordu. İngilizler'in sunduğu rapora göre bölgenin demografik durumu; Kürtler

¹⁵⁰ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.46.

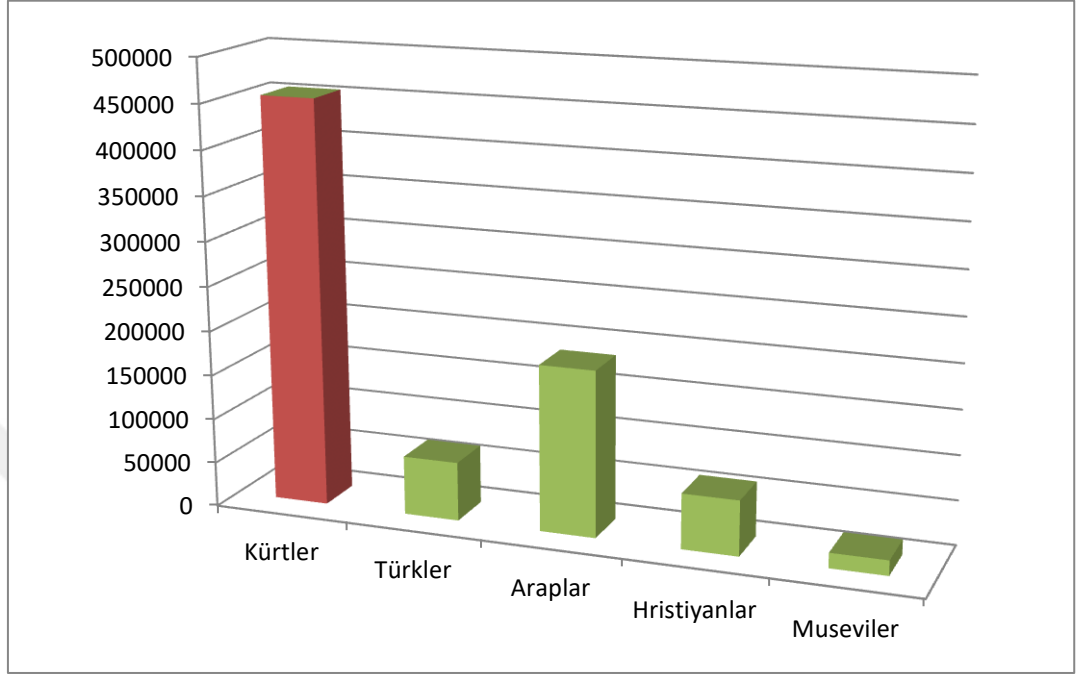
¹⁵¹ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.72.

¹⁵² ULUĞBAY, Hikmet, "Musul Sorunu", 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu Bildirileri, TTK Yayınları, Ankara 2005, s.84.

¹⁵³ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.48.

455.000, Türkler 66.000, Araplar 186.000, Hristiyanlar 62.000, Museviler 17.000, Toplam 786.000 şeklindeydi¹⁵⁴.

Grafik 1: İngilizlere Göre Musul'un Demografik Yapısı

Musul ile ilgili İngiltere'nin tezine göre Türkler nüfusunun on ikide birini oluşturdukları bir bölgeyi istiyorlardı. İngilizlere göre nüfusun çoğunluğunu oluşturan Kürtler kendilerini yönetme özgürlüğünü isterken Araplar yeni Irak devletini ve Kral Faysal yönetimini istemekteydiler. Yine İngilizlere göre Hristiyan unsurlar ise zaten Türk yönetimini istemiyorlardı. Curzon bölgede plebisit yapıldığını ve sonucun bu şekilde çıktığını ifade etmiştir¹⁵⁵.

Musul sorunu ilk olarak 26 Kasım'da İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında yapılan özel bir görüşmede ele alınmış, İsmet Paşa gerekçelerini anlatarak Musul'un Türkiye'ye verilmesini istemiştir. Buna karşılık Curzon meselenin taraflar arasında özel olarak dostça çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu öneriye sıcak bakan İsmet Paşa Türkiye'nin Musul petroleri üzerinde hak sahibi olduğunu ifade etmiştir¹⁵⁶.

¹⁵⁴ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.44.

¹⁵⁵ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.72.

¹⁵⁶ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.62.

İngiltere ise barış antlaşmasının imzalanmasının ardından Türkiye'ye ekonomik olarak her türlü yardımın yapılacağını belirterek Musul petrolünün pazarlık konusu yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir¹⁵⁷. Bu konuda Türk Heyetinden Rıza Nur 5 Aralık'ta Lord Curzon ile görüşerek Türkiye'nin Musul'a sahip olursa İngilizlerin tatmin olacağı bir barışı imzalamaya ve Rusya ile her türlü ilişkinin kesilebileceğini söylemiştir. Bu görüşmelerden hatıratında etraflıca bahseden Rıza Nur İngilizlerin bu "zokayı" yutmadıklarını ifade etmiştir. Rıza Nur ayrıca Türk Heyeti'nden başta İsmet Paşa olmak üzere Nihat Reşad Bey, Münir Bey, Cavit Bey ve Hamit Bey'lerin İngilizler'in isteklerini kabule hazır olduklarını belirtmiştir¹⁵⁸.

İsmet Paşa bir taraftan müzakereleri yürütürken diğer taraftan Rauf Bey ile Mustafa Kemal'i sürekli bilgilendiriyor Ankara'nın direktiflerini alıyordu¹⁵⁹. Bu esnada Rauf Bey kendisinin ve meclisin yeterince bilgilendirilmediğini belirterek İsmet Paşa'ya sitemlerini bildirmiştir¹⁶⁰. İsmet Paşa Musul meselesi yüzünden görüşmelerin kesilmesini istemiyordu. Bu sebeple görüşmeler devam ederken Türk Heyeti'nden Muhtar ve Şeref Beyler'i savaş yanlısı olmadığı görülen İngiliz Başbakanı Bonar Law ile temasa geçmeleri için Londra'ya göndermiştir¹⁶¹.

İngiltere'de umduğunu bulamayan Türk temsilciler sadece birkaç İngiliz milletvekili ile görüşme imkânı bulmuşlardır. Curzon İsmet Paşa'ya Türklerin bu davranışını doğru bulmadıklarını ve oraya gönderilen kişilerin yetkili olmadığını ve İngiliz Hükümeti tarafından tanınmadıklarını bildirmiştir. İsmet Paşa ise cevaben ticari konularda temas kurmak amacıyla oraya kendisi tarafından iki temsilci gönderildiğini belirtmiştir¹⁶².

Komisyonun 23 Ocak tarihli toplantısında İsmet Paşa söz alarak Türk tezini savunmuş ve Türklerin bu konuda geri adım atmayacağını belirtmiştir. Lord Curzon

¹⁵⁷ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.51.

¹⁵⁸ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.88.

¹⁵⁹ ATASE, *İSH Kataloğu*, Dosya:1797, Fihrist:117ak

¹⁶⁰ TBMM *Gizli Celse Zabıtları*, 3.1.1338,s.148.

¹⁶¹ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.52.

¹⁶² SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.62-63.

ise Musul sorununun tarafsız bir hakem heyetine havale edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Curzon'un bu önerisi müttefikler tarafından da desteklenmiştir¹⁶³.

Musul konusunda Türklerin geri adım atmayacağını gören Curzon 25 Ocak 1923 tarihinde Cemiyet-i Akvam'a bir dilekçe ile başvurarak anlaşmazlığın en kısa sürede gündeme alınarak görüşülmesini talep etmiştir. Konu hızla Cemiyet-i Akvam gündemine alınarak 30 Ocak'ta Cemiyet-i Akvam yasaları gereği Türkiye geçici olarak üye kabul edilmiştir. Netice itibariyle uluslararası bir sorun haline gelen Musul meselesi Lozan'ın birinci ve ikinci evresinde çözüme kavuşturulmayarak Cemiyet-i Akvam kontrolünde iki devletin karşılıklı uzlaşmasına bırakılmıştır¹⁶⁴.

2. İkinci Komisyon ve Üyelerin Görevleri

İtalya Baş delegesi Marki Garroni başkanlığında toplanan ikinci komisyon ilk toplantısını 2 Aralık 1922'de yapmıştır. Komisyon tali komisyonları ile birlikte toplam 32 toplantı yapmıştır. Bu komisyonun üç tane alt komisyonu oluşturulmuştur. Bunların birincisi yerleşme hakkı ve adli rejim itibariyle yabancıların statüsünü belirleme komisyonudur. İngiliz ikinci delegesi Rumbold başkanlığında toplanmış ve 6 oturum yapmıştır¹⁶⁵.

İkinci alt komisyon yabancıların iktisadi rejim itibariyle statüsü komisyonu Fransız Seriyüs başkanlığında toplanmış ve 14 oturum yapmıştır. Üçüncü alt komisyon ise tabiiyet ve asarı atika komisyonu adı altında Montagna reisliğinde üç toplantı yapmıştır¹⁶⁶.

Bu komisyonda Türk tarafı adına toplantılara İsmet Paşa, Rıza Nur, Mustafa Şeref Bey, Şükrü Bey, Hamit Bey, Münir Bey, Veli Bey, Nusret Bey, Tevfik Bey ve sekreter olarak Reşit Saffet Bey'ler iştirak etmişlerdir¹⁶⁷. Bu Komisyonda görüşülen belli başlı meseleler şunlar olmuştur.

¹⁶³ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.53.

¹⁶⁴ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.64.

¹⁶⁵ BİLSEL, *Lozan*, s.499.

¹⁶⁶ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.54.

¹⁶⁷ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.102.

2.1. Azınlıklar ve Mübadele Meselesi Görüşmeleri

Azınlıklar meselesi görüşmeleri Lozan'ın en sıkıntılı meselelerinden biri olmuştur. Türk tarafı bu meseleyi siyasi ve ekonomik bağımsızlığın önündeki en önemli engellerden biri olarak görmekteydi. Zira İtilaf Devletleri bu meseleyi Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için bahane olarak sürekli kullanmaktaydı. İsmet Paşa bu konuda Türk tarafının tezinin Uluslararası usuller çerçevesinde meselenin görüşülmesi ve ırkı azınlıklar değil dini azınlıklar şeklinde konunun ele alınması gerektiğini savunmuştur¹⁶⁸.

Azınlıklar konusu 20 Kasım 1922 günü İtalyan Başdelegesi Montagna'nın başkanlığında yapılan toplantıda görüşülmeye başlanmış bu toplantıya Türk tarafı adına Rıza Nur, Mustafa Şeref ve Şükrü Bey'ler katılmışlardır¹⁶⁹. Montagna bu toplantıda başta dolaşım hakkı olmak üzere Müslümanların yararlandığı haklardan azınlıkların da faydalanması gerektiğini belirtmiş, Rıza Nur bunun bir iç mesele olduğunu ve diğer devletleri ilgilendirmediğini belirtmiştir¹⁷⁰. 1 Aralık 1922 günü yapılan genel görüşmede Curzon meseleyi gündeme getirerek Türk ve Yunanlılar arasında harp esirleri ve mübadele meselelerinin halledilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu konuda Dr. Nansen'in hazırladığı rapor komisyona okunmuştur¹⁷¹.

Görüşmeler esnasında Lord Curzon Ermeniler için toprak istemiş Türk tarafı şiddetle reddetmiştir. Curzon konunun Cemiyet'i Akvam'ın kontrolünde olmasını istiyor ve "Biz Cemiyet'i Akvam'ın müdahalesinden korkmuyoruz, çünkü bizim ellerimiz temizdir" deyince İsmet Paşa "*Biz Cemiyet'i Akvam'a girmeyi reddetmiyoruz. Sulhtan sonra girmeyi düşünüyoruz. Bizim ellerimiz bihassa temizdir*" cevabını vermiştir¹⁷².

12 Aralık tarihli toplantıda Curzon Türkiye sınırları içinde kalan azınlıkların hakları ile ilgili güvence verilmesini istiyor ve bunun için görüşmelerde bir tali komisyonun kurulmasını öneriyordu. Bu öneri İtilaf devletleri temsilcileri tarafından da kabul edilmişti. 15 Aralık 1922 tarihinde müttefik güçler konferansa azınlıklar ile ilgili bir tasarı sundular. Bu bildiri Türkiye'de bulunan azınlıklar

¹⁶⁸ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.69.

¹⁶⁹ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II s.124.

¹⁷⁰ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.101.

¹⁷¹ BİLSEL, *Lozan*, s.504.

¹⁷² İNÖNÜ, *Hatıralar*, s.85.

din, dil ve ırk olarak üç kategoride tanımlanmış ve bunlar için din, eğitim ve sosyal işlerde özerlik talep edilmişti¹⁷³.

Bu toplantıya Türk Heyeti adına katılan Rıza Nur tasarının değerlendirilmesi için süre istemiştir. 18 Aralık 1922 tarihli toplantıda Türk Heyeti Türkiye’de yalnız Müslüman olmayan azınlıklar bulunduğu esasına dayanan bir karşı bildiri sunmuştur. Rıza Nur 20 Aralık tarihinde sunduğu bildirisinde Türkiye’de Müslüman azınlıklar bulunmadığını ifade ederek¹⁷⁴ bunlar arasında zaten bir ayırımın söz konusu olmadığını, Türkiye’de Müslümanlar arasında tam bir birlik olduğunu bu kişilerin en yüksek mevkilere kadar çıktıklarını belirtmiştir¹⁷⁵.

26 Aralık 1922 tarihli toplantıya Türk Heyeti adına Rıza Nur, Mustafa Şeref ve Şükrü Bey’ler katılmışlardır¹⁷⁶. Bu toplantıda Yunan Heyeti azınlıklar ile ilgili bir tasarı sunmuştur. Rıza Nur Yunan Heyetinin tasarısında bulunan bazı ifadelerin değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özellikle metinde bulunan kişisel durum ifadesinin genel bir ifade olduğunu ve bunun bazı suistimallere yol açacağını belirtmiştir. Sonuçta bu konu ile ilgili hukukçuların çalışmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu toplantıda toplantısında Türk tarafının isteği üzerine azınlıklar kavramına gerekli açıklamaları getirerek hazırlanan metinde azınlıklar kelimesi yerine Müslüman olmayan azınlıklar ifadesinin kullanılmasını kabul etmiştir¹⁷⁷.

11 Ocak 1923 günü yapılan Nüfus Mübadelesi alt komisyonunda Montagna yapılması gereken ilk işin sivil rehinelere konusunun halledilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu toplantıya Türk tarafı adına Rıza Nur, Şükrü Bey ve Münir Bey katılmışlardır. Bu toplantıda Rıza Nur Türk tarafının hazırladığı listenin esas alınması gerektiğini belirtmiş ancak Yunan Heyeti buna karşı çıkmıştır¹⁷⁸.

12 Ocak tarihinde yapılan ve Türk tarafı adına Rıza Nur, Tevfik Bey, Şükrü Bey ve Nusret Bey’in katıldığı oturumda Montagna Türkiye’de tutulan sivil tutsakların barış antlaşmasının imzalanmasını beklemeden salıverilmesi gerektiğini

¹⁷³ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.70.

¹⁷⁴ ÖKSÜZ, Hikmet, “Lozanda Azınlıklar Meselesi” *Batu Trakya Türkleri(Makaleler)*, Karadeniz Araştırmaları Merkezi (KARAM) Yayınları, Çorum 2006.s.18.

¹⁷⁵ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.104.

¹⁷⁶ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II, s.176.

¹⁷⁷ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.65.

¹⁷⁸ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.105.

belirtmişti. Rıza Nur ise bunun karşılıklılık esasına göre yapılması gerektiğini belirtti. Montagna 19 Ocak tarihli toplantıda Türk tarafının mübadele ile ilgili teklifi olan 30 Ekim 1918 tarihinin 1920 olarak değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁷⁹.

2.2. Patrikhane Meselesi Görüşmeleri

Patrikhane Meselesi konferans gündemine 22 Aralık 1922 günü azınlıklar alt komisyonu toplantısında gelmiştir¹⁸⁰. Türk tarafı adına görüşmelerde yer alan Rıza Nur, Türk Hükümeti'nin halifeliği devletten ayırdığını dolayısıyla kurulan laik düzende Patrikhanenin varlığına ihtiyaç kalmadığını belirterek kurumun Türkiye dışına taşınması gerektiğini ifade etmiştir. Yunan tarafı ise Patrikhanenin statüsünün aynı şekilde kalmasını istemiş ve tartışmalar Patrikhanenin taşınıp taşınmaması üzerinde yoğunlaşmıştır¹⁸¹.

Patrikhane meselesi konferansın genel görüşmeleri sırasında da gündeme gelmiştir. Tartışmaların devam etmesi üzerine Fransızlar bir orta yol önerisi olarak Patrikhanenin yalnız dini işlerle uğraşması koşuluyla kalması görüşünü ortaya atmışlardır. Bu konuyu Ankara ile müzakere eden İsmet Paşa bu öneriyi kabul ettiklerini açıklamıştır. Ayrıca Patrikhanenin yeni statüsünü belirleme Türkiye'ye bırakılmıştır¹⁸².

2.3. Ermeni Meselesi Görüşmeleri

Azınlıklar Komisyonu'nun 12 Aralık tarihli toplantısında Curzon Ermeniler için toplanma merkezi niteliğinde bir yer bulunması gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa Curzon'un bu önerisinin Türkiye'nin bölünmesi anlamına geldiğini ifade ederek şiddetle karşı çıkmıştır¹⁸³. 15 Aralık'ta İngilizler Ermeni sorununun tüm dünyayı ilgilendirdiğini belirterek bu sorunun çözümünün Türkiye'nin yararına olacağını belirtmiştir. 30 Aralık 1922 tarihli toplantıda ise Amerikan Heyeti Azınlıklar Alt

¹⁷⁹ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II, s.218.

¹⁸⁰ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II, s.343.

¹⁸¹ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.106.

¹⁸² ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.74.

¹⁸³ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.76.

komisyonuna bir “*Ermeni Ulusal Yurdu*” kurulmasını öngören bir tasarı sunmuştur. Türk tarafı tüm önerilere şiddetle karşı çıkmıştır¹⁸⁴.

6 Ocak 1923 tarihli toplantıda İtilaf devletleri temsilcileri konuyu yine gündeme getirince Rıza Nur başkanlığındaki Türk Heyeti müttefiklerin bu tutumunu protesto ederek toplantıyı terk etmiştir¹⁸⁵. 9 Ocak tarihli genel oturumda müttefikler azınlıklar konusundaki bazı isteklerinden vazgeçtiklerini yine Cemiyet-i Akvam’ın İstanbul’da temsil edilmesi konusunun da gündeme getirilmeyeceğini bildirmişlerdir. Bu toplantıda Curzon Ermeni Yurdu Meselesini bir kez daha gündeme getirmiş İsmet Paşa bunu tartışmayı dahi kabul etmeyeceklerini söylemiştir. Netice itibariyle Türk tarafının kararlı tutumunu gören müttefikler bu isteklerinden vazgeçmişlerdir¹⁸⁶.

3. Üçüncü Komisyon ve Üyelerin Görevleri

Fransız temsilci Barrere’nin başkanlığını yaptığı bu komisyon konferansın en şiddetli tartışmalarına sahne olmuş ve neticede bir sonuç alınmadan konferansa ara verilmesine neden olmuştur Komisyon ilk toplantısını 27 Kasım 1922 günü yapmıştır. İlk toplantıda komisyon başkanı Barrere’nin önerisi üzerine çalışma şekli ve alt komisyonla belirlenmiştir.. Bu komisyon 4 alt komisyona ayrılarak çalışmalarını yapmıştır¹⁸⁷.

- 1- Mali Meseleler Alt komisyonu
- 2- Gümrük ve Ticaret İşleri Alt Komisyonu
- 3- İktisadi Meseleler Alt Komisyonu
- 4- Sağlık İşleri Alt Komisyonu

Ana Komisyon 5 toplantı yapmıştır. Mali Meseleler Alt Komisyonu Fransız Bompard’ın riyasetinde 8 oturumda yapılmıştır. Gümrük ve Ticaret İşleri Alt Komisyonu Türk temsilci Hasan Bey(Saka) ’in başkanlığında toplanmış ve 7 oturum yapmıştır. İktisadi Meseleler Komisyonu Nogara reisliğinde toplanmış ve 2

¹⁸⁴ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II s.305.

¹⁸⁵ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.120.

¹⁸⁶ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.72.

¹⁸⁷ BİLSEL, *Lozan*, s.500.

oturum yapılmıştır. Sağlık İşleri Komisyonu ise Barrere başkanlığında toplanmış ve 2 toplantı yapmıştır¹⁸⁸.

3.1. Kapitülasyonlar Meselesi Görüşmeleri

Kapitülasyonlar Meselesi Türk tarafının kırmızıçizgilerinden biriydi. Bu konuda İsmet Paşa'ya Ankara'ya sorulmadan konferansı terk etme yetkisi verilmişti. Türk Heyetinde yapılan görev dağılımında kapitülasyonlar ile ilgili görev İstanbul Üniversitesi Ceza Hukuku profesörü Tahir Bey (Taner)'e verilmiştir¹⁸⁹.

Kapitülasyonlar Meselesi konferansın gündemine 2 Aralık 1922 günü gelmiştir. Garroni kapitülasyonların Türkiye'nin bağımsızlığı ile bağdaşacak ve Türkiye'nin yetkisine girecek kişilere güvence ve garantiler verecek şekilde güncellenmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁹⁰. İsmet Paşa ise kapitülasyonların çağdaş kamu hukuku kurallarına aykırı olduğunu belirterek, devletin egemenliğini kısıtlayan bu durumun kayıtsız şartsız kaldırılması gerektiğini söylemiştir¹⁹¹. Curzon ise bu konuda kapitülasyonların anlaşma hukukuna dayandığını dolayısıyla tarafların karşılıklı anlaşma olmadan ve yerine yeni bir sistem koymadan tek taraflı olarak kaldırmasının mümkün olmadığını söylemiştir¹⁹².

Bu konuda İtilaf devletleri temsilcileri özellikle Türkiye'deki yargı sisteminin yetersiz olmasından dolayı hukuki manada kapitülasyonların öncelikli olarak şart olduğunu, bu amaçla yabancı yargıçların bulundurulması üzerinde fikir birliğine varmışlardı¹⁹³. Bu konuda söz alan Tahir Bey bağımsız bir devlet olan Türkiye'de yabancı yargıç bulundurulmasının Türkiye'nin egemenliği ile bağdaşmayacağını söyleyerek Türk kanunlarının zaten neredeyse tamamının Batı ülkelerinden alındığını belirtmişti. İsmet Paşa görüşmeler esnasında söz alarak Türk yargı

¹⁸⁸ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.82.

¹⁸⁹ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.103.

¹⁹⁰ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.76.

¹⁹¹ ATASE, *İSH Kataloğu*, Dosya:1803, fihrist: 33

¹⁹² ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.92.

¹⁹³ BİLSEL, *Lozan*, s.85.

sisteminin dünyada en iyi yönetilen ülkelerle aynı ayarda olduğunu ileri sürmüştür¹⁹⁴.

Türk heyetinin kararlı tutumu karşısında Curzon Amerikan temsilcilerle de görüşerek Türk tarafının istediği tüm şartların kabul edilebileceğini yalnız Türkiye’de gerekli hukuki reformlar yapılana kadar geçici olarak bir sistem oluşturulması gerektiğini belirterek bu esaslar üzerine bir tasarı hazırlattı. İsmet Paşa bu tasarı karşısında da geri adım atmamış ve 16 Ocak 1923’te verdiği cevapta Türkiye’nin diğer ülkelerde uygulanan adli bir sistemden başka bir sistemi asla kabul etmeyeceğini ilan etmiştir. İtilaf devletleri temsilcileri sundukları tasarıda dini müesseselerde ibadet için gerekli olan eşya ve aletlerin gümrük dışı tutulmasını istemişlerdi. Bu konuda söz alan Türk temsilcisi Zühtü Bey(İnhan) böyle bir maddeyi anlaşılmaya koymanın Türk heyeti üzerinde kapitilasyonları hatırlatan kötü bir etki bırakacağını belirterek bunun mümkün olmadığını belirtmiştir¹⁹⁵.

İtilaf devletleri temsilcileri ayrıca Osmanlı Devleti döneminde imzalanan antlaşmaların yürürlüğü noktasında anlaşma hakkı İtilaf devletleri temsilcilerinin her birine aittir ibaresinin eklenmesini istemişlerdi. Bu konuda söz alan Mustafa Şeref Bey Türkiye ile anlaşma yapacak her devletin ayrı ayrı görüşmeler yapması gerektiğini ve bu anlaşmaların ikili olması gerektiğini belirterek bunun dışında bir çözümün kabul edilemeyeceğini belirtmiştir¹⁹⁶. Türk tarafı kapitilasyonların kaldırılması noktasında azami bir çaba göstermiş ve netice itibariyle başarılı olmuştur. Ancak Türkiye’de yargı reformu tartışmalarına engel olunamamış ve 5 yıllığına da olsa Türkiye’de yabancı hukuk danışmanlarının bulundurulması gerektiği kabul edilmiştir. Netice itibariyle Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığının önündeki en büyük engel olan kapitilasyonlar tamamıyla kaldırılmıştır¹⁹⁷.

3.2.Borçlar Ve Tazminatlar Meselesi Görüşmeleri

Lozan’da üzerinde çetin müzakerelerin yapıldığı bir diğer konu da Osmanlı Devleti’nin borçları ve savaş tazminatları meselesiydi. Türk tarafı Osmanlı’dan kalan borçların devletten ayrılan ülkeler arasında taksim edilmesini, Türkiye’ye

¹⁹⁴ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.94.

¹⁹⁵ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım I cilt II s.317.

¹⁹⁶ BİLSEL, *Lozan*, s.162.

¹⁹⁷ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.99.

kalan borçların ise yeni kurulan devletin ekonomisine en az zarar verecek şekilde ödenmesini içeren bir çözüm istiyordu. Türk tarafı ayrıca savaş tazminatı ödemeyeceğini ancak Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları tahribatın tazminini istiyordu¹⁹⁸.

İsmet Paşa Türk tarafının bu isteğini konferansta dile getirdiğinde Yunan temsilci Venizelos bu duruma itiraz ederek, Yunanistan ekonomisinin bunu ödeyecek gücünün olmadığını, Türklerin eğer bu isteklerinden vazgeçmezlerse kendilerinin de Türkiye'den ayrılan Rumlara tazminat ödenmesini gündeme getireceğini belirterek Türk tarafına adeta ultimatoma veriyordu¹⁹⁹.

İsmet Paşa konferansta defaatle Türk tarafının hiçbir şekilde tazminat veya işgal masrafı ödeyemeyeceğini belirterek borçlar konusunda ise adil bir taksimata hazır olduklarını belirterek bunun dışında bir çözümü kabul edemeyeceklerini bildiriyordu. İtilaf devletleri temsilcileri bu konuda Türk tarafının direnemeyeceğini düşünerek borçlar ve tazminat konusunda Türkiye'ye geri adım attıracaklarını düşünüyorlardı. Ancak görüşmeler sonucunda taraflar geri adım atmıyordu²⁰⁰. İsmet Paşa bir yandan çetin müzakerelere katılıyor diğer yandan Ankara'yı durumdan haberdar etmek için sabahlara kadar telgraf başında geçiriyordu. Ankara'da Aralık ayı sonu gelmesine rağmen görüşmelerde bir sonuç alınamaması olumsuz bir hava estiriyor, mecliste milletvekilleri İsmet Paşa ve Türk heyetine ağır eleştirilerde bulunuyorlardı²⁰¹.

İsmet Paşa bu gelişmeler üzerine Ankara'daki olumsuz havayı yumuşatmak ve meclise bilgi vermek üzere Hasan Saka'yı Ankara'ya gönderme kararı aldı. Hasan Bey Ankara'ya gelince mecliste görüşmeler üzerine detaylı bir sunum yapmış ve özellikle muhalif grubun yoğun eleştiri bombardımanına maruz kalmıştı²⁰². 1922 yılı sona ermesine rağmen özellikle mali konulardaki anlaşmazlıklarda çözüm sağlanamamıştı. Bu konuda en hassas taraf olan Fransa İtilaf devletleri temsilcilerine Türkiye ile özel bir antlaşma yapılması gerektiğini ve maliye uzmanlarından oluşacak bir heyeti Türkiye'ye göndermeyi teklif ediyordu. Bu

¹⁹⁸ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.172.

¹⁹⁹ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.73.

²⁰⁰ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.99.

²⁰¹ TBMMZC, 3.1.1339, s.155.

²⁰² TBMMZC, 3.1.1339, s. 170.

önerisi İtalyan ve İngiliz temsilciler tarafından kabul görmemesine rağmen Fransız temsilciler gizlice Ankara ile temasa geçmiştir²⁰³.

Öte yandan Türkiye özellikle petrol imtiyazları konusunda Amerika'nın da devreye girmesiyle elini güçlendirmiş²⁰⁴ ve mali sorunların barış antlaşmasının imzalanmasından sonra bırakılmasını teklif etmiştir. Ancak başta Curzon olmak üzere İtilaf Devletleri temsilcileri bunu kabul etmemişler ve görüşmeler olumsuz sonuçlanarak konferans kesintiye uğramıştır²⁰⁵.

3.3. Ticaret Sözleşmeleri Meselesi Görüşmeleri

Lozan Barış Konferansında Türk tarafının başkanlık ettiği Ticaret Sözleşmeleri Komisyonu Hasan Bey (Saka)'in başkanlığında 29 Kasım 1922 tarihinde görüşmelere başlamıştır. Müttefikler bu konuda çeşitli imtiyaz talebinde bulunmuş Hasan Bey Türkiye'nin iktisadi serbestliğe önem verdiğini ancak her memleketin ticaret şartlarının farklı olduğunu bu sebeple bütün devletlere aynı muamelenin uygulanmayacağını belirtmiştir. İtilaf devletleri temsilcileri bu konuda sunduğu projelere ise iktisadi konuların siyasi konulardan ayrı değerlendirilmesi gerektiğini öne sürerek karşı çıkmıştır²⁰⁶. İtilaf devletleri temsilcileri Türkiye'deki kanunların yeterli olmadığını dolayısıyla gerekli kanuni düzenlemeler yapılmaya kadar geçici bir çözüm projesinin ortaya konması gerektiğini, eğer bu konuda ivedilikle gerekli düzenlemeler yapılmazsa Türk ticaretinin sekteye uğrayabileceğini ileri sürmüşlerdir. İsmet Paşa geçiş süreci için sunulan bu projeyi de kabul etmemiştir²⁰⁷.

Şubat ayına gelinmesine rağmen özellikle mali meseleler konusunda hava iyice gerginleşmeye başlamış müttefik temsilciler bu durumdan İsmet Paşa ve Türk tarafının sorumlu olduğu yönünde kamuoyu oluşturmaya başlamışlardır. Curzon 31 Ocak 1923'te genel bir metin hazırlayarak Türk tarafına sunmuş²⁰⁸ eğer kabul

²⁰³ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.74.

²⁰⁴ ÖKSÜZ, Hikmet, KÖSE, İsmail, "Amiral Bristol'un Günlük ve Raporlarında Lozan Müzakereleri'nin I. Safhası", *90.Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* Cilt:1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s.235.

²⁰⁵ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.104.

²⁰⁶ BİLSEL, *Lozan*, s.167

²⁰⁷ BİLSEL, *Lozan*, s.168.

²⁰⁸ ÖKSÜZ, KÖSE, *Amiral Bristol...*, s.232.

edilmezse konferansı terkedeceğini bildirmiştir. Bu önerisi Türk heyeti tarafından reddedilen Curzon çok öfkelenmiştir²⁰⁹.

İtilaf devletleri temsilcileri 2 Şubat 1923'te toplanarak yeni bir tasarı hazırlayıp bunun Türk heyeti tarafından kabul edilmesini aksi takdirde sonuçlarına katlanacaklarını bildirmiştir. Türk tarafı bu tasarıya 4 Şubat'ta sunduğu karşı tasarı ile cevap vermiştir. Aynı günün akşamı Türk tarafı adına İsmet Paşa Rıza Nur ve Tahir Bey ile Münir Bey'lerin katıldığı özel görüşmelerde müttefikler yeni bir öneri ile gelmişlerdir²¹⁰. Bu önerilerde Türkiye Musul sorununun İngiltere ile ikili görüşmeler yapılarak çözüleceğini kabul ederken, müttefiklerde savaş tazminatı isteklerinden vazgeçmişlerdir. İsmet Paşa durumu Ankara ile müzakere ederek bu metni kabul etmelerinin mümkün olmadığını bildirmiştir. Curzon başta olmak üzere müttefikler barışın sağlanamamasının sorumlusunun Türkler olduğunu ilan ederken Türk Heyeti 7 Şubat 1923'te Lozan'dan ayrılarak Türkiye'ye hareket etmiştir²¹¹.

Konferansın birinci devresinde siyasi meseleler konusunda önemli aşama kaydedilmiş ancak mali ve ekonomik konularda anlaşma sağlanamaması üzerine konferans kesintiye uğramıştır.

E. Konferansın Kesinti Devresi

Lozan'dan dönen Türk Heyeti o sırada yurt gezisinde bulunan Atatürk'le Eskişehir'de buluşarak 20 Şubat 1923'te Ankara'ya varmıştı²¹². 21 Şubat'tan itibaren Lozan Görüşmeleri meclis gündemine taşınmış ve İsmet Paşa, Münir Bey ve Tevfik Bey görüşmeler hususunda meclise izahat vermişlerdi. Meclis görüşmeleri sırasında başta İsmet Paşa olmak üzere Heyet üyeleri çok ciddi eleştirilere maruz kalıyor, Rauf Bey meclisi sakinleştirmekte büyük güçlük çekiyordu. Bu eleştirilerden en ağır olanını muhalif kanadın önde gelen isimlerinden Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş Bey yapıyor ve “*Eğer Misak-ı Milli den taviz verilmişse hükümetin namus icabı çekip gitmesi gerekir*” diyordu²¹³.

²⁰⁹ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.82.

²¹⁰ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.112.

²¹¹ ŞİMSİR, *Lozan Günlüğü*, s.417.

²¹² BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*, s.517.

²¹³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, cilt 4,s.30-71.

Rauf Bey meclisteki gergin havayı yumuşatmayı başaramayınca Mustafa Kemal duruma müdahale ediyor ve henüz antlaşmanın imzalanmadığını, meclisin heyete destek olması gerektiğini belirtiyordu. Mustafa Kemal o süreci şöyle anlatmaktaydı²¹⁴.

“27 Şubat 1923 günü gizli oturumla başlayan saldırılar 6 Mart gününe kadar ateşli coşkulu bir biçimde sürdü. Ben de başından sonuna kadar bu tartışmalara katılmak zorunda kaldım. Muhafızlar sanki ne istediklerini bilmez bir durumdaydılar. Meclis olumlu ya da olumsuz bir karar veremeyecek duruma geldi. Bizim açıkça anlayamadığımız şeydu ki muhafızlar barış konusunu mecliste kendi tutkularının gerçekleşmesinde kullanmak istiyorlardı. Bazı basında da bu tutkular şaşılacak bir biçimde ateşli olarak candan körükleniyordu. Bu ruh durumu içinde meclis ile barış sorununun sonuçlandırılmasının güç olacağını görmek tabii ama üzüntü verici idi”.

2 Mart 1923 günü yapılan meclis görüşmelerinde ise Rıza Nur kürsüye çıkarak görüşmeler hakkında meclise bilgi veriyor o da özellikle Patrikhane, savaş esirleri konularında yoğun eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamıyordu. Yine mali konular hakkında kürsüde meclise bilgi veren Hasan Bey (Saka), Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olmadığını söyleyince Mersin Milletvekili Selahattin Köseoğlu Bey'in “*Babamızı niye inkâr ediyorsunuz*” çıkışına “*Babamızı inkâr etmiyoruz, babamız olduğuna nazaran tek oğlu biz değiliz bizden başka evlatları da vardır*” cevabını vermişti. Bundan sonra heyet üyelerinden Zülfü Bey (Tigrel)'de Musul görüşmeleri hakkında meclise bilgi vererek meclisi Suriye hududu konusunda sessiz kalmakla suçladı²¹⁵.

6 Mart günü yapılan meclis toplantısında hükümete Mali konular Musul meselesi ve işgalin bitirilmesi konularında hükümete yetki verilmesi kararıyla görüşmeler bitirilmiştir²¹⁶. 7 Mart tarihinde Bakanlar Kurulu İtilaf devletleri temsilcilerine bir nota sunmuş ve yaklaşık 100 sayfalık bir tasarı metni hazırlamıştır. Bu metin 9 Mart 1923'te Dr. Adnan Adıvar tarafından İstanbul'da ki İtilaf devletleri temsilcileri Yüksek Komiserliklerine bildirilmiştir²¹⁷.

Tasarıda konferansın iki haftaya kadar İstanbul'da veya başka bir Avrupa şehrinde yeniden başlatılması gerektiği belirtiliyordu. Yine bu tasarıda Lozan'da ortaya konulan son tasarıdaki 156 maddeden 90'ının Türkler tarafından kabul

²¹⁴ ATATÜRK, *Nutuk II*, s.1287.

²¹⁵ TBMM *Gizli Celse Zabıtları*, cilt 4,s.79.

²¹⁶ TBMM *Gizli Celse Zabıtları*, cilt 4,s.173.

²¹⁷ ŞİMŞİR, *Lozan Günlüğü*, s.452.

edildiği bildiriliyordu. Bu tasarıda ayrıca, Boğazlar ve Batı sınırı konusundaki İtilaf devletleri temsilcileri istekleri çok ufak değişikliklerle kabul ediyor, savaş tazminatı ve ekonomik kapitilasyonlar konusunda ise Türk tarafı kararlı tutumunu sürdürüyordu²¹⁸.

Öte yandan 4 Şubat'ta ara verilen konferansın hemen ertesinde İzmir'de 17 Şubat tarihinde düzenlenen İktisat Kongresi'nde tüm dünyaya siyasi ve askeri zaferlerin ekonomik başarılarla desteklenmediği sürece geçerli olmadığı ilan edilerek, Türkiye İtilaf devletleri temsilcilerine bu meseleler halledilmeden kalıcı bir barışın sağlanamayacağı mesajı vermişti. Ankara ayrıca 1 Nisan 1923 tarihinde iki ay içerisinde seçimlerin yenilenmesi kararı almıştı²¹⁹.

F. İkinci Dönem Görüşmeleri ve Üyelerin Rollerini

Türk tarafının 7 Mart tarihli notasına müttefikler 31 Mart 1923 tarihinde cevap vererek görüşmelerin 23 Nisan'da Lozan'da yeniden başlatılacağı bildirilmişti. Görüşmeler başlamadan önce çok önemli bir gelişme daha yaşanmıştı. Ankara Hükümeti çok uluslu sermayeden oluşan Amerikan merkezli Ottoman-American Development Company şirketi ile 9 Nisan 1923 tarihinde bir anlaşma imzalayarak şirkete geniş bir alanda demiryolu yapımı ve yol boyunca 20 km genişliğindeki bir alanda madenleri işletme, liman inşa etme ve tüm orman ve tarım ürünlerinden faydalanma hakkı vermişti. Bu girişim İtilaf devletleri temsilcileri tarafından sert tepkiyle karşılanmıştı²²⁰.

Bu gelişmeler karşısında çok sinirlenen Curzon ikinci dönem görüşmelere katılmıyor ve konferansın bu bölümde İngiltere İstanbul Yüksek Komiseri Rumbold tarafından temsil ediliyordu. Bu duruma en fazla tepki gösteren Fransızlar ise konferansa katılmama kararı alıyor onlar da İstanbul Yüksek Komiseri General Pelle tarafından temsil ediliyordu. İtalyanlar ise ekonomik ve siyasi meseleler ile çok fazla ilgilenmiyor ancak özellikle adalar konusunda kayıp yaşamamak adına Montagna başkanlığında konferansta hazır bulunuyordu²²¹.

²¹⁸ MERAY, *Lozan Tut*, Takım 1 cilt 4,s.317.

²¹⁹ KARACAN, *Lozan*, s.262.

²²⁰ YAVUZ, Bige Sükan, "Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 24, Kasım 1999-2003 s. 551.

²²¹ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.98.

Türkiye ise İsmet Paşa yönetiminde ikinci dönem görüşmelere katılmış ancak heyette bazı değişiklikler yapmıştı. İsmet Paşa ayrıca ikinci dönem görüşmelere eşi Mevhibe Hanım'ı da götürmüştü²²². Birinci döneme katılmayan Tefik Kamil Koperler genel sekreter olarak Naci Kenter, Hamit Eseniş, Ali Muhtar, Aziz Topkaç ve Hüsnü Özer Beyler de yazman olarak ikinci dönem Lozan görüşmelerinde Türk Heyeti'ne katılmışlardır²²³.

II. Dönem Lozan Konferansı'na Giden Türk Heyeti ²²⁴

Baş delege: İsmet İnönü (Dışişleri Bakanı)

Delegeler: Dr. Rıza Nur (Sağlık Bakanı), Hasan Saka (Maliye Bakanı)

Danışmanlar: Münir Ertegün, Zekai Apaydın, Şefik Başman, Mehmet Tefik Bıyıklıoğlu, Tahir Taner, Nusret Metya, Yusuf Hikmet Bayur, Fuat Ağralı, Mustafa Şeref Özkan.

Genel Sekreter ve Danışman: Tefik Kamil Koperler

Yazmanlar: Ali Türkgeldi, Rifat Bey, Dr. Nihat Reşat Belger, Atıf Esenbel, Sabri Artuç, Naci Kenter, Hamit Eseniş, Ali Muhtar Bey, Aziz Topkaç, Hüsnü Özer.

İkinci Dönem Görüşmelerinde çalışmaların üzerinde uzlaşmaya varılan maddelerin yeniden görüşülmemesi, henüz çözüme kavuşturulmamış maddelerin görüşülmesi şeklinde yapılması kararı taraflarca benimsenmişti. Bu bağlamda 3 ana komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Birinci Komisyon arazi meseleleri ve yabancılara uygulanacak adli rejim konusunda çalışacak ve başkanlığını Rumbold yapacaktı. Mali ve sıhhi konularla ilgilenecek İkinci Komisyon'a Pelle, ekonomik meselelerle ilgili görüşmelerin yapılacağı Üçüncü Komisyon'a ise Montagna başkanlık yapacaktı²²⁵.

²²² NUR, *Lozan Hatıraları*, s.231.

²²³ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.29.

²²⁴ TEMİZ, Ahmet, *Velid Ebuziyya'nın Mektuplarına Göre Lozan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005, s. VIII.

²²⁵ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.99.

1. Batı Trakya ve Sınırlar Meselesi Görüşmeleri

İkinci Dönem Görüşmeleri beklenildiği gibi savaş tazminatı, Osmanlı borçları, yabancılara uygulanacak imtiyazlar konularında yoğunlaşmıştı. 24 Nisan'da toplantılarına başlayan Birinci Komisyon'da Türkiye Yunanistan sınırının Meriç Irmağı'ndan başlaması görüşülmüş ve 28 Nisan'da sınırın Thalweg'den başlaması, Meriç'ten her iki ülkenin de faydalanma hakkı, Tavşan adalarının Türkiye'ye verilmesi buna karşılık Türk tarafının Adakale ve Meis Adası'ndaki haklarından vazgeçilmesi şartlarıyla anlaşma sağlanmıştır²²⁶.

Konferansın birinci döneminde en önemli tartışma maddelerinden olan Musul meselesi ikinci dönemde de en çok tartışılan konulardan biriydi. Mali ve ekonomik meseleler üzerinde pek ısrarcı olmayan İngiltere'nin ikinci dönemde üzerinde ısrarla durduğu tek konu Musul meselesi idi. Öyle ki İngilizler Türk tarafının topraklarının boşaltılması konusunda müttefiklerden güvence istemesine rağmen İngilizler, Musul meselesinin çözümü aşamasında koz olarak kullanmak amacıyla bu konunun anlaşmanın imzalanmasından sonra görüşülmesini istiyordu²²⁷.

İngilizler ayrıca meselenin Türkiye'nin henüz üye olmadığı Milletler Cemiyeti bünyesine taşınmasını istiyordu. İngiltere çözümün altı ay içerisinde İngilizler ile Türkler arasında ikili görüşmeler yoluyla bir çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Yoğun müzakereler sonucunda taraflar meselenin barış anlaşmasının imza edilmesinin ardından Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmeler yoluyla çözülmesi yine çözülemezse meselenin Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesi şartıyla anlaşma sağlandı²²⁸.

Türk tarafı İtilaf devletleri temsilcilerinden işgal bölgelerini hemen terk etmelerinin de protokole bağlanmasını istedi. Bu protokolün hazırlanması esnasında Türk Heyeti'nde bulunan başta Tefik Bey (Bıyıklıoğlu) olmak üzere askeri müşavirler yoğun çaba harcamışlardır. Bu girişimler sonucunda hazırlanan ilk

²²⁶ BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*, s.518.

²²⁷ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.100.

²²⁸ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*,s.125.

protokolde donanmanın yer almamasına Türk Heyeti itiraz etmiş ve netice de işgalin tüm birimleri kapsayacak şekilde sona erdirilmesi protokole bağlanmıştır²²⁹.

2. Savaş Tazminatı ve Borçlar Meselesi

Tazminat konusunda Türk tarafı ile Yunan tarafının karşılıklı isteklerinin yanı sıra İtilaf devletleri temsilcileri de Türkiye'den savaş tazminatı istemeleri nedeniyle mesele çıkmaza girmişti. Montagna bu konuda 1914 şartlarını tekrar gündeme getirince İsmet İnönü ve Hasan Bey bu konunun Birinci Dönem Görüşmeleri'nde halledildiğini ve geçerli olamayacağını belirttiler²³⁰.

24 Mayıs'ta Yunanlar tazminat konusu çözülmezse konferansı terk edeceklerini taraflara bildirdiler. Durumun vehametini gören İngilizler devreye girerek İtalya ve Fransa'nın Türkiye'den istedikleri savaş tazminatından vaz geçmelerini sağladı. Türk tarafı ise Yunan tarafının savaş tazminatı olarak Karaağaç'ı vermesi karşılığında nakdi isteğinden vazgeçiyordu²³¹.

İkinci Dönem görüşmelerinin en önemli gündemlerinden biri de borçlar meselesi idi. Türk tarafı öncelikle Osmanlı borçlarının Devletten ayrılan tüm ülkelere taksim edilmesi tezi üzerinde durmuş örneğin Mısır'dan gelen vergilerle güvence altına alınan borçlardan Mısır elden çıktığı için Türkiye'nin muaf olduğunu belirtmiştir²³². Hasan Bey Osmanlı'nın en büyük varisinin Türkiye olduğunu belirterek Osmanlı'dan ayrılan tüm devletlerin aynı durumda olmadığını bu konuda Türkiye'ye ayrıcalık tanınması gerektiğini belirtmişti. Konu ile ilgili 18 Mayıs tarihinde yapılan oturumda söz alan Zekayi Bey (Apaydın) Hazine-i Hassa malları üzerinde durarak bu malların değer tutarının Türkiye'nin alacak hesabına geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir²³³.

Borçlar konusunda en önemli sorunlardan biri de borçların hangi para ile ödeneceği meselesi olmuştur. Özellikle faizlerin ödemesinin nasıl yapılacağı konusu görüşmelerde uzun uzun tartışılmıştır. Çünkü kur farkı gerçekten ciddi boyutlara ulaşmıştı. Borçlar sterlin üzerinden yapılırsa 5 milyon sterlin, Frank

²²⁹ BIYIKLIOĞLU, *Trakya'da...*, s.520.

²³⁰ KARACAN, *Lozan*, s.267.

²³¹ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.102.

²³² MERAY, *Lozan Tut...*, Takım 1 cilt 4,s.213.

²³³ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım 1 cilt 4,s.262.

üzerinden yapılırsa 1.7 milyon sterlin tutuyordu²³⁴. Türk tarafı frank üzerinde ödemeyi kabul ederken bu konuda en çok ilgili olan Fransızlar ise borçların sterlin ya da altın üzerinden ödenmesi konusunda ısrar ediyorlardı²³⁵.

İsmet Paşa hem genel görüşmelerde hem de Fransızlarla yaptığı ikili görüşmelerde Türklerin altın ya da sterlin üzerinden ödemeye yapmaya mali durumunun mümkün olmadığını belirtiyor bu konuda Ankara'dan da geri adım atmama talimatı alıyordu. Fransızlar İstanbul'un boşaltılması hususunu koz olarak kullanıp Türklere özellikle imtiyazlar konusunda isteklerini kabul ettirme yolunu deniyorlardı. Buna karşılık Türk tarafı geri adım atmıyor özellikle Fransızlar ile Türkler arasındaki anlaşmazlıklar sürüp gidiyordu. Konferansın genel görüşmelerinden sonuç alınmadığını ve tarafların ikili görüşmelere başladığını gören İngilizler uzlaştırıcı bir öneri gündeme getirdiler²³⁶.

Rumbold, Türklerin ya Fransa'nın ödeme şeklini ya da borç sorununun tamamen anlaşma dışı bırakılmasını kabul etmelerini, buna karşılık müttefiklerin alacak haklarının saklı tutulduğu bir çözüm önerisi ortaya atmıştı. Rumbol'un sunduğu tasarıda ayrıca Türklerin bazı imtiyazları kabul etmelerini buna karşılık anlaşmanın imzalanmasından sonra 6 hafta içinde müttefiklerin İstanbul'u boşaltacaklarını belirtmişti. Rumbold'un önerilerine dayanan tasarı 9 Temmuz'da taraflarca kabul edilmişti²³⁷.

3. Kapitülasyonlar Meselesi Görüşmeleri

Konferansa ara verilmesinin en önemli sebeplerinden biri olan Kapitülasyonlar meselesi İkinci Dönem görüşmelerinin en önemli gündem maddesi haline gelmişti. 24 Nisan günü konu hakkında görüşmeler başlamış henüz toplantının başında sözleşmenin başlığı konusunda dahi tartışmalar yaşanmıştı. Türk tarafının önerdiği "Türkiye ile Müttefik Devletler Arasında Yerleşme ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme" başlığına İtilaf devletleri temsilcilerince itiraz edilince Türk tarafı adına

²³⁴ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım 1 cilt 4,s.263.

²³⁵ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.131.

²³⁶ ŞİMSİR, *Lozan Günlüğü*, s.504-505.

²³⁷ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.108-109.

Tahir Bey söz alarak bu tür isimlendirmelerin uluslararası bir teamül olduğunu belirtmişti²³⁸.

Rumbold Türklerin ülkelerine gelebilecek göçü engellemek isteğinde olduğunu söyleyince Tahir Bey bunun bir ülkenin egemenlik haklarından biri olduğunu belirtmişti. Tahir Bey ayrıca Ceza Mahkemelerinin yabancı ülkelerde işlenmiş suçlara dahi karışabileceğini bunun uluslararası bir hukuk kuralı olduğunu belirterek yargı konusunda Türk tarafının isteklerinin makul olduğunu belirtmişti. İngilizler ise özellikle kendi vatandaşlarının Türkiye’de yargılanmaları konusunda Türk tarafının isteklerinin Türkiye’de hukuki reformların yapılmadan kabul edilemeyeceğini belirtmişti²³⁹.

Türk tarafı ülkelerinde yabancı yargıçların bulundurulmasının egemenlik haklarına aykırı olduğunu savunuyordu Hasan Saka 25 Nisan tarihli toplantıda bu konudaki kapitilasyonların 1914 yılından itibaren kaldırıldığını belirtince müttefikler bunun Türkler tarafından tek taraflı yapıldığını söylemişlerdi. İtilaf devletleri temsilcileri kapitilasyonlar konusunda yeni tavizler isteyince İsmet Paşa bu konuda Montagna Formülü’nü kabul ettiklerini bunun haricinde bir çözüm önerisini kabul etmeyeceklerini ve görüşmeleri keseceklerini kesin bir dille ifade etmişti²⁴⁰.

Görüşmeler sırasında söz alan Münir Bey derneklere uygulanacak prosedürler hususunda Türk tarafının davranış özgürlüğünü elinde tutmak istediğini söyleyince Montagna bu konuda Türklerin yasal güvenceler vermesi gerektiğini belirtmişti. Buna karşılık Rıza Nur Bey Türklerin yasal değişiklikler konusunda özgür olduğunu söylemişti. Kapitilasyonların çözümü konusunda Münir Bey İtilaf devletleri temsilcilerinin hukuk uzmanları ile görüşmeler yapmış ve böylelikle bir çözüm arayışı içine girilmiştir²⁴¹.

İngiliz Temsilci Rumbold barışın adli kapitilasyonlar yüzünden imzalanamamasını doğru bulmuyordu. Bu konuda müttefikler ile görüşmeler yapan Rumbold Curzon’un da desteğiyle Fransız ve İtalyanları ikna ediyordu. 16 Mayıs

²³⁸ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım 1 cilt 4,s.36.

²³⁹ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım 1 cilt 4,s.44-45.

²⁴⁰ KARACAN, *Lozan*, s.360.

²⁴¹ NUR, *Lozan Hatıraları*, s.240.

1923 tarihli toplantıda İtilaf devletleri temsilcileri yargı, iktisat ve mali konulardaki kapitilasyonlara son verildiğini kabul ettiklerini bildirmişlerdir²⁴². Barış Anlaşması'nın imzalanmasının gecikmesinin önemli nedenlerinden biri de imtiyazlar meselesi idi. İtilaf devletleri temsilcileri bu konunun öncelikle görüşülmesini istiyorlardı. Ayrıca Lozan Görüşmeleri sırasında bu imtiyazlardan faydalanmak isteyen birçok şirketin temsilcileri de kulis faaliyetleri yürütüyordu. İtilaf devletleri temsilcilerinin bu konudaki dayanağı daha önceden imzalamış oldukları antlaşmalardı²⁴³.

Türk Heyeti ise İstanbul Hükümeti'nin imzalamış olduğu antlaşmaların hükümsüz olduğunu belirterek bu konuda herhangi bir görüşme yapmayacağını belirtiyordu. Bu görüşmeler esnasında Türk Heyeti adına söz alan Mustafa Şeref Bey (Özkan) İstanbul Hükümeti ile anlaşma yapan devletlerin uğrayacağı zarardan kendilerinin sorumlu olduğunu belirtiyordu²⁴⁴. İtilaf devletleri temsilcileri bu konuda ki isteklerini sürekli revize ederek pazarlık yapma stratejisini uyguluyordu. Bu konuda İngiliz Vickers Armstrong ve Fransız Reggie firmaları ile İngiliz sermayeli Turkish Petroleum Company için imtiyaz isteniyordu. İsmet Paşa bu konuda taviz vermiyor sürekli Ankara ile yazışıyor ve Ankara'nın talimatları ile hareket ediyordu²⁴⁵.

Görüşmeler bu şekilde devam ederken 17 Temmuz'da müttefikler Reggie ve Vickers firmaları için eşit rekabet esasına dayanmak koşuluyla 5 süreli tazminatı kabul etmiş ancak özellikle Amerika ile imzalanan Chester Anlaşmasına aykırı olabileceği gerekçesiyle Turkish Petroleum Company şirketine verilecek imtiyazları reddetmişlerdi²⁴⁶.

G. Barış Anlaşmasının İmzalanması

Görüşmeler neticesinde hemen her konuda mesafe kat edildiğini gören İtilaf devletleri temsilcileri 17 Temmuz tarihinde 3 komisyonun toplanarak halledilemeyen tüm konuları görüşmesini istediler. Genel görüşmelere katılan murahhas üyeler ve Münir Bey haricinde uzman heyetinde bulunan Tefik Bey,

²⁴² MERAY, *Lozan Tut...*, Takım 1 cilt 4,s.97.

²⁴³ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.111.

²⁴⁴ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*,s.136.

²⁴⁵ MERAY, *Lozan Tut...*, Takım 1 cilt 4,s.10

²⁴⁶ SONYEL, *Lozanda Türk...*, s.112.

Zekayi Bey ve Şefik Bey'ler Uşi'de yapılan uzmanlar toplantısına katıldılar²⁴⁷. Saat üçte başlayan uzmanlar toplantısı gece bir buçuğa kadar devam etmişti. Uzman Heyetinde bulunan tüm üyeler yorgunluktan bitkin haldeydiler. Özellikle İstanbul'un ve boğazların boşaltılması konusunda yoğun bir mesai harcanıyordu. Görüşmelere son şeklinin verileceğinin bildirildiği 18 Temmuz saat beş buçukta yapılan görüşmelerde Türk Heyeti adına İsmet Paşa, Rıza Nur, Hasan Bey, Münir Bey ile Tevfik Bey, Zekayi Bey ve Şefik Bey hazır bulunmuşlardır²⁴⁸.

Saat yedi buçukta salonda bir hareketlilik yaşandığı gören gazeteciler kapıya doğru yöneldiler. Ancak salondan birkaç kişinin çıktığı toplantının devam edildiği görüldü. Saat sekize doğru ise içerdeki herkesin ayağa kalktığını ve uğultuların arttığını görünce görüşmelerin sona erdiğini anladılar. Salondan ilk çıkan Türk Heyeti oldu. En önde İsmet Paşa olmak üzere Hasan Bey, Tevfik Bey, Zekayi Bey ve Şefik Bey'ler ellerinde evrak çantalarıyla merdivenlerden indiler. Gazetecilerin soruları üzerine İsmet Paşa gülümseyerek *"Kabul ettiler. İtilaf ettik. Sulh olmuştur. Gece onbirde toplanarak teferruatını tesbit edeceğiz"* demiştir.²⁴⁹

Gece toplantısına Türk delege heyeti ile Münir Bey smokinlerini giyinmiş halde geldiler. Toplantı saat bir buçuğa kadar devam etti. Toplantı çıkışı İsmet Paşa *"Nihayet Hallettik"* dedi. Hasan Bey *"Arzumuz gibi, istediğimiz gibi hallettik"* dedi. Otelde başlayan sevinç telgraflarla tüm dünyaya duyuruldu. İsmet Paşa bu sevinçli haberi Ankara'ya bildirmiş ve anlaşmayı imzalamak için yetki istemişti. Ancak Rauf Bey'den gelmesi beklenen cevap gecikince İsmet Paşa doğrudan Mustafa Kemal'den izin istemiş ve Mustafa Kemal onu kutlayarak gerekli izni vermiştir.²⁵⁰

Anlaşmanın imzalanması için gerekli hazırlıklar yapılmış ve 24 Temmuz 1923'te tam bir şölen havası içerisinde anlaşma imzalanmıştır. Lozan'da 18 adet temel belge²⁵¹ imzalanmıştır. İmzalanan temel belgeler şunlardır²⁵²:

²⁴⁷ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.136.

²⁴⁸ KARACAN, *Lozan*, s.596.

²⁴⁹ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.138.

²⁵⁰ ŞİMSİR, *Lozan Tel...*, II.cilt, s,607.

²⁵¹ ERHAN, *Çağrı,"Lozan'ın Genel Çerçevesi"*, *80.Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2005, s.14.

²⁵² DÜSTUR, *3. Tertip*, cilt 5, s.13-357.

- 1- 143 madelik barış antlaşması.
- 2- Boğazlar rejimine ilişkin sözleşme.
- 3- Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme.
- 4- Oturma ve yargı yetkisine ilişkin sözleşme.
- 5- Ticaret Sözleşmesi.
- 6- Türk-Rum nüfus mübadele sözleşmesi.
- 7- Sivil tutukluların geri verilmesi ve savaş esirlerinin mübadelesine ilişkin sözleşme.
- 8- Genel affa ilişkin protokol.
- 9- Yunanistan'daki Müslümanların mallarına ilişkin açıklamalar.
- 10- Sağlık işlerine ilişkin açıklamalar.
- 11- Adalet yönetimine ilişkin açıklama.
- 12- Osmanlı İmparatorluğu döneminde verilmiş kimi ayrıcalıklara ilişkin açıklama ve protokol.
- 13- Belçika ve Portekiz'in anlaşmanın bazı hükümlerine katılmalarını adair açıklama ve protokol.
- 14- İşgal edilmiş Türk topraklarının İngiliz, Fransız ve İtalyan silahlı kuvvetlerince boşaltılmasına ilişkin protokol ve açıklama.
- 15- Karaağaç arazisi ile Bozcaada ve İmroz adalarına dair İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya, Yunanistan ve Türkiye tarafından imzalanan protokol.
- 16- Yunanistan'da azınlıkların korunmasına ve Trakya'nın durumuna ilişkin olarak bu ülkeyle müttefikler arasında yapılmış olan Sevres Antlaşmasına ilişkin protokol.
- 17- Sırp-Hırvat-Sloven Devleti'nin imzasına ilişkin protokol.
- 18- Lozan Konferansı'nın nihai senedi.

Anlaşma metni Ankara'da 21 Ağustos'ta onaylanmak üzere TBMM'ye sunulmuş ve 23 Ağustos 1923 tarihinde 14 red oyuna karşılık 213 kabul oyuyla Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOZANDAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN KISA BİYOGRAFİLERİ VE ÖZELLİKLERİ

I. Biyografiler

Ali Fuat Ağralı

Ali Fuat Ağralı, 1878 yılında Midilli'nin Ağra köyünde doğmuştur. Ağralı'nın babası Edirne Defterdarlarından İbrahim Ethem Efendi, annesi Fatma Zehra Hanım'dır. Ali Fuat Ağralı, ilköğrenimini Darü'talimde görmüştür. Burada beş yıl kadar Arap Edebiyatı dersleri de almıştır. Lise eğitimini Mamuretülaziz (Elazığ) Mekteb-i İdadisinde tamamlayan Ağralı, 1903 yılında Mülkiye Mektebini, 1909 yılında da Hukuk Mektebini birincilikle bitirmiştir²⁵³. İyi derecede Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Ağralı, 1904 yılında Tuhfetü'l Ezkiya adlı Arapça eseri Türkçeye çevirmiştir²⁵⁴.

Memuriyet hayatına 28 Ekim 1897 tarihinde Mamuretülaziz Merkez Maarif Mütercimliği'yle başlayan Ağralı, altı yıl kadar bu görevi yürütmüştür. 27 Ekim 1903 tarihinde Sadaret Mektubi Kalemi Mülazımlığı görevine başlayan Ali Fuat Ağralı, 16 Kasım 1904 tarihinde bu kurumun kâtipliğine terfi ettirilmiştir. 12 Nisan 1904 tarihinde Maliye Nezareti Meclisi Maliye Kalemi Kâtipliği görevine başlamış,

²⁵³ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Ali Fuat Ağralı Dosyası.

²⁵⁴ GÜRHAN, H.Hüseyin, "Sayıştay'ın Tarihsel Gelişimi", *Sayıştay Dergisi*, S. 25, Ankara (Nisan-Haziran 1997), s. 41.

11 Ekim 1908 tarihinde Encümen-i Umumi Maliye Kalemi Kâtipliği görevine getirilmiştir. 14 Kasım 1909'da Hesabat Şubesi Devair Hesabat Kalemi Kâtipliğine atanmıştır. 20 Mayıs 1910 tarihinde Vilayat Hesap Kalemi Mümeyyizi Saniliği görevine getirilmiştir. 18 Nisan 1914 tarihinde Diyarbekir Vilayeti Defterdarlığı, 23 Ekim 1915'te Kastamonu Vilayeti Defterdarlığı ve 2 Mart 1917 tarihinde Halep Vilayeti Defterdarlığı görevlerine getirilmiştir. Ali Fuat Ağralı, 20 Eylül 1917 tarihinde Posta, Telgraf Nezareti Muhasebe Müdürü olmuştur. 7 Ağustos 1918 tarihinde Bahriye Nezareti Muhasebe Müdürlüğü görevine başlamıştır. 1921 yılına kadar bu görevine devam eden Ağralı, 13 Mayıs 1921 tarihinde Maliye Vekâleti Muhasebe-i Umûmiye Müdür Muavinliği görevine getirilmiştir. Ali Fuat Ağralı, Anadolu'nun işgali yıllarında İzmir-Akhisar cephesinde Millî Mücadele'ye destek vermiştir. Lozan Barış Konferansı'na katılan heyete malî müşavir olarak iştirak eden Ağralı, burada İsmet İnönü'nün danışmanlığını ve Türk heyetinin saymanlığını yapmıştır.

Ali Fuat Ağralı, 11 Şubat 1923'te yapılan Divan-ı Muhasebat reislik seçiminde reis adayı olmuş ve bu seçimde 132 oy alarak Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Divan-ı Muhasebat Reisi olmuştur. Reislik görevine 12 Şubat 1923 tarihinde başlayan Ali Fuat Ağralı'nın ilk dönem Divan-ı Muhasebat Reisliği, yaklaşık dört yıl sürmüştür. Ağralı, 1 Eylül 1927 tarihinde İstanbul Mebusu seçildiği için Divan-ı Muhasebat Reisliğinden ayrılmıştır²⁵⁵.

14 Ekim 1926 ile 26 Mart 1931 tarihleri arasında reislik görevini Mustafa Fâik Eke vekâleten yürütmüştür. Ali Fuat Ağralı, 26 Mart 1931 tarihinde mebusluktan istifa etmiştir. 29 Mart 1931'de Divan-ı Muhasebat Reisliği görevine tekrar getirilen Ağralı, bu görevinden sonra 26 Ekim 1933'te Elazığ Mebusu seçilmiştir. 28 Ekim 1933'te Nafia Vekillğine getirilmiştir. O dönemde Maliye Vekili olan Çankırı Mebusu Mustafa Abdulhalik Efendi'nin sağlık sorunları nedeniyle bıraktığı vekillik görevine de 4 Şubat 1934'te getirilen Ali Fuat Ağralı, iki görevi birlikte yürütmüştür. Ali Fuat Ağralı, Maliye Vekillğine 26 Mart 1935'e kadar devam etmiştir ve 28 Mart 1935'te emekli olmuştur.²⁵⁶.

²⁵⁵ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Ali Fuat Ağralı Dosyası.

²⁵⁶ BCA, 030-0-010-000-000-13-77-23.

Ağralı CHP’de ortaya çıkan görüş ayrılığı nedeniyle Elazığ Mebusluğundan²⁵⁷ ve partisinden ayrılmıştır. Hayatının son dönemlerini, uzun müddet kendine ıstırap veren bir hastalığın pençesinde geçiren Ağralı, 11 Mayıs 1957’de vefat etmiştir. Ali Fuat Ağralı, vasiyeti üzerine İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı’ndaki aile kabristanına defnedilmiştir²⁵⁸.

Ali Fuat Türkgeldi

1867’de İstanbul’da doğmuştur. Tanzimat devri Dâhiliye müsteşarlarından Celal Beyin torunu ve Tercüme odası Mühimme müdürü Cemal Beyin oğludur. Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ile lisan mektebini bitirmiştir. 1895’te ise Hukuk Mektebinden mezun olmuştur. Hindli Hoca İskender Efendiden Farisi ve Farisi edebiyatını öğrenmiştir²⁵⁹.

1881’de mülazemetle Dâhiliye mektubi kalemine girmiştir. Bu resmi vazifesi yanında tahsiline de devam etmiştir. Pekçok komisyonlarda çalıştıktan sonra, çalıştığı kaleme müdür; 1901 senesinde Dâhiliye Mektupçusu olmuştur. 1903 senesinden itibaren Dahiliye müsteşarlığına vekalet etmiştir. Meşrutiyetin ilanında bu iki vazifeyi yapmaktaydı. 1908 senesinde Sadaret Mektupçusu, 1909’da Dâhiliye müsteşarı olmuştur. Bu vazifedeyken Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi, sonra Hüseyin Hilmi Paşanın Meclis-i vükela’da teklifi ve Sultan Reşad’a tavsiyesiyle 1912’de Mabeyn baş kitabetine tayin edilmiştir. Sultan Reşad’ın

²⁵⁷ BCA, 030-0-010-000-000-76-499-5.

²⁵⁸ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Ali Fuat Ağralı Dosyası.

²⁵⁹ TÜRKELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, TTK Yay., Ankara 2010, s. 7.

vefatına kadar ve Vahdeddin Hanın tahta geçmesinden sonra da bu vazifede kalmıştır²⁶⁰.

Damad Ferid Paşanın ikinci sadaretinde Kuvay-ı milliyeyi asi ilan eden Hatt-ı hümayuna itirazı üzerine sadrazamla araları tamamen açılarak Şura-yı devlet, Maliye ve Nafia Dairesi riyasetine nakil suretiyle 1920’de saraydan çıkarılmıştır. Tevfik Paşanın son defa sadarete gelmesinin ardından aynı sene içinde sadaret müsteşarlığına tayin olunarak İstanbul hükümetinin ilgasına kadar bu vazifede kalmıştır²⁶¹. 1935 yılında İstanbul’da vefat etmiştir²⁶².

Ali Şefik Başman

Birinci ve İkinci dönem Lozan Konferansı’na danışman ve mali müşavir olarak katılmıştır. Trabzon’dan tüccar Mustafa Asım Efendi’nin oğludur. 1886 Trabzon doğumludur. Trabzon İdadisi ve Mülkiye Mektebi’ni bitirmiştir. Mülkiye giriş sınavını birincilikle kazanmış ve okul ikincisi olarak mezun olmuştur. Darülfunun Edebiyat Şubesi İktisadi ve İctimai İlimler Müderris Muavinliği yapmış daha sonra Bursa Mintıkası İktisat Müdürlüğünde bulunmuştur. Son Meclis-i Mebusan’da Trabzon Milletvekili olarak bulunmuştur.

Milli Mücadele yıllarında Maliye Vekâleti Teftiş Heyeti Reisliği yaptıktan sonra Trabzon Mebusu seçilerek T.B.M.M’ne dâhil olmuştur²⁶³. Tiflis Konferansı’nda murahhas, Paris’te toplanan Osmanlı Borçları Konferansı’nda

²⁶⁰ TÜRKGELDİ, ...*İşittiklerim*, s.8.

²⁶¹ TÜRKGELDİ, ...*İşittiklerim*, s.9.

²⁶² TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Maruf Simalar*, TTK Yay.,Ankara 2013, s.XV.

²⁶³ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Dosya No 636.

murahhas yine Brüksel, Paris, Roma ve Londra’da toplanan Milletlerarası Parlamentolar Konferansları’nda murahhas olarak Türkiye’yi temsil etmiştir. 1946 yılında T.C. Merkez Bankası İdare Meclisi Üyesi²⁶⁴ ve Başkan Vekilliği’ne seçilmiştir²⁶⁵.

Ali Muhtar Bey

İkinci Dönem Lozan Görüşmelerine müşavir olarak katılmıştır²⁶⁶.

Ahmet Muhtar Çilli

1. Dönem Lozan Konferansı’na danışman olarak katılmıştır. 1871 Rize Pazar doğumludur. Babası İbrahim Bey annesi Ayşe Hanım’dır. 1885 İstanbul Yüksek Mühendis Okulu mezunudur. Hicaz Demiryolları Mühendisliği, Nâfia Nezâreti Demiryolları Umûm Müdürlüğü, Hicaz Demiryolları Umûm Müdürlüğü, Nâfia Nezâreti Müsteşarlığı, Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönem Trabzon Mebusluğu, Doğu Anadolu Demiryolları İstiksaf ve İnşaat Başmühendisliği, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kurucu Üyeliği, TBMM II. Dönem Trabzon Milletvekilliği, Nâfia Encümeni Reisliği, 1. Hükümet Nâfia Vekilliği yapmıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır. 5 Kasım 1958 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir²⁶⁷.

²⁶⁴ BCA, 030_18_01_02_91_46_10

²⁶⁵ BCA, 030-0-018-001-002-119-41-20.

²⁶⁶ KARACAN, *Lozan*, s.596.

²⁶⁷ KARACAN, *Lozan*, s.590.

Atıf Esenbel

Lozan Heyeti'nde İsmet Paşa'nın maiyetinde yaver olarak görev yapan süvari binbaşısıdır. Atıf Esenbel, 1887 İstanbul doğumludur. Harbiye Mektebi mezunudur. İstanbul Süvari Tatbikat Mektebi Muallimliği, Süvari Alay Komutanlığı, Süvari Binicilik ve Tatbikat Mektebi Muallimliği, Başvekâlet Seryaverliği, Yarış ve Islah Encümeni Umumi Kâtipliği görevlerinde bulunmuştur. TBMM VI., VII.dönem Sivas ve VIII.dönem Malatya milletvekillikleri yapmıştır. Türkiye Jokey Kulübü'nün kurucularındandır. Bugün Atıf Esenbel Koşusu adı altında onun adına at yarışı koşusu düzenlenmektedir. 31 Aralık 1951 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir²⁶⁸.

Aziz Zekayi Apaydın

I.Dönem ve II. Dönem Lozan Konferansı'na danışman olarak katılmıştır. 1884'te Bosna'nın Graveška köyünde doğmuştur. Orta ve lise öğrenimini Aydın Rüştüyesi ve İzmir Merkez İdadisinde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebine

²⁶⁸ BCA, 030-0-011-001-000-145-7-6

girmiştir²⁶⁹. 1903'te Yüksek Kısmını bitirerek İzmir Vilayeti Maiyyet Memurluğuna atanmıştır. 1907'de Volçetrin Kaymakamı olmuştur. 1908-1913 yılları arasında Planga, Uşak, Eskişehir ve Beykoz Kaymakamlıklarında bulunmuştur. Mayıs 1914'te Mersin Mutasarrıflığına getirilmiştir. Ekim 1916'da Kayseri, Haziran 1917'de Eskişehir Mutasarrıfı olmuştur. Damat Ferit Hükümeti tarafından Ocak 1919'da görevinden azledilmiştir. Arandığını ve tutuklanacağını öğrenince gizlice Bosna'ya gitmiş, Milli Mücadelenin başlaması ile yurda dönerek Adana Cephesinde gönüllü olarak çalışmıştır²⁷⁰.

27 Ağustos 1920'de Milletvekili seçilerek Meclise katılmıştır. II. Dönemde (11.08.1923 – 26.06.1927) Aydın Milletvekili seçilmiştir. 6 Mart 1924'te İsmet Paşa Kabinesinde Ziraat Vekili olmuştur. 18 Ekim 1924'te Londra Elçiliğine, 6 Mayıs 1925'te Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır. III. Dönemde Diyarbakir'den Haziran 1930'da IV. İnönü Hükümetinde Nafia (Bayındırlık), 27 Aralık 1930'da V. İnönü Hükümetinde Milli Müdafaa Vekili olmuştur. IV. Dönemde yine Diyarbakir'den Milletvekili seçildi. VI. İnönü Hükümetinde de aynı bakanlığını korumuştur. 1 Mart 1935'te Milli Müdafaa Vekâletinden istifa sureti ile ayrılmıştır. V. Dönemde tekrar Diyarbakir'den Milletvekili seçilmiştir. 9 Temmuz 1935'te ikinci defa Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır. Eylül 1939'da kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. 29 Nisan 1947'de İstanbul'da vefat etmiştir²⁷¹.

Baha Bey

Lozan Görüşmelerinin birinci döneminde kâtip olarak görev yapmıştır. Adliye Vekâleti Mezhep İşleri Müdürlüğü görevinde bulunmuştur²⁷².

²⁶⁹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 5, Sicil No 113.

²⁷⁰ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 5, Sicil No 113.

²⁷¹ BCA, 030_0_18_01_02_55_50_015

²⁷² ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.56.

Cavid Bey

Birinci Dönem Lozan Konferansı'na mali danışman olarak katılmıştır. 1875 yılında Selanik'te doğmuştur. Tüccar Recep Naim Efendi'nin oğludur. Selanik'te Şemsi Efendi ilk mektebi ile Feyz-i Sıbyan Rüşdiyesi'nde orta, İstanbul İdadisi'nde de lise öğrenimini tamamlamıştır. 1896 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun olduktan sonra Ziraat Bankası Merkez Muhasebe Kalemi Mukayyit Refikliği'ne atanmıştır. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi İstatistik Şubesinde bir süre çalıştıktan sonra 1898 yılında Ayasofya Rüşdiyesi ile Dar'ül Muallimin'de maliye öğretmenliği yapmıştır. 1899'da Nezaret Rüşdiye İdaresi Kâtipliği'ne terfi etmiş 1902'de bu görevinden istifa ederek Selanik'te özel Feyziye Mektebi'nin müdürlüğünü yapmıştır.²⁷³.

Bu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek Meşrutiyet için çalışmıştır. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin hemen öncesinde İstanbul'a dönerek Mülkiye Mektebi İlm-i İktisat ve İstatistik hocalığına tayin edilmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile 1908 yılında Selanik Milletvekili seçilmiş ve Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri olmuştur. Mali konulardaki uzmanlığı ile kısa zamanda tanınmış ve 1909 yılında Maliye Nazırlığı'na yükselmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimlerinden biri olarak parti içi ve dışı siyasal mücadelelere girişmiştir. Bir ara Muğla mebusluğunda bulunmuş dönem dönem Maliye ve Nafia Nazırlığı görevlerini yapmıştır. Bir dönem Düyun-u Umumiye Osmanlı Dainleri²⁷⁴ Vekâleti görevini de ifa etmiştir²⁷⁵.

²⁷³ CAVID Bey, *Felaket Günleri Mütareke Günlerinin Feci Tarihi II*, (Yayına Haz: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 2000, s.XIV.

²⁷⁴ Dain: Alacaklı.

²⁷⁵ EROĞLU, Nazmi, *İttihatçuların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey*, Ötüken Yay., İstanbul 2008, s.42.

Ahmet Şuayip ve Rıza Tevfik ile birlikte Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye dergisini çıkartmış ve bu dergilerde makaleleri basılmıştır. Yine okuttuğu iktisat derslerine ait kitapları basılmıştır. Talat Paşa kabinesinin istifası üzerine görevinden çekilmiş, Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nde Maliye Nazırı olarak görev almıştır. Mütareke yıllarında ise İstanbul'da kalmıştır. Milli Mücadele döneminde, Londra Konferansı öncesinde, Eski Ayan Reisi Ahmet Rıza, Washington Büyükelçisi Rüstem Bey, Maliye Özel Kalem Müdürü Reşit Saffet Bey ve Harun Aliçe ile birlikte Milli Mücadele lehine kamuoyu oluşturmak amacıyla Roma Toplantısı'nı düzenlemişlerdir. Cavid Bey 1926 yılında İzmir suikastine adı karıştığından İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanmış "malumatı ve yardımı olmak "suçundan dolayı Ankara'da idam edilmiştir²⁷⁶.

Celal Hazım Arar

1.Dönem Lozan Konferansı'na kâtip olarak katılmıştır. Hariciye Vekâleti memurluğunda görev yapmıştır. Bir dönem Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği görevini yapmıştır. 1938 yılında Paris'te toplanan Uluslararası Sıhhat Konferansı'na Türkiye'yi temsilen katılmıştır²⁷⁷.

Hamit Eseniş

Lozan görüşmelerinin İkinci döneminde müşavir olarak görev yapmıştır. Etibank Meclisi idare başkanlığı yapmıştır²⁷⁸.

²⁷⁶ KOCAHANOĞLU, Osman Selim, *Sevgili Aliye'm Maliye Nazırı Cavid Bey'in Hapishane Mektupları ve Savunmaları*, Temel Yayınları, İstanbul 2006. s.54.

²⁷⁷ BCA, 030_18_01_02_85_94_4

²⁷⁸ KARACAN, *Lozan*, s.430.

Hamit Hasancan

1. Dönem Lozan Konferansı'na danışman olarak katılmıştır. 1870'de İstanbul'da doğmuştur. Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ve Mülkiye İdadisinden sonra 1889'da Mülkiye'nin yüksek kısmını bitirmiştir. Hukuk Mektebi'nde ve Ticaret Mektebi'nde dersler vermiştir. 1906'da İstanbul'a dönmüş ve Maarif Nezareti'nde İlköğretim Genel Müdürlüğü ve Ortaöğretim Genel Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1910 yılında İstanbul Hukuk Mektebi'nde Profesörlüğe getirilmiştir. Kızılay II. başkanlığı ve Emlak Bankası murakıblığı görevlerinde bulunmuştur²⁷⁹.

Mondros Mütarekesi'nin ardından direniş cemiyetlerine katılmıştır. Haziran 1921'de Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki siyasi temsilcisi olmuştur, İtilaf Devletleri temsilcileriyle görüşmüştür. 1926 yılında Fransa'ya giderek 3 yıl orada kalmıştır. 1930 yılında Umumi Murakabe Heyeti Üyeliği'ne seçilmiştir. 1943'de İstanbul'da vefat etmiştir²⁸⁰.

²⁷⁹ İNAL, İbnül'Emin Mahmud Kemal , *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, 4. Baskı, İstanbul 1969, s. 1654

²⁸⁰ İNAL, ..., *Son Sadrazamlar*, s. 1738-1739.

Hasan Saka

I.ve II. dönem Lozan Konferanslarına III. Murahhas sıfatıyla katılan mali konular için oluşturulan III. Komisyonunda büyük hizmetleri görülen Hasan Bey, 1885 Trabzon doğumludur. Sakaoğulları ailesinden Trabzon’lu Hafız Yusuf Efendi’nin oğludur²⁸¹. Hasan Bey Trabzon Askeri Rüşdiyesi ile Mülkiye İdadisi’ni birincilikle tamamladıktan sonra Siyasal Bilgiler Okulu’na girmiş ve 1908 devriminden sonra burayı bitirerek Paris’te Siyasal Bilgiler Mektebi’nde İktisat ve Maliye dersleri okutmuştur. Mülga İaşe Nezareti Teftiş Heyeti Müdürlüğü’nde bulunmuş ve son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Trabzon’dan mebusu olarak bulunmuştur.

T.B.M.M’nde I.dönemden III. Dönemin sonuna kadar Trabzon milletvekili olarak yer almıştır. 11 Mayıs 1922-9 Temmuz 1922, 22 Eylül 1923-27 Ekim 1923, 30 Kasım 1923-6 Mart 1924 tarihleri arasında İktisat Bakanlığı, 19 Mayıs 1921-24 Nisan 1922, 4 Mart 1925-13 Temmuz 1926 tarihleri arasında Maliye Bakanlığı yapmıştır. 24 Ekim 1936’da Ankara Siyasal Bilgiler Okulu Umumi İktisat Profesörlüğü yapmıştır²⁸².13 Eylül 1944’te Dışişleri Bakanlığı’na getirilen Saka, bu görevde 9 Eylül 1947 tarihine kadar kalmıştır. Dışişleri Bakanı bulunduğu sırada San Francisco Konferansı’na katılmıştır²⁸³.

10 Eylül 1947’de Türkiye Cumhuriyeti’nin yedinci başbakanı olmuştur. İki hükümet kurmuş, birinci hükümeti 8 Haziran 1948’e kadar görevini sürdürmüş, 10 Haziran 1948’de kurduğu ikinci kabinesi ise 14 Ocak 1949 tarihine kadar iş başında

²⁸¹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 7,Dosya No 413,

²⁸² USLU, *Mustafa Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Trabzon Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006,s.58.

²⁸³ http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-saka_nin-ozgecmisi.tr.mfa erişim tarihi: 25/12/2018

kalmıştır. 1960 yılında vefat etmiştir. Dış Ticaret ve Gümrük Politikası (Ankara 1945) adlı bir eseri vardır.

Hasan Bey Lozan Konferansı'nda özellikle Osmanlı borçlarının ödenmesi konularında çok gayretli çalışmalar göstermiştir. Borçların Fransız frangı ile ödenmesi konusunda dikkatle ve sabırla çalışmış ve bunu başarmıştır. İsmet Paşa barışın mecliste onaylanmasının ardından yaptığı konuşmasında “ Hasan Bey'den pek çok istifade ettim ve samimi bir müzaheret gördüm” diyerek kendisine teşekkür etmiştir²⁸⁴.

Hayım Nahum

Lozan Görüşmelerinde heyete sonradan dahil olan Haim Nahum Manisa'da 1873 yılında dünyaya gelmiştir. İbranice ve Arapça dillerini genç yaşta büyükbabasıyla gittiği Filistin'de öğrenmiştir

1891'de Alliance Israélite Universelle kuruluşuna başvurmuş ve bu başvuruda hukuk, teoloji ve diplomatik öğrenimi görmek için yardım istemiştir. İsteği kabul edilen Nahum, 1893-1897 arasında Paris Ruhani Okulu'nda öğrenim görmüştür. Burada bulunduğu dönemde "Jön Türkler" grubunda yer almıştır²⁸⁵. 1897'de haham tayin edilmeden 1895'te Teoloji Yüksek Okulu'ndan; 1896'da ise yaşayan Doğu dillerinden edebi Arapça ve Farsça bölümlerinden diploma almıştır.

²⁸⁴ BİLSEL, *Lozan II*, s. 533.

²⁸⁵ ARI, Kemal, “Kurtuluş Savaşı'nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayım Nahum Efendi”, *Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003, s.42.

Aynı yıllarda Paris'teki Yahudi okullarında ders vermiştir²⁸⁶. 1897 yılında İstanbul'a dönmüştür.

Okullarda öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1908 yılında da II. Meşrutiyet'in ilanıyla görevinden istifa etmiştir. Ardından Moşe Levi'nin yerine hahambaşı seçilmiştir. Bu görevi esnasında Osmanlı Devleti ve Yahudiler arasında anlaşma sağlamaya gayret göstermiştir.

1919-1926 yılları arasında da Kahire başhahamı olarak görev yapmıştır. Mısır toplumu tarihi üzerine de çalışmalar yapan Haim Nahum 1960 yılında Kahire'de hayatını kaybetmiştir²⁸⁷.

Hüseyin Pektaş

1.Dönem ve II. Dönem Lozan Konferansı'na tercüman olarak katılmıştır²⁸⁸. Yeniköy Belediyesi Vergi Kâtibi Yusuf Bey ile Şehitlik Dergâhı Şeyhi Nafi Baba'nın kızı Hayriye Hanım'ın en büyük oğludur. Robert Kolej'i 1903 yılında bitirmiştir. Mezun olan ilk Türk öğrencilerinden biridir. Sorbonne Üniversitesi Tarih bölümünde üç yıl okumuştur. 1905 yılında Robert Kolej'e dönerek Tarih, Türkçe ve Edebiyat; Yüksek Ticaret ve Mülkiye mekteplerinde ise İngilizce öğretmenlikleri yapmıştır²⁸⁹.

Tevfik Fikret'den edebiyat, Arapça ve Farsça dersleri almış ve onun hastalanıp gelemediği günler Robert Kolej'de yerine derslerine girmiştir. 1927 yılında TBMM V., VI. ve VII. Dönem Malatya Milletvekiliği yapmış olan Mihri Pektaş ile evlenmiştir. Necla (1928) ve Süveyda (1929) adlı iki kız babasıdır. Kızları, Atatürk'ün genel sekreteri ve TBMM V. Dönem Burdur Milletvekiliği yapmış Hasan Rıza Soyak'ın oğulları (Enver ve Sungu Soyak) ile evlenmişlerdir. Bir dönem şehir meclisi üyeliği yapmıştır²⁹⁰.

²⁸⁶ <http://isamveri.org/pdfdkm/14/DKM140754.pdf> erişim tarihi:29/12/2018

²⁸⁷ <http://isamveri.org/pdfdkm/14/DKM140754.pdf>

²⁸⁸ NEBİOĞLU, Osman, *Türkiye'de Kim Kimdir Ansiklopedisi*, İstanbul 1961-62, s.516.

²⁸⁹ NEBİOĞLU, ..., *Kim Kimdir*, s. 517.

²⁹⁰ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.160.

Hüsnü Özer

İkinci Dönem Lozan Görüşmelerine müşavir olarak katılmıştır²⁹¹.

Mahmut Celal Bayar

1.Dönem Lozan Konferansı'na danışman olarak katılmıştır. 1883 yılında Gemlik'te Umurbey köyünde doğmuştur. Babası Abdullah Fethi Efendi, annesi Emine Hatun'dur²⁹². Düzenli bir eğitim almamıştır. Gençlik yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek politikaya atılmıştır²⁹³. Cemiyetteki faaliyetleri nedeni ile polisler tarafından defalarca sorgulanmıştır²⁹⁴. Bir dönem bankacılık yaptıktan sonra 1919 yılında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na girmiştir. Meclisin kapatılması üzerine Anadolu'ya geçerek TBMM'ne katılmıştır²⁹⁵.

III. TBMM Hükümeti'nde (27 Şubat 1921- 19 Ocak 1922 arası) İktisat Bakanlığı yapmıştır. Mustafa Kemal ile Birlikte İş Bankası'nın kuruculuğunu yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra İkinci İnönü Hükümeti'nde Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı görevlerini üstlenen Bayar, Altıncı ve Yedinci İnönü Hükümetleri'nde İktisat Bakanlığı yapmıştır. Bu görevlerinden Mübadele, İmar ve

²⁹¹ KARACAN, *Lozan*, s.200.

²⁹² GÜRSOY, Nilüfer, *Atatürk'ün Çevresinde Bulunmuş Kişiler ve Yakınları ile Yapılan Söyleşiler*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 157, 158.

²⁹³ BİRLİK, Gültekin Kamil, *Milli Mücadele'den Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar 1919-1950*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2011, s.4.

²⁹⁴ BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş-3*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 151-152.

²⁹⁵ ŞENŞEKERCİ, Erkan, *Türk Devriminde Celal Bayar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1999, s.6.

İskân Bakanlığı 6 Mart 1924'ten 7 Temmuz 1924'e, İktisat Bakanlığı ise 9 Eylül 1932'den 1 Kasım 1937'ye kadar sürmüştür²⁹⁶.

25 Ekim 1937'de İnönü'nün ayrılmasından sonra Başbakan Vekili olan Bayar, 1 Kasım 1937'de Birinci Bayar Kabinesi'ni kurmuştur. Atatürk'ün ölümü dolayısıyla 11 Kasım 1938'de yeni Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuş ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. İkinci Hükümeti 25 Ocak 1939'a kadar işbaşında kalmıştır. Bayar'ın Başbakanlıktaki toplam görev süresi 1 yıl 2 ay 24 gün iken bakanlıktaki görev süresi 5 yıl 5 ay 29 gündür²⁹⁷.

Celal Bayar 1945 yılında 3 arkadaşı ile birlikte Demokrat Parti'yi kurmuştur. 1946 seçimlerini kaybeden Demokrat Parti 1950 seçimlerinde ciddi bir oy alarak iktidara gelmiştir. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini 387 oy alarak kazanan Celal Bayar 22 Mayıs 1950'de Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olmuştur. 14 Mayıs 1954'te 486 oyla, 1 Kasım 1957'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini ise 413 oyla kazanan Bayar üç Dönem Cumhurbaşkanlığı yapmıştır²⁹⁸.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası görevinden uzaklaştırılan Bayar Yassıada Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Yüksek Adalet Divanı tarafından idama mahkûm edilmiş ancak bu ceza yaşı gerekçe gösterilerek müebbet hapse çevrilmiştir. Bir süre Kayseri cezaevinde yattıktan sonra çıkarılan özel bir aflla serbest bırakılmıştır²⁹⁹. 22 Ağustos 1986 tarihinde kalp yetmezliği sonucu hayatını kaybetmiştir.

²⁹⁶ ŞENŞEKERCİ, ..., *Celal Bayar*, s.110.

²⁹⁷ BİRLİK, *Milli Mücadele'den...*, s.175.

²⁹⁸ ŞENŞEKERCİ, ..., *Celal Bayar*, s.178.

²⁹⁹ DEMİREL, *Türkiye Cum...*, s.13-14.

Mehmet Ali Balin

1.Dönem Lozan Konferansı'na kâtip olarak katılmıştır. Hariciye Vekâleti memurluğunda görev yapmıştır. Selanik Başkonsolosluğu (26.04.1951-26.02.1957³⁰⁰) ve Beyrut Konsolosluğu yapmıştır. 6-7 Eylül olaylarına karıştığı iddiasıyla Yunan Mahkemeleri tarafından suçlanmış ve Türkiye'de yargılanmıştır³⁰¹.

Mehmet Şükrü Kaya

Birinci Dönem Lozan görüşmelerine hukuk danışmanı olarak katılmıştır.1884 yılında İstanköy'de doğmuştur. Galatasaray Lisesi ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir³⁰².Fransa ve İngiltere'de Hukuk ve İktisat eğitimi almıştır³⁰³.Dışişleri Bakanlığı'nda kâtiplik yapmış, Edirne Sulh Hâkimliği ve Edirne Baş hâkimliği yapmıştır (1913)³⁰⁴.Bölge Müfettişliği ve İskân-ı Muhacirin ve Asayiş Müdürlüğü'nde bulunmuştur (1914). Birinci Sınıf Bölge Müfettişliği'ne kadar yükselmiştir. Şükrü bey bir süre öğretmenlik de yapmıştır. Birinci Dünya

³⁰⁰ <http://selanik.bk.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> erişim tarihi:10/05/2019,09:211.

³⁰¹ BCA, 010-0-009-000-000-110-343-4 .

³⁰² TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Dosya No 47.

³⁰³ *Meclis Albümü*, TBMM Basımevi, 12.12.1935

³⁰⁴ SOLAK, Mustafa, *Atatürk'ün Bakanı Şükrü Kaya*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s.26.

Savaşı sonunda İngilizler tarafından İttihatçıların liderlerinden biri olduğu gerekçesiyle Malta Adası'na sürgün edilmiştir³⁰⁵.

Malta'dan döndükten sonra İzmir Belediye Başkanı olmuştur. İkinci Dönem TBMM'nde Muğla Milletvekili olarak görev yapmıştır (1923). 1924 yılında Ziraat, 1924-1925 yıllarında Dışişleri ve 1927-1938 yılları arasında da İçişleri Bakanlıkları yapmıştır. Aynı zamanda CHP Genel Sekreterliği görevini de yürütmüştür. Yazdığı makale ve notları bir kitap halinde derlenmiş ve yayınlanmıştır (Şükrü Kaya Sözleri, Yazıları 1927-1937). Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

Mehmet Zülfü Tigrel

Lozan Konferansı'nın birinci dönemine danışman olarak katılmıştır. 1876 Diyarbakır doğumludur. Diyarbakır Askeri rüşdiyesi ile Mülkiye İdadisi'nden mezun olmuştur. Bidayet ve İstinaf mahkemelerinde çalışmıştır. Hukuk ve Ceza Daireleri üyeliği ve başkanvekilliği görevlerinde bulunmuştur. Diyarbakır Belediye Meclisi Üyeliği ile İl İdare Meclisi üyeliklerinde bulunmuştur³⁰⁶.

İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Meclis-i Mebusan'a girmiş ve 4. Döneme kadar Diyarbakır Mebusu olarak bu mecliste görev yapmıştır. Ermeni Tehciri ile ilgili olarak suçlu bulunduğu gerekçesiyle Mısır'a sürülerek Polverista Kalesi'ne hapsedilmiş ve 1918 yılında da İngilizler tarafından Malta adasına sürgüne gönderildi. T.B.M.M'nde 1.4.5. ve 6. Dönem Diyarbakır Milletvekilliği

³⁰⁵ ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.300.

³⁰⁶ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Mehmet Zülfü Tigrel.

yapan Mehmet Zülfü Bey 1942 yılında vefat edinceye kadar bu görevini sürdürmüştür. İngilizce ev Almanca bilen Zülfü Bey evli ve üç çocuk babasıdır.³⁰⁷.

Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın

Birinci Dönem Lozan Konferansı'na danışman sıfatıyla katılmıştır.1901 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Sultan II. Abdülhamit'in Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in oğludur. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Yükseköğrenim için Cenevre'ye gitmiştir. Yükseköğrenimini (Hukuk alanında) tamamladıktan sonra yurda dönerek 1920-1936 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı'nın çeşitli birimlerinde görev almıştır.1936 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda elçi sıfatıyla 1. Siyasal Daire Başkanlığı'na getirilmiştir. Montrö Boğazlar Konferansı'nda Türk Heyeti'nin Genel Sekreterliği'ni yapmıştır. 1938-1939 yıllarında Hatay Meselesi Görüşmeleri sırasında Antakya'da Atatürk'ün emriyle Olağanüstü Delege sıfatı ile Türkiye adına görüşmeleri yürütmüştür³⁰⁸.

Hatay dönüşünde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Menemencioğlu'nun yardımcılığına atanmış,1939 yılında Saraçoğlu ile birlikte Moskova görüşmelerine katılmıştır.1941 yılında Türk- Alman Saldırmazlık Paktı onay belgelerinin verilmesi görevi ile Berlin'e gönderilmiş, 1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifakı çerçevesinde Halep ve Hayfa'da kurmay görüşmelerinde Dışişleri Bakanlığı'nın temsilcisi olarak görev yapmıştır. 1942 yılında Moskova Büyükelçiliği'ne atanan Açıkalın, Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanı olması ile Bakanlık Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir (1943). Bu görevi esnasında Eden-Menemencioğlu arasında

³⁰⁷ *Meclis Albümü*, TBMM Basımevi, 1935 Ankara.

³⁰⁸ GÜÇLÜ, Yücel, "Bir Türk Devlet Adamının Yaşamı ve Kariyeri Cevat Açıkalın", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-46/the-life-and-career-of-a-turkish-statesman-cevat-acikalın>, erişim tarihi: 15.08.2018.

yapılan 1.Kahire Görüşmeleri'ne ve İnönü-Roosevelt ve Churchill arasındaki 2.Kahire Görüşmeleri'ne katılmıştır. Ayrıca 1944 yılında Londra'da Türk-İngiliz ticari ve mali görüşmeleri sırasında Türk heyetine başkanlık etmiştir³⁰⁹.

1945 yılında Londra Büyükelçiliği'ne atanmış, 1952 yılında ikinci defa Bakanlık Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir. Bu görevi esnasında Nato Merkez Heyeti Başkanlığı görevini de yürütmüştür. 1954 yılında Roma Büyükelçisi olan Açıkalın, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından 26 Ekim 1961 tarihinde kontenjan senatörü olarak atanmıştır. Fransızca, Almanca, Farsça ve Rumca dillerini bilen Açıkalın 1970 yılında bir otomobil kazasında hayatını kaybetmiştir³¹⁰.

Mustafa İsmet İnönü

Türk heyetinin başkanı ve baş müzakereci olarak Lozan'a katılan İsmet İnönü 24 Eylül 1884 yılında İzmir'de doğmuştur³¹¹. Babası Harbiye Nezareti Muhakeme Dairesi Mümeyyizliği'nden emekli Hacı Reşit Bey, annesi ise Cevriye Temelli Hanım'dır. Aslen Malatya'lı olan İnönü babasının görevi nedeniyle bulunduğu Sivas'ta ilk ve orta öğrenimini tamamlamıştır. 1892 'de Sivas Askeri Rüşdiyesi'ne girmiştir. Bir dönem Sivas Mülkiye İdadisi'ne devam ettikten sonra babasının İstanbul'a tayini nedeniyle buraya gelerek önce Harp okulunun lise kısmına sonra

³⁰⁹ GÜÇLÜ, Bir Türk Devlet Adamının Yaşamı ve Kariyeri Cevat Açıkalın", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-46/the-life-and-career-of-a-turkish-statesman-cevat-acikalin>, erişim tarihi: 15.08.2018.

³¹⁰ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*,s.154.

³¹¹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre X,Dosya No 126.

da İstanbul Mühendishane-i Berri Hümayun'a girerek 1903 yılında bu okulu birincilikle bitirmiştir. 1906 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katılmıştır³¹².

1906 yılında Edirne'de bulunan 2. Ordu'ya bağlı Sahra Topçu 8. Alayı 3. Batarya Komutanlığı'na atanmıştır. 1908'de Kolağası rütbesine yükseltilerek Edirne 2. Tümen Kurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir. Bu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş, 31 Mart Ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu'nda yer almıştır³¹³.

1910 yılında. Ordu kurmaylığına getirilmiştir. 1911 yılında Yemen Kuvay-ı Mürettebe kurmay subaylığına 1912 yılında ise binbaşı rütbesine yükseltilerek Yemen Kuvay-ı Umumiye Komutanlığı'nın kurmay başkanlığına atanmıştır. Yemen'de çıkan isyanı bastırmak üzere İmam Yahya ile müzakerelere katılarak isyanın sona ermesini sağlamıştır.

1912-1913 yıllarında Harbiye Nezareti Başkomutanlık karargâhında görev yapmıştır. İkinci Balkan Savaşı'nda Çatalca Ordusu sağ cenah komutanlığı görevini yapmıştır. Bulgarlarla yapılan İstanbul Antlaşması görüşmelerinde askeri danışman olarak Türk heyetinde yer almıştır. Enver Paşa'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ne (Genelkurmay Başkanlığı) atanmasıyla onunla birlikte çalışmaya başlamıştır. 1914 yılında Kaymakam (yarbay) rütbesine yükseltilerek karargâh 1. şube müdürü olmuştur. 2 Aralık 1915 tarihinde 2. Ordu Kurmay başkanlığına atanmış, 14 Aralık 1915'te Miralay (Albay) olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde ve Suriye Cephesi'nde görev yapmıştır. 2 Temmuz 1917'de 3 Kolordu Komutanlığı'na, 24 Ekim 1918'de ise Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na atanmıştır. Paris Barış Konferansı'na hazırlanmak için kurulan komisyonda askeri müşavir olarak görev yapmıştır. 1919 yılında çok kısa bir süre (sekiz gün) Askeri Şura Muamelat-ı Umumiye Müdürlüğü görevi yapmıştır³¹⁴.

Milli Mücadele Hareketinin başlamasıyla birlikte 1920 yılı başında Ankara'ya geçmiş ve Mustafa Kemal ile birlikte çalışmaya başlamıştır. 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Edirne milletvekili olarak

³¹² TURAN, Şerafettin, *İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 15.

³¹³ AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s.148.

³¹⁴ TURAN, *İnönü Yaşamı...*, s.27.

seçilmiştir. 10 Kasım 1920'de Garp Cephesi Kuzey Kesim Komutanlığı'na atanmıştır. 1. İnönü Savaşı'ndaki başarısından ötürü Tuğgeneral rütbesine terfi ettirilmiştir. Fevzi Paşa'nın Milli Savunma Bakanı olmasıyla birlikte 4 Mayıs 1921 tarihinde Garp Cephesi Komutanlığı'na atanmıştır. Sakarya Savaşı'nda başkomutan olan Mustafa Kemal'in maiyetinde bulunan İsmet Bey'in 9 Eylül'de kazanılan zafer üzerine rütbesi Ferikliğe (Korgeneralliğe) yükseltilmiştir. 03-11 Ekim tarihleri arasında Mudanya'da Mütareke görüşmelerini sürdürmüş ve anlaşmayı imzalamıştır. 26 Ekim 1922'de Edirne Millet Vekili sıfatıyla Dışişleri Bakanı olmuş ve Lozan Konferansına heyet Başkanı olarak katılmıştır

30 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyetinin ilk Başbakanı olan İsmet Paşa bu görevinin yanında Dışişleri Bakanlığı görevini 5 Mart 1924 tarihine kadar sürdürmüştür. 20 Kasım 1924'te Başbakanlıktan çekilmiş, 5 Mart 1925'te ikinci defa Başbakan olmuş ve 25 Ekim 1937'de istifa ederek ayrılmıştır. 30 Ağustos 1926 tarihinde 1. Ferik (Orgeneral rütbesine terfi ettirilmiştir. 1937 yılında kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır³¹⁵.

10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün vefatı üzerine 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı seçilmiştir³¹⁶. 14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimlerde Demokrat Partinin çoğunlukla iktidara geçmesi üzerine Cumhurbaşkanlığı sona ermiş ve o günden sonra muhalefet liderliği görevine başlamıştır. (İnönü 3 Nisan 1939, 8 Mart 1943 ve 21 Temmuz 1946 seçimlerinde üç defa daha Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2 Mayıs 1954 ve 27 Ekim 1957 seçimlerinde Malatya'dan Milletvekili Seçilmiş, 20 Kasım 1961'de İnönü başkanlığında Cumhuriyet Tarihi'nin ilk Koalisyon Kabinesi kurulmuş ve bu kabinenin ömrü kısa olmuştur. 25 Haziran 1962'de ikinci bir Koalisyon Hükümeti kurmuştur. 25 Aralık 1963'te bağımsızlardan oluşan üçüncü Koalisyon Hükümeti kurulmuş ve bu koalisyon Şubat 1965'e kadar devam etmiştir. Ekim 1965 seçimlerinde Adalet Partisinin çoğunlukla iktidara gelmesi üzerine ana muhalefet liderliğine devam etmiştir³¹⁷.

1931'de Atina'ya ve Budapeşte'ye, 1932'de Moskova ve Roma'ya, 1933'te Sofya'ya, 1937'de Belgrad'a Paris'e ve Londra'ya, 1963'te Kennedy'nin cenaze

³¹⁵ İNÖNÜ, *Hatıralar*, s.7.

³¹⁶ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre X, Dosya No 126.

³¹⁷ ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Yayınevi, Ankara, s.153.

töreni için ve 1964 Haziran ayında Kıbrıs Sorunu için Amerika'ya gitmiştir. 25 Aralık 1973'te vefat etmiştir. Kırmızı – Yeşil Şerit'li İstiklal Madalyası vardır³¹⁸.

Mustafa Şeref Özkan

Mustafa Şeref Özkan 1. ve 2. Dönem Lozan Konferansına hukuk danışmanı olarak katılmıştır. 1885 yılında Burdur'da doğmuştur³¹⁹. İlköğrenimini Burdur'da tamamlamış, İzmir İdadisi'ni bitirmiştir. İstanbul Hukuk Fakültesine girip 1909 yılında buradan mezun olduktan sonra açılan sınavı kazanarak Paris'e gitmiştir. 1912 yılında Paris Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Yurda dönünce 1913 yılında İstanbul Hukuk Mektebinde Hukuku Esasiye ve İdare derslerine muavin olarak tayin edilmiştir. Prof.Dr. İsmail Hakkı Börekli rahatsızlanınca dersleri kendisi vermeye başlamıştır. Aynı yıl "Vilayetlerin İdare Hukuku" isimli eseri yazmıştır³²⁰.

1913 yılında Konya Hukuk Mektebi'ne müdür olarak tayin edilmiş, akabinde Burdur ve Konya'dan aynı zamanda mebus seçilmiştir. Burdur mebusluğundan çekilerek Konya mebusu olarak meclise girmiştir. O sırada İstanbul Hukuk Mektebi müfredatında yenilik yapmış ve programa "Hukuku Amme" dersleri de eklenmişti. Bu değişiklik İdare Hukuku kürsüsü Mustafa Şeref Bey'e verilmiştir. Mustafa Şeref Bey 1915 yılında Ticaret ve Ziraat Müsteşarlığı görevine getirilince profesörlükten çekilmiştir. 1916 yılında "İtibar-ı Milli" bankasının kurulmasında görev almış, bankanın idare meclisi üyeliğine seçilmiştir³²¹.

³¹⁸ TURAN, *İnönü Yaşamı...*, s.28.

³¹⁹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 5, Dosya No 469.

³²⁰ ÜRGÜPLÜ, Münip Hayri, *Mustafa Şeref Özkan ve Eserleri*, Ankara 1939, s.11-14, Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.87.

³²¹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 5, Dosya No 469.

1917 yılında Talat Paşa Kabinesi'nde Ticaret ve Ziraat nazırlığı yapmış Talat Paşa'nın istifası ile o da görevinden ayrılmıştır. Mustafa Şeref Bey sağlık sebepleriyle 1919'da Rodos'a oradan da Berlin'e gitmiştir. O tarihlerde İstanbul'daki hükümet "Sevr Antlaşması" nı imzalamıştır. Mustafa Şeref Bey Berlin'de bulunduğu sırada "*Hukuk Prensipleri Bakımından Sevr Antlaşmasının Tenkidi*" adını taşıyan bir kitapçık hazırlayarak Cemiyet-i Akvam'a göndermiştir. Yurda dönen Mustafa Şeref Bey Milli Mücadele saflarına katılmayı milli bir vazife olarak görmüştür. I. İnönü savaşının ardından Ankara'ya gelmiştir. Bir süre Sivas Temyiz Mahkemesi üyeliği yapmış, 1922 yılında Suriye ile yapılan Gümrük Sözleşmesi için oluşturulan komisyonda üye olarak görev aldığından Temyiz Üyeliğinden çekilerek Suriye'ye gitmiştir. Bu görevlerinin ardından Lozan Heyeti'ne müşavir olarak seçilmiştir. 1923 Ağustos'una kadar Lozan'da çalışmış, özellikle hukuki meseleler, adli kapitilasyonlar ve yabancı mahkemeler alanlarında büyük hizmetleri görülmüştür³²².

Mustafa Şeref Bey 1923 yılında Burdur Mebusu seçilmiş, 1926'da Ankara Hukuk Mektebi Hukuk-u Amme Profesörlüğü'ne tayin olunmuştur. 1930-1932 yılları arasında İnönü Kabinesi'nde İktisat Vekili olarak çalışmıştır. Bu görevden ayrılınca yerine Celal Bayar seçilmiştir. Mustafa Şeref Bey 10 Eylül 1938 tarihinde kalp krizi geçirerek Ankara'da vefat etmiştir³²³.

³²² ÜRGÜPLÜ, *Mustafa Şeref Özkan...*, s.13.

³²³ BCA, 030_10_00_00_75_497_5_8

Mehmet Münir Erteğün

I.ve II. dönem Lozan Konferansı'na hukuk danışmanı sıfatıyla katılan Münir (Erteğün) Bey, 1883'te İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Ailesi Üsküdarlı Nusuhi Dede lakabıyla tanınır. Babası esbak Evkaf Nazır Muavini Cemil Bey'dir. Münir Bey tahsilini Üsküdar Ravzai Terakki Mektebi ve Üsküdar Mülkiye İdadisi'nde ve ardından İstanbul Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. Kendisi bu fakülteden doktora ünvanını almıştır. 1908'de Babıali İstişare Odası Muavinliği'ne tayin olmuş, Meşrutiyetin ilanından sonra Meclis-i Ayan'a mütercim olmuştur. Kendisi İstişare Odası Müdürlüğü, Babıali Hukuk Müşavirliği yapmış, Brest Litowsk, Bükreş ve Sevr Antlaşmasına hukuk müşaviri olarak katılmıştır. Münir Bey Ahmet İzzet Paşa heyetiyle beraber Ankara'ya giderek Hükümet-i Milliye hizmetinde kalmış ve 1920'de T.B.M.M. Hariciye Vekâleti Başhukuk Müşaviri olmuştur. Londra ve Lozan Konferanslarında hukuk müşavirliği yapmıştır³²⁴.

Münir Bey, Lozan Konferansı görüşmelerinde, azınlık hakları, nüfus değişimi ve yabancılara uygulanan adli kapitilasyonlar konusunda bağlaşik temsilcilerinin tutumunu yerinde ve gerçekçi bir şekilde eleştirmiş, özellikle adli kapitilasyonların uygulanamayacağını açıklayan konuşmalarıyla dikkati çekmiştir. Yine Lozan Konferansına temsilci olarak katılan Tahir Bey kendisi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

³²⁴ ŞAHİN, Fatma Öztürk, "Uluslararası Bir Uçak Skandalı "Ekrem König Olayı"nın Ortaya Çıkarılmasında Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Erteğün'ün Rolü", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* *Journal Of Modern Turkish History Studies*XVIII/36 (2018-Bahar/Spring), ss.219-237, s.224.

“Münir Bey Lozan Konferansı'nın her iki safhasında müşavir olarak memleketimize paha biçilmez hizmetler etmiş ve birçok meselenin hallinde onun hizmet ve gayreti müessir olmuştur. Zeki, âlim, fazıl tab'an haluk ve mütevazı, ince ruhlu, müşfik, müteyeyyin bir insan olan Münir Bey bu hasletleri ile yalnız Türk Heyetinin değil yabancı murahhas heyetlerinin birçok uzuvlarının sempatisini kazanmış, gönülleri fethetmiş yüksek mümtaz bir şahsiyeti”³²⁵.

Düyun-ı Umumiye'nin taksimatı konusunda Paris Konferansı'na murahhas olarak katılan ve Düyun-u Umumiye'nin taksiminden dolayı Osmanlı Devleti varisleriyle meydana gelen ihtilafları halleden hakem mahkemesinde Türkiye'yi temsil etmiş bulunan Münir Bey Bern (1925), Londra ve en son Washington büyükelçiliklerinde bulunmuştur³²⁶. Washington Büyükelçiliği görevini yaparken Dışişleri Bakanlığı tarafından Lahey Adalet Divanı üyeliğine aday gösterilmiş³²⁷ fakat seçilememiştir³²⁸.

Bern büyükelçisi iken Cemiyet-i Akvam'da ki birçok konferansta Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmiştir. Münir Bey Harbert Spenser felsefesinden bahseden küçük risale ile gene aynı yazarın “Kavanini Tabiiye”, “Vazii Kanunların Hataları” ve “Terbiye” adlı eserlerini Türkçe'ye çevirmiştir. Münir Bey beyaz şeritli İstiklal Madalyası'na sahiptir³²⁹.

Naci Kenter

İkinci Dönem Lozan Görüşmelerine müşavir olarak katılmıştır³³⁰.

³²⁵ TANER, Tahir “Kapitilasyonlar Nasıl İlga Edildi” *Ord. Prof. Reşit Sevig'e Armağan'dan Ayrı Basım*, İstanbul 1956,s.24.

³²⁶ TANER, *Kapitilasyonlar...*, s.24.

³²⁷ BCA, 030-0-010-000-000-129-926-15-2

³²⁸ BCA, 030-0-010-000-000-129-926-15-3

³²⁹ ŞAHİN, *Uluslararası Bir Uçak Skandalı...*, s.225.

³³⁰ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.155.

Nihad Reşad Belger

Lozan Konferansının Birinci ve İkinci Dönemi'ne yazman sıfatıyla katılmıştır.1882 İstanbul doğumludur. Askeri Tıbbiye mezunudur. Babasının adı Reşad annesinin adı Fikriyar'dır. Doktor olduktan sonra salgın hastalıklar üzerine araştırma yapmak üzere bir dönem Hindistan'da bulunmuştur. Beyrut askeri hastanesinde bir süre görev yapmıştır. Buradan Paris'e geçerek yeniden Tıp eğitimi almıştır. 1937-1940 arası Yalova Kaplıcaları'nda görev yapmıştır.1938 yılında Tıp Fakültesinde profesörlüğe yükseltilmiştir. 1949 yılında İstanbul'da toplanan Beynelminel PatolojiKongresi'ne başkanlık etmiştir. 1949 yılında Fransa Hükümeti tarafından Lejyon Donor nişanı ile ödüllendirilmiştir³³¹.

İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı öncesinde gittiği Paris ziyaretinde Ferit Tek ile birlikte İsmet Paşa'nın yanında bulunmuş İsmet Paşa'ya İtilaf Devletleri politikaları hakkında malumatlar vermiştir³³².Lozan Konferansı'nın inkıtaa uğramasıyla Türkiye'ye dönmeyip Lozan'da kalarak Türkiye lehine propaganda yapmakla görevlendirilmiş ve bu görevi başarıyla ifa etmiştir. Bu süreçte Lozan Üniversitesi'nde Türkiye ve meseleleri isimli konferansı büyük ilgi görmüştür. Yine bu bağlamda Kurban Bayramı münasebetiyle bir kutlama töreni tertiplenmiş ve yine basın ve kamuoyunun dikkati çekilmiştir³³³.

Dr. Nihad Reşad Bey, Atatürk'ün hastalığını ilk teşhis eden doktorlardan olup ölümüne kadar başucunda bulunmuştur. Nihad Reşad Bey Atatürk'ü ilk defa 1937 yılı Haziran ayında Yalova'da muayene etmiş ve Siroz hastalığına dair bir

³³¹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 9,Dosya No 1706.

³³² ŞİMŞİR, Bilal "Lozan'a Doğru", *Cumhuriyet Gazetesi* 27 Temmuz 1973.

³³³ EREZ, Naşit,"Lozan Konferansı ve İsviçre Halkoyu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, 34. Temmuz 1970,s.28.

belirti görmediğini beyan etmiş ancak 8 ay sonra yine Yalova’da yapılan muayenede karaciğerindeki rahatsızlığı tesbit etmiş ve tedaviye başlamıştır. Savarona yatında kalırken Dr. Neşet Ömer ile birlikte Atatürk’ün tedavisini yapmıştır

Nihat Reşad Bey 9. Dönem İstanbul milletvekilliği, Temsilciler Meclisi 1. Dönem Devlet Başkanlığı temsilciliği, kurucu meclis 1 dönem üyeliği görevlerinde bulunarak TBMM’nde yer almıştır³³⁴.

Nusret Metya

Birinci ve İkinci dönem Lozan Konferansı’na katılmıştır. Eski Kastamonu Defterdarı ve Beyrut Vilayeti vergi müdürlüğünü yapmış olan Osman Efendi’nin oğludur. 1877’de Yanya’da dünyaya gelmiştir. Yanya İdadisi, Mülkiye Mektebi ve Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Hukuk Fakültesi ve Mülkiye Mektebi Umumi Düvel Profesörlüğü görevini yapmıştır³³⁵.

Hariciye Başhukuk Müşavirliği, Şura-yı Devlet Reisliği, Merkez Bankası İdare Meclisi azalığı ve Reisliği görevlerini yapmıştır. Danıştay’ın ilk kuruluşunda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce 23.06.1927 tarihinde Danıştay Başkanlığına seçilmiş, 02.06.1931 tarihinde görev değişikliği nedeniyle Danıştay Başkanlığından ayrılmıştır. 1945 yılının Temmuz ayında hayatını kaybetmiştir³³⁶.

³³⁴ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 9, Dosya No 1706.

³³⁵ BCA, 030_0_18_01_02_74_39_014

³³⁶ BCA, 030_0_18_01_02_74_39_014

Reşit Saffet Atabinen

Lozan Görüşmelerinde Türk Heyeti'nin Genel Sekreterliği'ni yapmıştır.1884 yılında büyük babası Bedestâni Mustafa Efendinin Sarıyer'deki yalısında doğdu³³⁷. Muzika-i Hümayun Atik Miralayı Saffet beyin oğludur. Saint-Joseph Lisesi ve Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenim görmüştür.

Tütün Rejisi Komiserlik Kalemî Mütercimliği, Lemond Herald Gazetesi Başyazarlığı, Sadrazam Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa'nın Hususi Kalem Müdürlüğü, Bab-ı Ali Yazı İşleri Hariciye Kalemliği, Türkiye-Romanya Karma Komisyonu Baskatıplığı, Bükreş Sefareti Baskatıplığı, Washington, Madrid ile Tahran Sefaretleri Baskatıplikleri, Büyükelçilik Müsteşarlığı, Maliye Hususi Kalem Müdürlüğü, Edirne Kurtuluş Heyeti Reisliği, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Üyeliği, Lozan Barış Konferansı Türk Murahhas Heyeti Genel Sekreterliği, Memaliki Şarkıye Fransız Bankası Müşavirliği, Anadolu Bağdat Demiryolları Meclisi Başkan Yardımcılığı, Hudut Sıhhiye Tavsiye Komisyonu Üyeliği, Cenevre Uluslararası İktisat Konferansı Müşavirliği, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Üyeliği ve Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur³³⁸.

1927-1934 yılları arasında da Kocaeli milletvekilliği yapmıştır. Ayrıca Türkiye Turing-Otomobil Kurumu'nun kurulmasında da büyük rol oynamıştır. Reşit Saffet Atabinen 2 Şubat 1965 tarihinde hayatını kaybetmiştir³³⁹.

³³⁷ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Dosya No 39/566.

³³⁸ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Dosya No 39/566.

³³⁹ BCA,030-0-018-001-002-152-32-13

Rıfat Bey

Lozan Konferansı'na kâtip olarak katılmıştır. Hariciye Vekilliği'nde memurluk, Mülga Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda memurluk görevlerinde bulunmuştur³⁴⁰.

Rıza Nur

I.ve II. Dönem Lozan Konferansında II. Delege olarak görev yapmıştır. 30 Ağustos 1879 yılında Sinop'ta doğmuştur. Dedesinin Sinop kalesi içindeki camiide imamlık yapmasından dolayı ailesi İmamgiller olarak anılırdı. Babası Sinop'ta İmamgiller ailesinden kunduracılık yapan Mahmut Çavuş'tur.³⁴¹

İlkokula Kapan'da başlayan Rıza Nur daha sonra Büyük Camii avlusundaki rüşdiye mektebine girmiştir.14 yaşında İstanbul'a halasının yanına gelen Rıza Nur Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'ne devam etmiştir. Askeri Rüşdiye'yi bitirince asker olmak istemesine rağmen babasının isteği ile Tıbbiye İdadisi'ne başlamıştır. 1895 yılında İdadiyi bitirerek Askeri Tıbbiye'ye devam etmiştir. 1901 yılında Askeri Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur³⁴². 1902 yılında Gülhane'de dönemin ünlü doktorlarından Dayka'nın asistanı olarak çalışmaya başlamıştır³⁴³.

1903 yılında Kolağası, 1905'te Muallim Muavini, 1907 yılında ise Gülhane Muallimliğine yükseltilmiştir³⁴⁴. Selanik depreminde yaralıların tedavisi için oraya gönderilmiş ve bir müddet orada kalmıştır. Daha sonra Zibefçe'ye tayin olmuştur.

³⁴⁰ KARACAN, *Lozan*, s.69.

³⁴¹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, No 382.

³⁴² NUR, Rıza, *Namık Kemal Hayatı Divanı Eserleri* (Yayına Haz. Mehmet Soğukömeroğulları), Doğu Kütüphanesi Ofis Yayın, İstanbul 2017, s.9.

³⁴³ ATŞİZ, Nihal, "Büyük Türkçü Rıza Nur", *Türkeli*, Yıl:1 Sayı:19,15 Eylül 1952, s.9.

³⁴⁴ TANYU, Hikmet, "Zamanın Tüketemediği Rıza Nur", *Orkun(Rıza Nur Özel Sayısı)*, Yıl:1 Sayı:8, Eylül 1962, s.9.

1908 yılında binbaşılığa terfi etmiştir. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Mebusan Meclisi'ne Sinop Milletvekili olarak katılmıştır. Muhafız tutumu nedeniyle 31 Mart olayları sonrası tutuklanacağını düşünerek Mısır'a gitmiştir. Dönüşünde Cemiyet-i Hafiye örgütüne destek olduğu gerekçesiyle hapse atılmıştır. Yenilenen meclis seçimlerinde tekrar mebus seçilemeyince doktorluk mesleğine devam etmiştir. Balkan Harbinde doktor olarak görev yapmıştır. Balkan Harbi'ndeki görevinden sonra Tıp Fakültesi morg müdürlüğüne atanan Rıza Nur tekrar tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmiştir. Cemal Paşa tarafından idamı engellenip yurtdışına gönderilmiştir. Mısır, Cenevre ve Nis'te bulundu. Fransa'da iken Şükrü Paşa'nın kızı İffet Hanım ile evlenmiştir. Mısır'da kaldığı dönemde İngilizler tarafından yargılanmıştır³⁴⁵.

I.Dünya Savaşı'ndan sonra yurda dönmüştür. Mütareke sonrası yapılan Mebusan Meclisi seçimlerinde tekrar Sinop milletvekilliğine seçilmiştir. İstanbul'un işgali sonrasında yapılan protesto gösterilerine katılmış ancak bu dönemde Anadolu'ya gönderilen Nasihat Heyeti'ne dâhil edilmiştir. Daha sonra Milli Mücadele'ye destek olan Rıza Nur 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ye Sinop Milletvekili olarak girmiş ve İlk kabinede Maarif Vekâleti'ne seçilmiştir³⁴⁶.

14 Aralık 1920 tarihinde Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile birlikte Moskova Görüşmelerine katılmıştır. Heyet Rusya'da Afganistan ile bir anlaşma imzalamıştır. Moskova dönüşü yeni kurulan kabinede ona görev verilmemiştir. Rıza Nur Sakarya Savaşı'nda kurulan seyyar hastanede doktor olarak görev yapmıştır. 24 Aralık 1921 tarihinde Refik Saydam'ın Sıhhiye Vekilliği'nden istifa etmesi üzerine bu göreve getirilmiştir³⁴⁷. 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması ile ilgili önergeyi hazırlayan ve imzalayan kişidir.

Lozan sonrasında Rauf Bey'in istifasıyla Fethi Bey tarafından kurulan yeni kabinede Sağlık Bakanı olarak görev almıştır. Özellikle muhaliflerin baskısından rahatsız olan Rıza Nur bir süre sonra bu görevinden istifa etmiş ve meclisten izin alarak istirahat etmek üzere Sinop'a gitmiştir. Bu sırada Cumhuriyet ilan edilince İsmet Paşa tarafından kurulan yeni kabinede görev verilmediğini görünce Sinop'ta

³⁴⁵ ŞİMŞİR, *Malta Sürgünleri*, s.245.

³⁴⁶ AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1993, s.279.

³⁴⁷ TEVETOĞLU, Fethi, "Atatürk'ün Rıza Nur'a Gönderdiği Mektup", *Belleten*, Sayı 197, Ağustos 1986, s.58.

kalmaya devam etmiş ve 1926 yılına kadar Sinop'ta kalmıştır. Bu süreçte meclis çalışmalarına çok az katılmış, Mustafa Kemal'e düzenlenen İzmir Suikastı nedeniyle tutuklanacağı korkusuyla Avrupa'ya gitmiştir. Bu süreçte Lyon, Paris gibi değişik şehirlerde kalmıştır. 1933 senesinde Mısır'a gitmiş, 1938 yılında Mustafa Kemal'in vefatı sonrasında Türkiye'ye dönmüştür. Bu dönemde çeşitli dergilerde yazarlık yapmış, Tanrıdağ isimli dergiyi çıkarmıştır. Rıza Nur 8 Eylül 1942 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir³⁴⁸.

Ruşen Eşref Ünaydın

1.Dönem Lozan Konferansı'na basın danışmanı olarak katılmıştır. 1892 yılında İstanbul'da doğmuştur. Galatasaray Sultanisini ve Edebiyat Fakültesini bitirmiştir. Askeri Baytar Alisi'nde, Darülmuallimini Ali'de, Türkçe ve Fransızca öğretmenliği yapmıştır³⁴⁹.

Yazarlık hayatına 1914'te mütercimlikle başlamış, 1918'de Yeni Gün muhabiri olarak Kafkasya'ya, Tasviri Efkâr muhabiri olarak Sivas'a gitmiştir. Dergi ve gazetelerde mülakat ve gezi türünde yazıları yayımlanmıştır. 1920'de Anadolu hükümetinin çağrısı üzerine İnebolu yoluyla Ankara'ya gitmiş ve Milli Mücadele'ye katılmıştır. 1922 yılında Buhara elçiliği başkâtibi olmuştur. TBMM ikinci döneminde Afyonkarahisar Milletvekili seçilmiştir. Riyaseti Cumhur Umumi

³⁴⁸ SARI, Derya, Dr.Rıza Nur'un Hatıralarının Bir Değerlendirmesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s.13.

³⁴⁹ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 3,Dosya No 542.

Kâtipliğinde, Tiran, Atina³⁵⁰, Budapeşte elçiliği, Roma, Londra³⁵¹ ve Atina Büyükelçiliği³⁵² görevlerinde bulunmuş ve 1952'de emekliye ayrılmıştır³⁵³.

Sabri Artuç

Lozan barış konferansında İsmet Paşanın yaveri olarak görev yapmıştır³⁵⁴.

Saffet Şav

1.Dönem Lozan Konferansı'na kâtip olarak katılmıştır. Kızılay Umumi Merkezi memurlarındandır. Haydarpaşa Lisesi'nin kurucularından olup müdürlüğünü yapmıştır³⁵⁵.

Seniyettin Başak

1.Dönem Lozan Konferansı'na Hukuk Müşaviri olarak katılmıştır. Vakıflar Hukuk Müşavirliği ve serbest avukatlık yapmıştır. Said Nursi'nin avukatlığını üstlenmiş olan Başak İlim Yayma Cemiyeti'nin kurucularından olup aynı zamanda cemiyetin ilk başkanıdır İmam Hatip Liselerinin açılması ve yaygınlaştırılması konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur³⁵⁶.

Süleyman Saip Kıran

1.Dönem Lozan Konferansı'na kâtip olarak katılmıştır. Hariciye Vekilliği Umum Müdür Muavinliği görevini yapmıştır. 8 Ekim 1930 tarihinde İran sınırı hudut heyeti üyeliğine atanmıştır³⁵⁷.

³⁵⁰ BCA, 030_18_01_02_87_70_5

³⁵¹ BCA, 030-0-018-001-002-105-20-6

³⁵² BCA, 030-0-018-001-002-109-60-1

³⁵³ BCA, 030_18_01_02_88_76_12

³⁵⁴ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.160.

³⁵⁵ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.140.

³⁵⁶ TDVİA, Ek:1 Cilt,s. 638-639

³⁵⁷ BCA, 030_0_18_01_02_14_65_002

Şevket Doğruker

Birinci Dönem Lozan görüşmelerine katılmıştır. Deniz yarbayı olan Şevket Bey Topal Osman tarafından öldürülen Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in kardeşidir. Ankara'da Bahriye Dairesi'nin kuruculuğunu ve reisliğini yapmıştır³⁵⁸.

Tahir Taner

I.ve II. dönem Lozan Görüşmelerine katılan Tahir Taner Bey, İstanbul Hukuk Fakültesi müdürü Habip Hakkı Bey'in oğludur. 25 Mart 1884 tarihinde Eskişehir'de doğmuştur.1900'de Galatasaray Lisesi'nden 1905'te hukuk fakültesinden mezun olmuştur. Avukatlık yapmış, Düyun-u Umumiye Umuru Hukukiye Müdüriyeti'nde çalışmıştır. 1909'da Adliye Nezareti'nde açılan yarışmada birinciliği kazanarak hükümet tarafından Paris'e gönderilmiş, 1912'de Paris Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Fransız davaları ve mahkemeleri adliyesinde bir sene staj yapmıştır. Türkiye'ye dönüşünde Adliye Nezareti Umur-u Cezaiye Müdürlüğü'ne tayin edilerek sekiz yıl bu görevde kalmıştır. Buradan sonra İstanbul İstinaf Mahkemesi müdde-i umumisi tayin kılınmıştır. 1918'den itibaren hukuk fakültesi müderrisliği de yapmıştır³⁵⁹.

³⁵⁸ KARACAN, *Lozan*, s.258.

³⁵⁹ DOĞAN, Galip, "Ord. Prof. Tahir Taner (1883-1956)", *Terazi Hukuk Dergisi C.II, S.16*, ss 183-185, Aralık 2007, s183.

1922'de Hükümet-i Milliye tarafından Ankara'ya davet edilerek Adliye Vekâleti müsteşarlığına tayin edilmiştir. 1923 yılına kadar bu görevde kalmış Lozan Antlaşması'nın imzasından sonra istifa etmiştir. İstanbul'a döndükten sonra avukatlık yapmaya başlayan Taner aynı zamanda Hukuk Fakültesi'ndeki görevine de tekrar başlamıştır. 1926-27'de Türkiye ile Almanya arasında imzalanan antlaşmanın görüşmelerine müşavir olarak, yine Türkiye, Avusturya ve Macaristan arasında imzalanan antlaşmaların imzalanmasında Türk Heyetinde hukuki müşavir olarak gösterdiği yararlıktan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından takdimname ile ödüllendirilmiştir³⁶⁰.

Lozan Görüşmeleri'nde Türk heyetinde hukuk danışmanı olarak çok önemli hizmetleri görülen Tahir Bey Türk murahhas heyetinin müşavirleri arasında yapılan iş bölümünden sonra kapitülasyonlar ve adli salahiyyet ve hukuku ilgilendiren bazı meseleler üzerinde çalışmıştır. Ayrıca Amerika ve Lehistan ile yine Lozan Görüşmelerinde imzalanan sözleşmenin görüşmelerinde de görev yapmıştır³⁶¹. Lozan Konferansında kapitülasyonlar konusunun reddi ve adli kapitülasyonların yürürlükten kaldırılması, tam bağımsızlık koşullarında direnilmesi hususlarında Tahir Bey pek çok mücadele vermiştir. Lozan Dönüşü İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki görevine geri dönmüştür. 1955 yılında yaş haddinden emekli olan Taner 12 Eylül 1962'de İstanbul'da vefat etmiştir³⁶².

Tevfik Bıyıklıoğlu

I.ve II. Dönem Lozan Görüşmeleri'ne askeri müşavir olarak katılmıştır. 1889 Çanakkale doğumludur. 1908'de Harp Okulu'ndan topçu subayı olarak mezun

³⁶⁰ DOĞAN, ... *Tahir Taner*, s.185.

³⁶¹ TANER, *Kapitülasyonlar ...*, s.15.

³⁶² BCA, 030-0-010-000-000-229-544-22

olmuştur. 1914'te Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay olmuştur. Milli Mücadele'de Batı Cephesi harekât şubesi müdürlüğü, Mudanya Mütarekesi ve Lozan Görüşmeleri'nde askeri müşavirlik yapmıştır. 1924-1927 ve 1928-1932 yılları arasında iki kez Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği yapmıştır. 1927-1928 yılları arasında Moskova Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Daha sonra Türk Tarih Kurumu alacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk başkanlığını yapmıştır. Emekli kurmay Albay Bıyıklıoğlu Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Tarih Başyazarı olarak çalışmış 1961 senesinde vefat etmiştir³⁶³.

Tevfik Kamil Koperler

1889 Selanik doğumludur. Mekteb-i Mülkiye ve Paris Hukuk Fakültesi mezunudur. Hariciye Vekâleti Umuru Siyasiye Genel Müdürlüğü 1. Şubesi Kâtipliği, Danışma Kâtipliği, Umuru Siyasiye 2. Kalem Mümeyyizliği, Hariciye Tahrirâtı 2. Mümeyyizliği, Umuru Siyasiye 1. Şube Müdür Yardımcılığı, Siyasi Müşavirlik, İdari İşler Genel Müdürlüğü, Müsteşarlık, Lozan Konferansı ikinci döneminde Türk Delegasyonu Genel Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur³⁶⁴.

Ankara Hukuk Mektebi Öğretim Görevliliği, Ankara Hukuk Fakültesi Kurucu Profesörlüğü ve Öğretim Üyeliği, Türk Rum Ahali Mübadelesi Türk Heyeti Başkanlığı, Sofya, Madrid ve Lizbon Elçilikleri, Belgrat Büyükelçiliği, Hariciye Müsteşarlığı, TBMM II. Dönem (Ara Seçim) ve III. Dönem İstanbul Milletvekilliği, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilciliği (6

³⁶³ ÇOKER, Fahri, *Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK yayınları, Ankara 1983, s.311-312.

³⁶⁴ KARACAN, *Lozan*, s.260.

Ocak 1961 – 25 Ekim 1961), TBMM Başkanlık Divânı İdare Amirliği görevlerinde bulunan Koperler evli ve iki çocuk babasıdır.1964 yılında vefat etmiştir³⁶⁵.

Veli Saltıkgil

1.Dönem Lozan Konferansı'na hukuk danışmanı olarak katılmıştır. 1880 yılında Denizli Buldan'da dünyaya gelmiştir. Mülkiye Mektebi, Darülfünun Hukuk Mektebi ve Paris Hukuk Fakültesi mezunudur. Siyaset Bilimi Profesörüdür³⁶⁶.

Maârif Nezâreti Yabancı Okullar Müfettişliği Kalemî Memurluğu, Aydın İl Maiyet Memurluğu, Darülfünun Hukuk Tarihi Öğretmenliği, Hukuk Fakültesi Hukuk-u Esasiye Müderrisliği, Osmanlı Meclis-i Mebusan III. Dönem Aydın Mebusluğu, TBMM I. Dönem Burdur Milletvekilliği, Muvâzene-i Maliye Encümeni Reisliği, Samsun İstiklal Mahkemesi Üyeliği, Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği görevlerinde bulunmuştur.

Kars Konferansı Temsilciliği yapmıştır. Evli ve bir çocuk babasıdır. Bir süre Ankara Hukuk Fakültesi'nde Profesör olarak yapan Saltıkgil, 21 Mart 1935 tarihinde vefat etmiştir³⁶⁷.

³⁶⁵ ÖPÖZ, *İsmet Paşa ile...*, s.163.

³⁶⁶ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Dosya No 79.

³⁶⁷ TBMM *Albümü* 1910-2010 1.cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1 Haziran 2010, s.18.

Yahya Kemal Beyatlı

1.Dönem Lozan Konferansı'na basın danışmanı olarak katılmıştır. 2 Aralık 1884 tarihinde Üsküp'te doğdu³⁶⁸. Asıl ismi Ahmed Agâh'tır. Üsküp Belediye Başkanı Nişli İbrahim Naci Bey'in oğludur. Annesi Nakiye Hanım ise şair Leskofcalı Galib'in yeğenidir. Çocukluk yılları Üsküp'teki şiirlerine de yansıyan Rakofça çiftliğinde geçmiştir. İlköğrenimini özel Mekteb-i Edep'te tamamlayan Yahya Kemal. 1892'de Üsküp İdadisi'ne girmiştir. Bir yandan da İshak Bey Camii Medresesi'nde Arapça ve Farsça dersleri almıştır³⁶⁹.

1897'de ailesi Selanik'e taşınmıştır. Annesinin ölmesi, babasının tekrar evlenmesi yüzünden aile içinde çıkan sorunlar nedeniyle Üsküp'e dönmüştür. Tekrar Selanik'e gönderilmiş, 1902'de İstanbul'a gelmiştir. Vefa İdadisi'ne (lise) devam etmiştir. 1903'te Paris'e gitmiştir. Bir yıl kadar Meaux okuluna devam edip Fransızca bilgisini geliştirmiştir. 1904'te Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'na girmiştir. Bu süreçte Jön Türkler'le ilişki kurmuştur. Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet, Samipaşazade Sezai, Prens Şahabettin gibi dönemin ünlü kişilerini tanımış. Şefik Hüsnü ve Abdülhak Şinasi Hisar'la arkadaşlık kurmuştur. 1912'de İstanbul'a dönmüştür³⁷⁰.

1913'te Darüşşafaka'da Edebiyat ve Tarih öğretmenliği yapmıştır. Medresetü'l-Vaizin'de uygarlık tarihi dersi vermiştir. Mütarekeden sonra Âti, İleri, Tevhid-i Efkâr, Hâkimiyet-i Milliye dergilerinde yazılar yazmıştır. Arkadaşlarıyla "Dergâh" dergisini kurmuş, yazılarıyla Milli Mücadele'yi desteklemiştir. 1923'te Urfa milletvekili olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Varşova ve Madrid'de ortaelçisi olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra sırasıyla Yozgat, Tekirdağ, 1943-1946 arasında da İstanbul milletvekili olmuştur. Halkevleri Sanat

³⁶⁸ TBMM Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 51 Sicil No 359.

³⁶⁹ BCA,030-0-010-000-000-236-593-9.

³⁷⁰ BCA,030-0-010-000-000-77-506-8.

Danışmanlığı yapmıştır. Lizbon, Madrit büyükelçiliği yapmıştır.1948'de Karaçi Büyükelçisi olmuş³⁷¹,1949 Yılında emekli olmuştur. Bir dönem CHP Genel Sekreterliği Güzel Sanatlar Müşavirliği yapmıştır. Yaşamının son yıllarını İstanbul'da Park Otel'de geçirmiştir. Tutulduğu müzmin bağırsak kanamasının tedavisi için 1957'de Paris'e gitmiş, bir süre tedavi gördükten sonra İstanbul'a dönmüş 1 Kasım 1958'de Cerrahpaşa Hastanesi'nde vefat etmiştir³⁷².

Yusuf Hikmet Bayur

Birinci ve İkinci Dönem Lozan Konferansı'na danışman olarak katılmıştır. 1891 yılında İstanbul'da doğmuştur³⁷³. Babası son Osmanlı Sadrazamlarından Kamil Paşa'nın oğullarından Haşmet Bey'dir. İyi bir eğitim alan Yusuf Bey Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Maarif Nezareti tarafından yükseköğrenim eğitimi için Fransa'ya gönderilmiştir. Fransa'da Fen Bilimleri Eğitimi olarak yurda dönmüş ve Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1920'de Milli Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gelmiş burada Umur-u Siyasiyye Umum Müdürü olarak çalışmıştır. Atatürk'ün isteği üzerine Sevr Antlaşması'nın tahlilini yaparak bir rapor halinde sunmuştur³⁷⁴.

Londra Elçiliği Müsteşarlığı, Belgrat Elçiliği gibi görevlerde de bulunan Bayur'un Nutuk'un hazırlanması sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya yardımları olmuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne asil üye olarak kabul edilmiştir. 1933

³⁷¹ BCA,030-0-018-001-002-115-81-15

³⁷² BCA, 490-0-001-000-000-387-1637-4.

³⁷³ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre X,Dosya No 859.

³⁷⁴ YANUK, Yurder, *Ord. Prof..DR. Yusuf Hikmet Bayur'un Biyografisi*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi)İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.50.

yılında Manisa Milletvekili olarak meclise girmiştir. 1934 yılında Ankara Üniversitesi'nde İnkılap Tarihi ve Hint Tarihi derslerini okutmuştur. 1927 ve 1938 yıllarında iki kez Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevlerinde bulunmuş Millet Partisi'nin kurucu başkanlığını yapmıştır. 1980 yılında hayatını kaybeden Bayur birçok önemli kitap ve makaleye imza atmıştır³⁷⁵.

Zühtü İnhan

Birinci Dönem Lozan Konferansı'na danışman olarak katılmıştır. 1880 yılında Filibe'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Filibe'de tamamlamıştır³⁷⁶. Bir dönem Edirne İdadisi'ne devam etmiş daha sonra Mülkiye Mektebi'ne devam ederek 1902 yılında mezun olmuştur. İnhan II. Abdülhamit Dönemi'nde baskılardan dolayı Rusya ve Almanya'da bulunmuş, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'ye dönmüştür.

İstanbul'da İstanbul'da Darülfünun Hukuk Fakültesi, Yüksek Maliye Mektebi ve Ticaret Mekteb-i Aliyesi'nde dersler vermiştir. Profesörlüğe kadar yükselmiştir. 1925 yılında Darülfünun kapatılınca, Ulumu Aliye-i Ticariye Mektebi ve Ticaret Akademisi'nde iktisat, işletme ve sigortacılık dersleri vermeye başlamıştır. İstanbul'da Maliye Mektebi ve Zonguldak'ta Maden Mektebi'nin kurulmasında öncülük yapmıştır. 1949 yılında emekli olmuş ancak çalışmalarına devam etmiştir.

Zühtü Bey Nahiye Müdürlüğü, Kaymakamlık, Polis Müdürlüğü Belediye Reisliği yaptıktan sonra Konya mebusu seçilmiştir. Bir süre Erzurum Valiliği'nde

³⁷⁵ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre X, Dosya No 859.

³⁷⁶ BİRİNCİ, Ali, "Türk Ocağı Tarihinden Simalar Mustafa Zühtü İnhan", *Türk Yurdu*, Temmuz 1999/143, s.8.

bulunmuş sonra tekrar Mebus seçilerek T.B.M.M.'ne girmiştir. Bir dönem CHP 3. Mıntıka Müfettişliği görevinde bulunan Zühtü Bey'in İstiklal Madalyası bulunmaktadır. Rusça ve Almanca ve Fransızca bilen Zühtü Bey 17 Ekim 1970 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Eserleri³⁷⁷

- 1- İşletme İktisadı, İstanbul (1939).
- 2- Sigortacılık Tekniği (1942).
- 3- Usül-ü Maliye (1912)
- 4- Kavaid-i Teklifiye (1912).
- 5- Bütçe (1909)
- 6- Vergiler (1909)
- 7- İlm-i İktisat Dersleri (1919)
- 8- Mali Piyasalar ve Banka Siyaseti

II. Heyet Üyelerinin Özellikleri

A. Meslek Gruplarına Göre

1. Hukukçular

Tablo 1: Lozan Heyetinde Bulunan Hukukcular (TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı
1	Baha Bey
2	Mehmet Münir Erteğün
3	Nusret Metya
4	Semiyettin Başak
5	Tahir Taner
6	Veli Saltıkgil
7	Zühtü İnhan

Lozan'daki Türk heyetinde bulunan isimler hukuk alanında önemli hizmetlerde bulunarak Türkiye'nin siyasi ve sosyal gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu

³⁷⁷ BİRİNCİ, *Türk Ocağı Tar...*, s.9-10.

isimlerden Tahir Taner uzun yıllar hukuk alanında hem bürokratik anlamda önemli görevlerde bulunmuş hem de uluslararası platformda ülkemizi temsil etmiştir. Tahir Taner uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde hocalık yapmış ve önemli isimleri yetiştirmiştir. Nusret Metya Danıştay'ın kurucu başkanlığını yapmıştır. Zühtü İnhan yine Hukuk fakültesinde uzun yıllar hocalık yapmıştır.

2. Maliyeciler

Tablo 2: Lozan Heyetinde Bulunan Maliyeciler(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı
1	Ali Fuat Ağralı
2	Cavid Bey
3	Mahmut Celal Bayar
4	Hasan Saka
5	Şefik Başman

Lozan'daki Türk heyetinde bulunan isimler hukuk alanında önemli hizmetlerde bulunarak Türkiye'nin siyasi ve sosyal gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu alanda ilk zikredilmesi gereken isimlerin başında Hasan Saka ve Mahmut Celal Bayar gelmektedir. Hasan Saka Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupai tarzda olan ilk bütçesini hazırlayan kişi olmakla beraber Maliye Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuş ve uzun yıllar Türkiye'nin maliye politikalarına yön vermiş bir isimdir. Mahmut Celal Bayar Maliye Bakanlığı, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin mali anlamda yapılanmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün en çok güvendiği isimlerden biri olarak başrol oynayanlardan biri olmuştur.

Ali Fuat Ağralı Maliye Bakanlığı yapmış, Türkiye'nin mali anlamda yapılanmasında önemli kurumlar biri olan Divan-ı Muhasebat'ın (Sayıştay) kuruluşunda aktif rol oynamış ve ilk başkanı olmuştur.

3. Hariciyeciler

Lozan'da görev yapan kâtiplerin çoğu Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan genç memurlardı. Bu isimler Lozan'da sıkı bir diplomasi sınavından geçerek ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin üst düzey diplomasi kadrolarını oluşturmuşlardır. Münir Ertegün, Zekai Apaydın, Yusuf Hikmet Bayur, Tevfik Bıyıklıoğlu, Ruşen Eşref Üneydın, Yahya Kemal Beyatlı, Emin Ali Türkgeldi, Cevat Açıkalın, Tevfik Kamil Koperler bu alanda önde gelen isimler arasındaydı.

Tablo 3: Lozan Heyetinde Bulunan Hariciyeciler(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı
1	Ali Fuat Türkgeldi
2	Aziz Zekayi Apaydın
3	Celal Hazım Arar
4	Cevat Açıkalın
5	Mehmet Ali Balin
6	Mustafa Şeref Özkan
7	Mehmet Münir Ertegün
8	Nihat Reşat Belger
9	Nusret Metya
10	Rıfat Bey
11	Rıza Nur
12	Ruşen Eşref Üneydın
13	Süleyman Saip Kıran
14	Yahya Kemal Beyatlı
15	Yusuf Hikmet Bayur

4. Siyasetçiler

Lozan'da görev alan heyet üyelerimizin Türkiye'nin siyasi gelişimine katkı yaptıkları alanların başında politika alanı gelmektedir. Nitekim heyet üyelerinin

içerisinden cumhurbaşkanları, başbakanlar ve çok sayıda bakan ile milletvekili çıkmıştır. Bu kişiler politika alanında uzun yıllar Türkiye'ye hizmet etmiş ve ülkenin vizyonunu belirleyen politikaların üreticisi ve uygulayıcısı olmuşlardır. Şüphesiz bu alanda ilk zikredilmesi gereken isim İsmet İnönü'dür. İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Türkiye onun döneminde çok partili sisteme geçmiştir. Türkiye'de uzun yıllar politika alanının önemli figürlerinden biri olmuştur.

Lozan Heyeti'nde mali müşavir olarak görev yapan Celal Bayar Türk siyasal hayatında seçkin bir yeri olan, uzun yıllar milletvekilliği başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yapmış önemli bir isimdir. Yine bu alanda Hasan Saka başbakanlık ve bakanlık görevlerinde bulunmuş bu alanda önemli hizmetlere imza atmışlardır.

Tablo 4 Lozan Heyetinde Bulunan Siyasetçiler(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı
1	Ahmet Muhtar Çilli
2	Ali Fuat Ağralı
3	Ali Şefik Başman
4	Atıf Esenbel
5	Aziz Zekayi Apaydın
6	Baha Bey
7	Mahmut Celal Bayar
8	Muhittin Mehmet Cevat Açıkalm
9	Hasan Saka
10	Mehmet Zülfü Tigrel
11	Mustafa İsmet İnönü
12	Mustafa Şeref Özkan
13	Nihat Reşat Belger
14	Rıza Nur

15	Ruşen Eşref Ünaydın
16	Mehmet Şükrü Kaya
17	Tevfik Kamil Koperler
18	Veli Saltıkgil
19	Yahya Kemal Beyatlı

5. Askerler

Lozan'da ki Türk Heyeti'nde görev yapan isimlerden asker kökenli olanlar Ali Fuat Türkgeldi, Atıf Esenbel, İsmet İnönü, Sabri Artuç, Şevket Doğruker ve Tevfik Bıyıklıoğlu'dur. Bu isimler Osmanlı Devleti'nin son döneminde asker olarak görev yapmış Birinci Dünya savaşı'na katılmış ve Milli Mücadele'de önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu isimlerin başında Şüphesiz heyetin başkanlığını yapan İsmet İnönü gelmektedir. İnönü asker olarak Milli Mücadele'nin önde gelen isimlerinden biridir. Milli Mücadele'de Batı Cephesi komutanlığı yapmış daha sonra siyasetçi olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne uzun yıllar hizmet etmiştir. Tevfik Bıyıklıoğlu Milli Mücadele'de yer almış sonrasında önemli bürokratik görevler üstlenmiştir.

Tablo 5 :Lozan Heyetinde Bulunan Askerler(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı-Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı
1	Ali Fuat Türkgeldi
2	Atıf Esenbel
3	Mustafa İsmet İnönü
4	Sabri Artuç
5	Şevket Doğruker
6	Tevfik Bıyıklıoğlu

6. Edebiyatçılar

Lozan'da ki Türk Heyeti'nde basın müşaviri olarak bulunan Yahya Kemal Beyatlı ve Ruşen Eşref Ünaydın Türk Edebiyatının önemli isimlerindedir. Yahya

Kemal şiiri ve düz yazı, Ruşen Eşref ise Türk Edebiyatın da dönemin ilk örneklerinden olan anı, gezi ve röportaj türündeki eserleriyle ön plana çıkmışlardır. Heyetin murahhas üyesi olarak görev yapan Rıza Nur ise düz yazı ve şiir türünde önemli eserler ortaya koymuştur.

Tablo 6: Lozan Heyetinde Bulunan Edebiyatçılar

(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı
1	Rıza Nur
2	Ruşen Eşref Üneydin
3	Yahya Kemal Beyatlı

B.Eğitim Durumlarına Göre

Lozan'da ki Türk Heyeti üyelerinin eğitim durumlarına bakıldığında üyelerin neredeyse tamamının üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Bu durum heyet üyelerinin genel profili hakkında fikir sahibi olunmasını sağlarken heyet üyelerinin seçiminde ne kadar özenli davranıldığını göstermesi bakımından da önemlidir. Heyet üyelerinin eğitim durumları bu kişilerin doğup büyüdüğü Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki sosyal ve kültürel yapı ve eğitim sistemi hakkında fikir vermesi bakımından dikkat çekicidir.

Tablo 7: Lozan Heyeti Üyelerinin Eğitim Durumları

(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı	Eğitim Durumu
1	Ali Fuat Ağralı	Mülkiye Mektebi, Hukuk Mektebi Mezunu
2	Ali Fuat Türkgeldi	Hukuk Fakültesi Mezunu
3	Ali Şefik Başman	Mülkiye Mektebi Mezunu
4	Ahmet Muhtar Çilli	Yüksek Mühendis Okulu Mezunu

5	Ali Muhtar Bey	-
6	Atif Esenbel	Harp Akademisi Mezunu
7	Aziz Topkaç	-
8	Aziz Zekayi Apaydın	Mülkiye Mektebi Mezunu
9	Baha Bey	-
10	Cavid Bey	Mülkiye Mektebi Mezunu
11	Celal Hazım Arar	-
12	Hamit Eseniş	-
13	Hamit Hasancan	Mülkiye, Hukuk ve Ticaret Mektebi Mezunu
14	Hasan Saka	Üniversite Paris Siyasal Bilgiler mezunu
15	Hayım Nahum	Paris Ruhani Okulu mezunu
16	Hüseyin Pektaş	Sorbonne Tarih,Robert Kolej Mezunu
17	Hüsnü Özer	-
18	Mahmut Celal Bayar	Düzenli bir eğitim almamış
19	Mehmet Ali Balın	-
20	Mehmet Şükrü Kaya	Hukuk Fakültesi, İktisat Fakültesi Mezunu
21	Mehmet Zülfü Tigrel	Mülkiye İdadisi Mezunu
22	Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın	Hukuk Fakültesi Mezunu
23	Mustafa İsmet İnönü	Mülkiye, Mühendishane-i Berri Hümayun mezunu
24	Mustafa Şeref Özkan	Paris Hukuk Fakültesi mezunu
25	Münir Erteğün	Hukuk Fakültesi mezunu
26	Naci Kenter	-
27	Nihat Reşat Belger	Tıp Fakültesi mezunu
28	Nusret Metya	Hukuk Fakültesi mezunu
29	Reşit Saffet Atabinen	Siyasal Bilgiler Fakültesi Mezunu
30	Rıfat Bey	-
31	Rıza Nur	Tıp Fakültesi Mezunu

32	Ruşen Eşref Ünaydın	Edebiyat Fakültesi Mezunu
33	Sabri Artuç	Harp Akademisi Mezunu
34	Saffet Sav	-
35	Süleyman Saip Kıran	-
36	Şevket Doğruker	Harp Akademisi Mezunu
37	Tahir Taner	Hukuk Fakültesi Mezunu
38	Tevfik Bıyıklıoğlu	Harp Akademisi Mezunu
39	Tevfik Kamil Koperler	Hukuk Fakültesi Mezunu
40	Veli Saltıkgil	Hukuk Fakültesi Mezunu
41	Yahya Kemal Beyatlı	Siyasal Bilgiler Fakültesi Mezunu
42	Yusuf Hikmet Bayur	Fen Bilimleri-Siyasal Bilgiler Fakültesi Mezunu
43	Zühtü İnhan	Mülkiye Mektebi Mezunu

1. Öğrenim Gördükleri Alanlar

Lozan'da Türk Heyeti'nde bulunan isimlerin öğrenim gördükleri alanlara bakıldığında ilk sırayı Hukuk alanının aldığı gözlemlenmektedir. Bu durum Hukuk alanının o dönemde en gözde alanlardan biri olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Heyette Siyasal Bilgiler eğitimi alanların sayısının da fazla olduğu görülmektedir. Yine asker olanların harp akademisi mezunu oldukları görülmektedir. Heyet üyeleri içerisinde dönemin en gözde eğitim kurumlarından Mülkiye mezunlarının fazla oluşu da dikkat çekmektedir. Heyet üyelerinden Hüseyin Pektaş'ın daha sonra Türkiye'nin önemli isimlerini yetiştiren Robert Koleji'nin ilk Türk mezunlarından biri olduğu görülmektedir.

Tablo 8:Lozan Heyeti Üyelerinin Öğrenim Gördüğü Alanlar

(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı	Öğrenim Gördüğü Alan
1	Ali Fuat Ağralı	Mülkiye Mektebi, Hukuk
2	Ali Fuat Türkgeldi	Hukuk Fakültesi

3	Ali Şefik Başman	Mülkiye Mektebi
4	Ahmet Muhtar Çilli	Yüksek Mühendis Okulu
5	Ali Muhtar Bey	-
6	Atıf Esenbel	Harp Akademisi
7	Aziz Topkaç	-
8	Aziz Zekayi Apaydın	Mülkiye Mektebi
9	Baha Bey	-
10	Cavid Bey	Mülkiye Mektebi
11	Celal Hazım Arar	-
12	Hamit Eseniş	-
13	Hamit Hasancan	Mülkiye, Hukuk ve Ticaret Mektebi
14	Hasan Saka	Siyasal Bilgiler- Maliye
15	Hayım Nahum	Paris Ruhani Okulu
16	Hüseyin Pektaş	Sorbonne Tarih,Robert Kolej
17	Hüsnü Özer	-
18	Mahmut Celal Bayar	Düzenli bir eğitim almamış
19	Mehmet Ali Balin	-
20	Mehmet Şükrü Kaya	Hukuk,İktisat
21	Mehmet Zülfü Tigrel	Mülkiye İdadisi
22	Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın	Hukuk Fakültesi
23	Mustafa İsmet İnönü	Harp Okulu
24	Mustafa Şeref Özkan	Hukuk Fakültesi
25	Münir Erteğin	Hukuk Fakültesi
26	Naci Kenter	-
27	Nihat Reşat Belger	Tıp Fakültesi
28	Nusret Metya	Hukuk Fakültesi
29	Reşit Saffet Atabinen	Siyasal Bilgiler
30	Rıfat Bey	-
31	Rıza Nur	Askeri Tıbbiye

32	Ruşen Eşref Ünaydın	Edebiyat Fakültesi
33	Sabri Artuç	Harp Akademisi
34	Saffet Sav	-
35	Süleyman Saip Kıran	-
36	Şevket Doğruker	Harp Akademisi
37	Tahir Taner	Hukuk Fakültesi
38	Tevfik Bıyıklıoğlu	Harp Akademisi
39	Tevfik Kamil Koperler	Hukuk Fakültesi
40	Veli Saltıkgil	Hukuk Fakültesi
41	Yahya Kemal Beyatlı	Siyasal Bilgiler
42	Yusuf Hikmet Bayur	Fen Bilimleri-Siyasal Bilgiler
43	Zühtü İnhan	Mülkiye Mektebi, İşletme

2. Yurt Dışında Öğrenim Görenler

Lozan'da Türk Heyeti'nde bulunan isimlerden yurt dışında öğrenim görenlere bakıldığında Fransa'ya gönderilenlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durum Fransa'nın dönemin önemli eğitim ve kültür merkezi olmasının yanı sıra Osmanlı Devleti'nde muhalif isimlerin toplanma merkezi olması nedeniyle açıklanabilir. Ayrıca eğitim için tercih edilen diğer yerlerin İngiltere ve İsviçre olduğu görülmektedir. Yine heyet üyelerinden Nusret Metya'nın ise doğum yeri olan Yanya 'da eğitim aldığı görülmektedir.

Tablo 9 Lozan Heyeti Üyelerinden Yurt Dışında Öğrenim Görenler(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı	Okuduğu Okul
1	Hasan Saka	Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi
2	Mustafa Şeref Özkan	Paris Hukuk Fakültesi
3	Yusuf Hikmet Bayur	Fransa Fen Bilimleri
4	Hüseyin Pektaş	Sorbonne Tarih
5	Yahya Kemal Beyatlı	Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi

6	Mehmet Şükrü Kaya	Fransa ve İngiltere’de Hukuk ve İktisat
7	Muhittin Mehmet Cevat Açıkalm	Cenevre Hukuk
8	Hayum Nahum	Paris Ruhani Okulu
9	Veli Saltıkgil	Paris Hukuk Fakültesi
10	Reşit Saffet Atabinen	Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi
11	Tevfik Kamil Koperler	Paris Hukuk Fakültesi

3. Bildikleri Yabancı Diller

Lozan’da Türk Heyeti’nde bulunan isimlerin bildikleri yabancı dillere bakıldığında heyetin büyük çoğunluğunun yabancı dil bildiği görülmektedir. Bu durum heyet üyelerinin entelektüel seviyelerini göstermesi bakımından önemlidir. Heyette Fransızca bilenlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu durum Fransızca’nın dönemdeki kültür dili olması ile açıklanabilir. Heyette Almanca ve Rusca bilenlerin çokluğu da o dönemin siyasal atmosferini göstermesi bakımından önemlidir. Arapça ve Farsça dillerini bilenlerin sayısının da oldukça fazla olduğu görülmektedir

Tablo 10: Lozan Heyeti Üyelerinin Bildikleri Yabancı Diller (TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri’nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı	Yabancı Dili
1	Ali Fuat Ağralı	Arapça,Farsça,Fransızca
2	Ali Fuat Türkgeldi	Fransızca, Farsça
3	Ali Şefik Başman	İngilizce, Fransızca,Rusca
4	Ahmet Muhtar Çilli	Fransızca,
5	Ali Muhtar Bey	-
6	Atıf Esenbel	-
7	Aziz Topkaç	-
8	Aziz Zekayi Apaydın	İngilizce, Fransızca,Rusca
9	Baha Bey	-
10	Cavid Bey	Fransızca,İngilizce

11	Celal Hazım Arar	-
12	Hamit Eseniş	-
13	Hamit Hasancan	-
14	Hasan Saka	Fransızca,İngilizce
15	Hayım Nahum	İngilizce,Farsça,Fransızca
16	Hüseyin Pektaş	Fransızca,İngilizce
17	Hüsnü Özer	-
18	Mahmut Celal Bayar	Fransızca
19	Mehmet Ali Balin	Fransızca,İngilizce
20	Mehmet Şükrü Kaya	Fransızca,İngilizce
21	Mehmet Zülfü Tigrel	İngilizce
22	Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın	Arapça,Farsça, Fransızca,Almanca, İngilizce
23	Mustafa İsmet İnönü	Fransızca, Almanca,İngilizce
24	Mustafa Şeref Özkan	İngilizce,Fransızca,Almanca
25	Münir Ertegün	İngilizce,Fransızca, Rusca
26	Naci Kenter	-
27	Nihat Reşat Belger	Fransızca,İngilizce,Arapça
28	Nusret Metya	Fransızca,İngilizce
29	Reşit Saffet Atabinen	Fransızca, İngilizce, Farsça
30	Rıfat Bey	-
31	Rıza Nur	Rusca, Fransızca, Arapça,Farsça, İngilizce
32	Ruşen Eşref Ünaydın	Fransızca,İngilizce
33	Sabri Artuç	Fransızca,İngilizce
34	Saffet Sav	-
35	Süleyman Saip Kıran	-
36	Şevket Doğruker	Fransızca,İngilizce
37	Tahir Taner	Fransızca,İngilizce, Almanca
38	Tevfik Bıyıklıoğlu	Fransızca,İngilizce, Almanca,Rusca

39	Tevfik Kamil Koperler	Fransızca,İngilizce
40	Veli Saltıkgil	Fransızca,İngilizce
41	Yahya Kemal Beyatlı	Arapça,Farsça, Fransızca
42	Yusuf Hikmet Bayur	Fransızca,İngilizce
43	Zühtü İnhan	Fransızca,Almanca,Rusça

C. Doğum Yerlerine Göre

Lozan Heyeti üyelerinin doğum yerlerine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin her coğrafyasından isimler olduğu görülmektedir. Bu isimlerin devletin en kritik noktalarında görev yaptıkları düşünülürse doğdukları ve eğitim aldıkları yerlerin dağılımı bölgelerin sosyal ve kültürel durumları hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Özellikle Balkan Coğrafyasından olan isimlerin fazla olması bölgenin kültürel yapısını göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Yine başkent İstanbul doğumlu olanların sayısı da fazladır. Bu durum devletin başkenti olmasının yanı sıra o dönemde İstanbul'un kültür ve eğitim alanında önemli merkezlerden biri olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: Lozan Heyeti Üyelerinin Doğum Yerleri(TBMM Arşivi, Milletvekili Tercüme-i Hal Evrakı- Sicil Dosyaları, T.B.M.M. Albümleri'nden yararlanarak oluşturulmuştur)

Sıra No	Adı Soyadı	Doğum Yeri
1	Ali Fuat Ağralı	1878 Midilli
2	Ali Fuat Türkgeldi	1867 İstanbul
3	Ali Şefik Başman	1886 Trabzon
4	Ahmet Muhtar Çilli	1871 Rize
5	Ali Muhtar Bey	-
6	Atıf Esenbel	1887 İstanbul
7	Aziz Topkaç	-
8	Aziz Zekayi Apaydın	1884 Bosna
9	Baha Bey	-
10	Cavid Bey	1875 Selanik
11	Celal Hazım Arar	-

12	Hamit Eseniş	-
13	Hamit Hasancan	1870 İstanbul
14	Hasan Saka	1885 Trabzon
15	Hayım Nahum	1873 Manisa
16	Hüseyin Pektaş	-
17	Hüsnü Özer	-
18	Mahmut Celal Bayar	1883 Gemlik
19	Mehmet Ali Balin	-
20	Mehmet Şükrü Kaya	1884 İstanköy
21	Mehmet Zülfü Tigrel	1876 Diyarbakır
22	Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın	1901 İstanbul
23	Mustafa İsmet İnönü	1884 İzmir
24	Mustafa Şeref Özkan	1885 Burdur
25	Münir Erteğün	1885 Üsküdar
26	Naci Kenter	-
27	Nihat Reşat Belger	1882 İstanbul
28	Nusret Metya	1877 Yanya
29	Reşit Saffet Atabinen	1884 İstanbul
30	Rıfat Bey	-
31	Rıza Nur	1879 Sinop
32	Ruşen Eşref Ünaydın	1892 İstanbul
33	Sabri Artuç	-
34	Saffet Sav	-
35	Süleyman Saip Kıran	-
36	Şevket Doğruker	Trabzon
37	Tahir Taner	1884 Eskişehir
38	Tevfik Bıyıklıoğlu	1889 Çanakkale
39	Tevfik Kamil Koperler	1889 Selanik
40	Veli Saltıkgil	1880 Denizli

41	Yahya Kemal Beyatlı	1884 Üsküp
42	Yusuf Hikmet Bayur	1891 İstanbul
43	Zühtü İnhan	1881 Filibe

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LOZANDAKİ TÜRK HEYETİ ÜYELERİNİN TÜRKİYE’NİN SİYASİ VE SOSYAL GELİŞİMİNDEKİ ROLLERİ

I. Siyasi Alanda

A.Politika

Lozan’da görev alan heyet üyelerimizin Türkiye’nin siyasi gelişimine katkı yaptıkları alanların başında politika alanı gelmektedir. Nitekim heyet üyelerinin içerisinde cumhurbaşkanları, başbakanlar ve çok sayıda bakan ile milletvekili çıkmıştır. Bu kişiler politika alanında uzun yıllar Türkiye’ye hizmet etmiş ve ülkenin vizyonunu belirleyen politikaların üreticisi ve uygulayıcısı olmuşlardır. Şüphesiz bu alanda ilk zikredilmesi gereken isim İsmet İnönü’dür. İnönü, Atatürk’ün ölümünden sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Türkiye onun döneminde çok partili sisteme geçmiştir. Türkiye’de uzun yıllar politika alanının önemli figürlerinden biri olmuştur.

Lozan Heyeti’nde mali müşavir olarak görev yapan Celal Bayar Türk siyasal hayatında seçkin bir yeri olan, uzun yıllar milletvekilliği başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yapmış önemli bir isimdir. Yine bu alanda Hasan Saka başbakanlık ve bakanlık görevlerinde bulunmuş bu alanda önemli hizmetlere imza atmıştır.

Lozan Heyeti’nde müşavir olarak görev yapan Mehmet Şükrü Kaya İçişleri Bakanlığı yapmış ve Cumhuriyet Tarihinde bu görevde en uzun süre kalan kişi olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Lozan’da Türk Heyetinde yer alan isimlerden politika alanında Türkiye’nin siyasi ve sosyo-kültürel gelişimine katkıda bulunanlar ve yaptıkları katkılar aşağıda değerlendirilmiştir.

1.Ahmet Muhtar Çilli

Lozan Heyeti’nde müşavir olarak görev yapan Ahmet Muhtar Çilli siyasi arenada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kurucu Üyeliği, TBMM II. Dönem Trabzon Milletvekilliği, Nâfia Encümeni Reisliği, 1. Hükümet Nâfia Vekilliği görevleriyle kendini göstermiştir.

Tablo 12: Ahmet Muhtar Çilli'nin Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	1
Takrir	2
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	1
Söz	80
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	84

Ahmet Muhtar Çilli'nin yasama faaliyetlerine bakıldığında mecliste genellikle yapıcı ve uzlaştırıcı bir üslupta olduğu ancak meselelere eleştirel olarak yaklaşmaktan da kaçınmadığı göze çarpmaktadır. Çilli'nin toplam 84 faaliyette bulunduğu, bu faaliyetlerin çoğunluğunu söz almanın oluşturduğu görülmektedir. Bu söz almalarında dikkat çekici olanlardan bazıları şunlardır. Petrol kanunun görüşülmesi esnasında maden işletme hakkının hükümete verilmesini eleştirmiştir³⁷⁸. Rumi takvimin ilgası ve beynelminel takvimin resmi devlet kanunu olarak kabul edilmesi hakkındaki kanunun görüşmeleri esnasında lehte oy kullanarak bu konuda bir problem yaşanmayacağını ifade etmiştir³⁷⁹. Ahmet Muhtar Bey yine mesai kanunu münasebetiyle aldığı sözde Ankara'ya su getirilmesi çalışmalarında yalnız erkeklerin çalıştırılması gerektiği yönündeki eleştirilere kadın ve çocukların çalışmamasının doğru olduğunu ancak herşeyden önemli olanın memleketin sıhhati

³⁷⁸ TBMMZC 2. Dönem 23.Cilt 76. Birleşim- Sayfa 323.

³⁷⁹ TBMMZC 2. Dönem 20.cilt, 30. Birleşim- Sayfa 258.

olduğunu belirtmiş ve bu gibi hayati derecede önemli olan işlerde kadın ve çocukların da çalıştırılması gerektiğini savunmuştur³⁸⁰.

2. Ali Fuat Ağralı

Lozan Heyeti'nde müşavir olarak görev yapan Ali Fuat Ağralı siyasi hayatına 1 Eylül 1927 tarihinde İstanbul Mebusu seçilerek TBMM'ne dahil olarak başlamıştır.. Ali Fuat Ağralı, 26 Mart 1931 tarihinde mebusluktan istifa etmiştir. 29 Mart 1931'de Divan-ı Muhasebat Reisliği görevine tekrar getirilen Ağralı, bu görevinden sonra 26 Ekim 1933'te Elazığ Mebusu seçilmiştir. 28 Ekim 1933'te Nafia Vekilliğine getirilmiştir O dönemde Maliye Vekili olan Çankırı Mebusu Mustafa Abdulhalik Efendi'nin sağlık sorunları nedeniyle bıraktığı vekillik görevine 4 Şubat 1934'te getirilen Ali Fuat Ağralı, yine o sırada yürüttüğü Nafia Vekilliğini vekâleten sürdürmüştür³⁸¹.

Ali Fuat Ağralı, Maliye Vekilliğine 26 Mart 1935'e kadar devam etmiş ve 28 Mart 1935'te buradan emekli olmuştur. Ağralı 1933-1946 yılları arasında yaptığı Elazığ Mebusluğunu³⁸², bağlı bulunduğu CHP'de ortaya çıkan görüş ayrılığı nedeniyle bırakarak partisinden de ayrılmıştır.

Tablo 13 :Ali Fuat Ağralı'nın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	-
Takrir	1
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	167
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-

³⁸⁰ TBMMZC 2. Dönem 20.cilt 26. Birleşim- Sayfa 177.

³⁸¹ BCA, 030-0-010-000-000-13-77-23.

³⁸² BCA, 030-0-010-000-000-76-499-5.

Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	168

Ali Fuat Ağralı mecliste bulunduğu dönemlerde önemli bir hatip olarak göze çarpmaktadır. Mecliste maliye vekili olarak devletin elindeki sahipsiz toprakların köylülere verilmesi ile ilgili kanun tasarısı hazırlanmasını sağlamıştır³⁸³. Varlık vergisi beyannamesinin terkinine dair kanun çıkarılmasını sağlamış, bu konuda mecliste yaptığı konuşmada bu vergilerden dolayı kalan bakiyelerin tahsil edilmesinin vatandaşları çok müşkül duruma sokacağını ifade ederek bu bakiyelerin bir defaya mahsus olarak tahsil edilmemesi gerektiğini belirtmiştir³⁸⁴. İktisadi Buhran vergisi kanunu çıkarılması ile ilgili olarak mecliste yaptığı konuşmada lehte söz alarak verginin miktarı ve usulü ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur³⁸⁵.

3. Ali Şefik Başman

Lozan Heyeti'nde müşavir olarak görev yapan Ali Şefik Başman Trabzon Mebusu olarak TBMM'nde bulunmuştur³⁸⁶.

Tablo 14: Ali Şefik Başman'ın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	-
Takrir	2
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	8
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-

³⁸³ TBMMZC, 7. Dönem 2.cilt, 24. Birleşim- Sayfa 109.

³⁸⁴ TBMMZC 7. Dönem 8.Cilt 29. Birleşim- Sayfa 45.

³⁸⁵ TBMMZC 4. Dönem 21.Cilt 42. Birleşim- Sayfa 97.

³⁸⁶ TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 636.

Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	10

Ali Şefik Başman mecliste çok aktif olmayan bir profil çizmiştir. Muvazene-i Maliye Encümeni üyesi olarak tarife kanununun görüşülmesi esnasında sinema filmlerinin ithalinin kontrole tabi tutulması ile ilgili olarak bu durumun güçlüğüne dikkat çekerek devletin bu konuda düzenli bir denetleme mekanizması ile teşvik edici olması gerektiğini belirtmiştir³⁸⁷.

4. Aziz Zekai Apaydın

Lozan Heyeti'nde müşavir olarak görev yapan Aziz Zekai Apaydın 27 Ağustos 1920'de Milletvekili seçilerek TBMM'ne katılmıştır II. Dönemde (11.08.1923 – 26.06.1927) Aydın Milletvekili seçilmiş, 6 Mart 1924'te İsmet Paşa Kabinesinde Ziraat Vekili olmuştur. III. Dönemde Diyarbakır'den milletvekilki seçilmiş, Haziran 1930'da IV. İnönü Hükümetinde Nafia (Bayındırlık), 27 Aralık 1930'da V. İnönü Hükümetinde Milli Müdafaa Vekili olarak görev yapmıştır. IV. Dönemde yine Diyarbakır'den Milletvekili seçilmiştir. VI. İnönü Hükümetinde Milli Müdafaa Vekilliği görevine getirilen Apaydın 1 Mart 1935'te bu görevinden istifa sureti ile ayrılmıştır³⁸⁸.

Tablo 15: Aziz Zekai Apaydın'ın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	5
Takrir	4
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	67
Hükümet Programı Okunması	-

³⁸⁷ TBMMZC, 9.Cilt 47. Birleşim- Sayfa 46-47..

³⁸⁸ BCA, 030_0_18_01_02_55_50_015

Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	76

Aziz Zekayi Apaydın mecliste çok fazla aktif olmayan bir görüntü çizmiş ancak özellikle mali konular hakkında sıkça söz alarak görüşlerini ifade ettiği görülmektedir.

5. Hasan Saka

Lozanda Türk Heyeti'nde murahhas olarak görev yapan Hasan Saka T.B.M.M'nde I.dönemden III. Dönemin sonuna kadar Trabzon milletvekili olarak yer almıştır. 11 Mayıs 1922-9 Temmuz 1922, 22 Eylül 1923-27 Ekim 1923, 30 Kasım 1923-6 Mart 1924 tarihleri arasında İktisat Bakanlığı, 19 Mayıs 1921-24 Nisan 1922, 4 Mart 1925-13 Temmuz 1926 tarihleri arasında Maliye Bakanlığı yapmıştır. 13 Eylül 1944'te Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Saka, bu görevde 9 Eylül 1947 tarihine kadar kalmıştır. Dışişleri Bakanı bulunduğu sırada San Francisco Konferansı'na katılmıştır. 10 Eylül 1947'de Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci başbakanı olmuştur. İki hükümet kurmuş, birinci hükümeti 8 Haziran 1948'e kadar görevini sürdürmüş, 10 Haziran 1948'de kurduğu ikinci kabinesi ise 14 Ocak 1949 tarihine kadar iş başında kalmıştır³⁸⁹.

Tablo 16:Hasan Saka'nın Yasama Faaliyetleri

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	-
Takrir	-
Beyanat, Nutuk	-
Söylev	1
Suallere Verilen Cevap	

³⁸⁹ DEMİREL, Cafer, *Türkiye Cumhuriyetini Yönetenler*, Türkiye Ticaret Oda. ve Tic. Bor.Bir.Yay.,Ankara 1973,s. 26.

Söz	33
Hükümet Programı Okunması	2
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	36

Hasan Saka meclisin çalışkan sakin uzlaştırıcı ve tarafsız üyelerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Bu özellikleri itibariyle her dönemde ihtiyaç duyulan biri olarak en zor dönemlerde çok önemli görevlere getirilmiştir. İcraatçı yönü ile ön plana çıkan Hasan Saka'nın meclis konuşmalarının azlığı dikkat çekmektedir. Meclis faaliyetleri daha çok bilgilendirme ve sorulara verilen cevaplar şeklinde olmuştur. Lozan görüşmeleri devam ederken mecliste muhalif seslerin yükselmesi üzerine İsmet Paşa tarafından Ankara'ya gönderilerek meclisi görüşmeler hakkında bilgilendirmiştir³⁹⁰.

Doğu illerinin kalkınması için bir plan hazırlanması onun başbakanlığı döneminde yapılmıştır. Bu konuda mecliste bilgilendirme çalışmaları yapmıştır³⁹¹. Dışişleri Bakanı olarak Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılan yardım anlaşması ile ilgili olarak meclisi bilgilendirmiştir³⁹². Yine seferberlik ve cephe zammı kanununun tefsirine dair mecliste lehte söz alarak bilgilendirme çalışması yapmıştır.

6. Mahmut Celal Bayar

Lozan Heyeti'nde danışman olarak görev yapan Mahmut Celal Bayar siyasi alanda uzun yıllar Türkiye Cumhuriyeti'ne hizmet etmiş Türk siyasetine damga vuran isimlerden biri olmuştur. Milli Mücadele'de de aktif olarak bulunan Bayar Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra III. TBMM Hükümeti'nde (27 Şubat 1921- 19 Ocak 1922 arası) İktisat Bakanlığı yapmıştır³⁹³. Mustafa Kemal ile Birlikte İş Bankası'nın kuruculuğunu yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra İkinci İnönü

³⁹⁰ TBMMZC 1. Dönem 3.Cilt 166. Birleşim- Sayfa 1169-1171.

³⁹¹ TBMMZC 8. Dönem 13.Cilt 5. Birleşim- Sayfa 93.

³⁹² TBMMZC 8. Dönem 6.Cilt 79. Birleşim- Sayfa 552-554..

³⁹³ ŞENŞEKERCİ, *Celal Bayar...*, s.85.

Hükümeti'nde Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı görevlerini üstlenen Bayar, Altıncı ve Yedinci İnönü Hükümetleri'nde İktisat Bakanlığı yapmıştır³⁹⁴.

Bu görevlerinden Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı 6 Mart 1924'ten 7 Temmuz 1924'e, İktisat Bakanlığı ise 9 Eylül 1932'den 1 Kasım 1937'ye kadar sürmüştür. 25 Ekim 1927'de İnönü'nün ayrılmasından sonra Başbakan Vekili olan Bayar, 1 Kasım 1937'de Birinci Bayar Kabinesi'ni kurdu. Atatürk'ün ölümü dolayısıyla 11 Kasım 1938'de yeni Cumhurbaşkanı'na istifasını sundu ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. İkinci Hükümeti 25 Ocak 1939'a kadar işbaşında kalmıştır. Bayar'ın Başbakanlıktaki toplam görev süresi 1 yıl 2 ay 24 gün iken bakanlıktaki görev süresi 5 yıl 5 ay 29 gündür³⁹⁵.

Celal Bayar 1945 yılında 3 arkadaşı ile birlikte Demokrat Parti'yi kurmuştur. 1946 seçimlerini kaybeden Demokrat Parti 1950 seçimlerinde ciddi bir oy alarak iktidara gelmiştir. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini 387 oy alarak kazanan Celal Bayar 22 Mayıs 1950'de Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olmuştur. 14 Mayıs 1954'te 486 oyla, 1 Kasım 1957'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini ise 413 oyla kazanan Bayar üç Dönem Cumhurbaşkanlığı yapmıştır³⁹⁶.

Tablo 17 :Mahmut Celal Bayar'ın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	5
Takrir	9
Beyanat , Nutuk	3
Söylev	10
Suallere Verilen Cevap	
Söz	161
Hükümet Programı Okunması	2

³⁹⁴ BİRLİK, *Milli Mücadele'den...*,s.175.

³⁹⁵ ŞENŞEKERCİ, *Celal Bayar...*, s.145.

³⁹⁶ BİRLİK, *Milli Mücadele'den...*,s.372.

Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	190

Mahmut Celal Bayar Türk siyasi hayatının çok önemli figürlerinden biri olarak mecliste bulunduğu çok uzun süreç içerisinde her dönemde aktif bir üye olarak göze çarpmaktadır. İktisat Vekili olarak kendi döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin mali anlamda yapılanmasını sağlayan birçok kanun onun döneminde çıkarılmıştır. Celal Bayar bu kanunların görüşülmesi esnasında sıkça mecliste konuşma yapmış sorulara cevap vermiştir.

7. Mehmet Şükrü Kaya

Lozan Görüşmelerinde müşavir olarak görev yapan Şükrü Kaya İkinci Dönem TBMM'nde Muğla Milletvekili olarak görev yapmıştır (1923) . 1924 yılında Ziraat, 1924-1925 yıllarında Dışişleri ve 1927-1938 yılları arasında da İçişleri Bakanlıkları yapmıştır. Aynı zamanda CHP Genel Sekreterliği görevini de yürütmüştür³⁹⁷.

Tablo 18: Mehmet Şükrü Kaya'nın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	1
Takrir	4
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	5
Söz	176
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-

³⁹⁷ http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_ozgecmisi.tr.mfa

Toplam	186
--------	-----

Şükrü Kaya, Cumhuriyetin ideolojik siyasi ve idari yapılanmasında önemli bir yere sahiptir. Uzun yıllar İçişleri Bakanlığı yaparak yerel yönetimlerde birçok yeniliklere imza atmıştır³⁹⁸. Atatürk Dönemi boyunca geliştirilen demokrasi, laiklik gibi fikirlerin oluşumunda ve yerleştirilmesinde Kaya'nın çok önemli katkıları olmuştur.

Şükrü Kaya, şehir, belediye ve köylerin yeniden yapılanması ve gelişimi için önemli kararları uygulamaya koymuştur³⁹⁹. Modern hayatın şehirlerde geliştiği düşüncesiyle şehir hayatına önem vermiştir⁴⁰⁰. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli problemlerinden birisi olan mübadele ve iskân meselesinin çözümünde, bir plan dâhilinde hareket ederek nüfusun artırılması ve üretici kılınmasını esas alan uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalardaki temel felsefesi modern bir ulus devlet yaratma anlayışı olmuştur.

Toprağı olmayan köylüye toprak verilmesi için gerekli düzenlemeleri ortaya koymuştur. Feodal ilişkilerin yerini laik, çağdaş ilişkilerin alması için çaba harcamıştır. Toplumun çağdaş, özgür düşünen bireylerden oluşabilmesi için ortaya konulan Şapka kanunu, bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun, efendi, bey, paşa gibi lakap ve ünvanların kullanılmayacağına dair kanun gibi sosyal alanda toplumun dönüşümünü sağlayan bir çok hukuki yeniliklerin oluşturulmasında ve hayata geçirilmesinde önemli çabaları vardır.

Şükrü Kaya, Cumhuriyet ideolojisinin toplum tarafından benimsenmesi adına çok önemli bulduğu Halkevleri'nin açılması yurt çapında yaygınlaştırılması için çaba harcamıştır. Halkevleri aracılığıyla toplumun sanatta, edebiyatta, tarımda, eğitimde, sporda, kültürde, bilgi birikiminin arttırılması için hem siyasetçi hem de bir aydın olarak hizmetlerde bulunmuştur.

Kemalist yönetim anlayışının halka benimsetilmesinde siyasal olarak görev yapmasının yanı sıra düşünsel katkıları da olmuştur. Kaya, Kemalizm'in ideolojik

³⁹⁸ TBMMZC 4.Dönem 15.Cilt 54. Birleşim- Sayfa 310.

³⁹⁹ TBMMZC 2.Dönem 4.Cilt 47. Birleşim- Sayfa 473.

⁴⁰⁰ SOLAK, *Atatürk'ün Bakanı...*, s.386.

çerçevesinin oluşturulması noktasında görüşleriyle ve uygulamalarıyla öncü insanlar arasında yer almış Atatürk ve İnönü dönemlerinin en önemli siyasi ve sosyal portrelerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

8. Mehmet Zülfü Tigrel

Lozan'da müşavir olarak görev ayapan Mehmet Zülfü Tigrel T.B.M.M'nde 1.4.5. ve 6. Dönem Diyarbakır Milletvekilliği yapmış ve 1942 tarihinde vefat edinceye kadar bu görevini sürdürmüştür⁴⁰¹.

Tablo 19: Mehmet Zülfü Tigrel'in Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	4
Takrir	2
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	8
Söz	42
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	56

Mehmet Zülfü Tigrel'in mecliste uzun yıllar milletvekilliği görevinde bulunmasına rağmen yasama faaliyetlerinde aktif olmadığı göze çarpmaktadır. Mecliste yapmış olduğu konuşmalarının daha çok tarım⁴⁰² ve asayiş⁴⁰³ problemleriile ilgili olduğu görülmektedir.

⁴⁰¹ Meclis Albümü, TBMM Basımevi, 1935 Ankara.

⁴⁰² TBMMZC 2.Dönem 12.Cilt 34. Birleşim- Sayfa 81.

⁴⁰³ TBMMZC 2.Dönem 12.Cilt 35. Birleşim- Sayfa 96.

9. Muhiddin Mehmet Cevat Açıkalın

Lozan Heyeti'nde müşavir olarak görev yapan Açıkalın, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından 26 Ekim 1961 tarihinde kontenjan senatörü olarak atanarak TBMM'ne dâhil olmuştur.

Tablo 20: Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın'ın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	3
Takrir	1
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	1
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	22
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	27

Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın'ın mecliste çok aktif bir portre çizmediği görülmektedir. Mecliste yapmış olduğu konuşmalarında dış politika konusunda içerde birlik olunması yönündeki görüşlerini bildirmiştir⁴⁰⁴.

10. Mustafa İsmet İnönü

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı Olan İsmet İnönü Türk siyasi hayatının en önemli figürlerinden biridir. Kesintisiz 17 yıl 11 ay başbakanlık yapan İnönü Cumhuriyet tarihinde bu görevde en fazla kalan kişi olmuştur. Türkiye onun döneminde çok partili sisteme geçmiştir. Yeni kurulan Türkiye'nin siyasi ve idari anlamda yapılanmasının mimarlarından biri olan İnönü döneminde çok önemli

⁴⁰⁴ TBMMZC 5.Dönem 31.Cilt 29. Birleşim- Sayfa 585.

kanunlar çıkarılmış ve uygulanmaya konmuştur. Eğitim tarihinde önemli bir model olarak kabul edilen Eğitim Enstitüleri onun döneminde açılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Türkiye onun döneminde Birleşmiş Milletlere üye olarak kabul edilmiştir. Uсталıkla uyguladığı denge politikası ile Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmayı başarmıştır⁴⁰⁵.

Cumhuriyetin ilânından sonra 1923–1924 yıllarında ilk hükûmette başbakan olarak görev almış, aynı zamanda Halk Fırkası Genel Başkan Vekilliği'ni üstlenmiştir.. 1934'te Soyadı Kanunu çıktığında Atatürk'ün verdiği İnönü soyadını alan İsmet Paşa, başbakanlık görevini 1925–1937 yılları arasında da sürdürmüştür⁴⁰⁶.

Atatürk'ün ölümünden sonra 1938 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı olarak seçilen İnönü, cumhurbaşkanlığının yanı sıra CHP Genel Başkanlığı'na da getirilmiştir. CHP'nin 26 Aralık 1938'de toplanan I. Olağanüstü Kurultayı'nda partinin değişmez genel başkanı seçilerek Millî Şef unvanını almıştır. 1950 genel seçimlerinden sonra CHP, iktidarı Demokrat Parti'ye bırakırken, İsmet İnönü de 1960 yılına kadar ana muhalefet partisi genel başkanlığı yapmıştır. 27 Mayıs askerî müdahalesinden sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçilmiş ve 10 Kasım 1961 tarihinde başbakanlığa atanmıştır⁴⁰⁷.

6 Şubat 1965 yılında bu görevden ayrıldıktan sonra milletvekili olarak siyasi yaşamını sürdürmüştür. 8 Mayıs 1972'de toplanan CHP Kongresi'nde kendi desteklediği grubun Bülent Ecevit'in listesi karşısında yenilgiye uğraması üzerine, genel başkanlık ve milletvekilliğinden istifa eden İnönü 25 Aralık 1973 tarihinde vefat etmiştir⁴⁰⁸.

Tablo 21: Mustafa İsmet İnönü'nün Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	5

⁴⁰⁵ KİLİ, Suna “İsmet İnönü ve Siyasal Önderlik”, *İsmet İnönü'ye Armağan*, s. 93-101, s. 95.

⁴⁰⁶ TURAN, *İnönü Yaşamı...*, s.151

⁴⁰⁷ ARCA YÜREK, Cüneyt, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.s. 121.

⁴⁰⁸ TURAN, *İnönü Yaşamı*, s.28.

Takrir	12
Beyanat , Nutuk	13
Söylev	25
Suallere Verilen Cevap	2
Söz	193
Hükümet Programı Okunması	8
Cumhurbaşkanlığı Yemini	3
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	2
Toplam	263

Mustafa İsmet İnönü'nün yasama faaliyetlerine bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi olarak gelişim sürecinin kısa bir özeti görülebilir. Nitekim nerdeyse tüm yasama meclis faaliyetlerinin örneklerinden görülebilir. Lozan Görüşmeleri⁴⁰⁹ ile birlikte meclis kürsüsünde başlayan konuşmaları uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Asayiş sorunları karşısında zaman zaman sert önlemler almak durumunda kalınmış ve mecliste yaşanan yoğun tartışmaların ardından bazı bölgelerde örfi idare ilan edilmiştir⁴¹⁰. Mustafa Kemal'in ölümünden sonra dünyada başgösteren İkinci Dünya Savaşı tehlikesi yüzünden siyasi ve ekonomik olarak zor günler geçirmiştir. Bu dönemde iç politikada yoğun bir eleştiri bombardımanına tutulmuş mecliste sıklıkla bu eleştirileri cevaplamak durumunda kalmıştır.

11. Mustafa Şeref Özkan

Lozan Heyeti'nde müşavir olarak görev yapan Mustafa Şeref Bey 1923 yılında Burdur Mebusu seçilerek TBMM'ne dâhil olmuştur.1930-1932 yılları arasında İnönü Kabinesi'nde İktisat Vekili olarak çalışmıştır⁴¹¹.

Tablo 22: Mustafa Şeref Özkan'ın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

⁴⁰⁹ TBMMZC 1.Dönem 4.Cilt 3. Birleşim- Sayfa 65-68.

⁴¹⁰ TBMMZC 2.Dönem 19.Cilt 14. Birleşim- Sayfa 218.

⁴¹¹ ÜRGÜPLÜ, *Mustafa Şeref...*, s.14.

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	1
Takrir	-
Beyanat, Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	103
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	104

Mustafa Şeref Özkan meclisin aktif vekillerinden biri olmuştur. İktisat vekilliği döneminde aldığı radikal önlemler ile çok eleştirilen bir isim olmuştur. Özellikle 1932 yılında çıkarılan Devlet Sanayi Ofis Kanunu ile özel teşebbüse ait fabrikaların açılış ve çalışma izni yetkisinin Devlet Sanayi Ofisi'ne verilmesi kamuoyunda yoğun tartışmalara sebep olmuştur. Bu kanun Türk sanayi hayatını özel girişime dayanan bir piyasa ekonomisi olmaktan büyük ölçüde çıkarmayı amaçlayan bir girişim olarak değerlendirilmiş ve bazı iktisatçılar tarafından “Tekno bürokrat fantezi” olarak tanımlanmıştır. Nitekim bu konuda suistimaller olduğu gerekçesiyle özellikle İş Bankasının kâğıt fabrikası kurmasına müsaade edilmemesi nedeniyle Mustafa Kemal duruma el koymuş ve Mustafa Şeref Özkan Bey'in İktisat Vekilliğinden ayrılmasını istemiştir⁴¹².

12. Nihat Reşat Belger

Lozan Görüşmelerinde müşavir olarak görev ayapan Nihat Reşat Belger Nihat Reşad Bey 9. Dönem İstanbul milletvekilliği, Temsilciler Meclisi 1. Dönem Devlet Başkanlığı temsilciliği, Kurucu Meclis 1 dönem üyeliği görevlerinde bulunarak TBMM'nde yer almıştır.

⁴¹² BİRLİK, *Milli Mücadele'den...*,s.175.

Tablo 23: Nihat Reşat Belger'in Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	2
Takrir	1
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	15
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	18

Meclisin aktif olmayan üyelerinden biri olan Nihat Reşat Belger meclis kürsüsünden bütçe⁴¹³ ve anayasa tasarısı⁴¹⁴ konularında söz alarak görüşlerini ifade etmiştir.

13. Rıza Nur

Lozan Görüşmelerinde murahhas olarak görev yapan Rıza Nur, 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ye Sinop Milletvekili olarak girmiştir. İlk kabinede Maarif Vekilliği görevine getirilmiştir. 24 Aralık 1921 tarihinde Refik Saydam'ın Sıhhiye Vekilliği'nden istifa etmesi üzerine bu göreve getirilmiştir⁴¹⁵. Lozan sonrasında Rauf Bey'in istifasıyla Fethi Bey tarafından kurulan yeni kabinede Sağlık Bakanı olarak görev almıştır Özellikle muhaliflerin baskısından rahatsız olan Rıza Nur bir süre sonra bu görevinden istifa etmiştir⁴¹⁶.

⁴¹³ TBMMZC 1.Dönem 1.Cilt 6. Birleşim- Sayfa 377.

⁴¹⁴ TBMMZC 1.Dönem 3.Cilt 43. Birleşim- Sayfa 154.

⁴¹⁵ TEVETOĞLU, Fethi "Atatürk'ün Rıza Nur'a Gönderdiği Mektup", *Belleten*, Sayı 197, Ağustos 1986, s.58.

⁴¹⁶ AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1993, s.279.

Tablo 24: Rıza Nur'un Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	1
Takrir	4
Beyanat , Nutuk	2
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	54
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	61

Mecliste görev yaptığı süre içerisinde sert çıkışları ile tanınan Rıza Nur Saltanatın Kaldırılması ile ilgili verilen kanun teklifinde imzası bulunan isimlerden biridir. Mecliste yaptığı konuşmalarda daha çok siyasi ve dış politika konularında görüşlerini dile getirmiştir. Lozan Antlaşması hakkında mecliste izahatlarda bulunmuştur⁴¹⁷.

14.Ruşen Eşref Üneydın

Lozan Heyeti'nde basın müşaviri olarak görev Yapan Ruşen Eşref Üneydın, TBMM ikinci döneminde Afyonkarahisar Milletvekili seçilerek meclise dâhil olmuştur.

Tablo 25: Ruşen Eşref Üneydın'ın Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	1
Takrir	2

⁴¹⁷ TBMMZC 1.Dönem 4.Cilt 2. Birleşim- Sayfa 9.

Beyanat, Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	1
Söz	30
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	34

Meclisin önemli hatiplerinden biri olan Ruşen Eşref Üneydın'ın yasama faaliyetlerine bakıldığında 2 takrir 1 teklif 1 cevap ve 30 söz almadan oluştuğu görülmektedir. Üneydın meclis kürsüsünden daha çok eğitim öğretim sistemi⁴¹⁸ ile muallimlerin özlük haklarının iyileştirilmesi⁴¹⁹ konularında görüşlerini dile getirmiştir. Üneydın darülfünunun ıslahı için her fakülte için Avrupa'dan bir mütehassıs getirilmesi teklifini meclise sunmuştur⁴²⁰.

15. Tefik Kamil Koperler

Lozan Görüşmelerinin ikinci döneminde genel sekreter olarak görev yapan Tefik Kamil Koperler TBMM II. Dönem (Ara Seçim) ve III. Dönem İstanbul Milletvekilliği, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilciliği görevlerinde bulunmuştur.

Tablo 26: Tefik Kamil Koperler'in Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	3
Takrir	-
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-

⁴¹⁸ TBMMZC 2.Dönem 5.Cilt 88. Birleşim- Sayfa 290.

⁴¹⁹ TBMMZC 2.Dönem 7.Cilt 11. Birleşim- Sayfa 388.

⁴²⁰ TBMMZC 2.Dönem 18.Cilt 108. Birleşim- Sayfa 316.

Suallere Verilen Cevap	1
Söz	1
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	5

Tevfik Kamil Koperler mecliste kendisine verilen görevlerin dışında çok aktif bir görüntü çizmemiştir. Toplam 5 yasama faaliyeti bulunan Koperler bütçe görüşmeleri sırasında söz alarak görüşlerini dile getirmiştir⁴²¹.

16. Veli Saltıkgil

Lozan Heyeti'nde müşavir olarak görev yapan Veli Saltıkgil TBMM I. Dönem Burdur Milletvekilliği, Muvâzene-i Maliye Encümeni Reisliği, Samsun İstiklal Mahkemesi Üyeliği, Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği görevlerinde bulunmuştur.

Tablo 27: Veli Saltıkgil'in Yasama Faaliyetleri(Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	-
Takrir	-
Beyanat , Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	11
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-

⁴²¹ TBMMZC, 2.Dönem 28.Cilt 20. Birleşim- Sayfa 235.

Toplam	11
--------	----

Mecliste önemli görevlerde bulunan Veli Saltıkgil'in yasama faaliyetleri açısından çok aktif bir vekil görünümünde olmadığı görülmektedir. Meclis kürsüsünden 11 kez milletvekillerine seslenen Veli Saltıkgil bu konuşmalarında daha çok siyaset⁴²² ve dış politika⁴²³ alanlarında görüşlerini dile getirmiştir.

17. Yahya Kemal Beyathı

Lozan Heyeti'nde basın müşaviri olarak görev yapan Yahya Kemal Beyathı 1923'te Urfa milletvekili olarak TBMM'ne dâhil olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Varşova ve Madrid'de ortaelçi olarak görevlendirilmiş daha sonra sırasıyla Yozgat, Tekirdağ, 1943-1946'da da İstanbul milletvekilliği görevlerinde bulunmuştur.⁴²⁴

Tablo 28: Yahya Kemal Beyathı'nın Yasama Faaliyetleri (Meclis Zabıt Ceridelerinden Derlenmiştir)

Faaliyetin Türü	Faaliyetin Sayısı
Teklif	-
Takrir	-
Beyanat, Nutuk	-
Söylev	-
Suallere Verilen Cevap	-
Söz	1
Hükümet Programı Okunması	-
Cumhurbaşkanlığı Yemini	-
Cumhurbaşkanlığı Seçimi	-
Toplam	1

⁴²² TBMMZC, 1.Dönem 3.Cilt 20. Birleşim- Sayfa 185.

⁴²³ TBMMZC, 1.Dönem 2.Cilt 8. Birleşim- Sayfa 8.

⁴²⁴ BCA,030-0-010-000-000-77-506-8.

Türk kültür hayatının en önemli isimlerinden biri olan Yahya Kemal milletvekilliği yaptığı dönemde mecliste aktif bir görüntü çizmemiş mecliste 1 defa Urfa Milletvekili olarak Lozan Sulh Muahedesinin kabulü hakkında söz alarak Doğu sınırının çizilmesinde Fırat'ın Meriç gibi doğal bir sınır olarak kabul edilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir⁴²⁵.

B.Bürokrasi

Lozan'da görev yapan kâtiplerin çoğu Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan genç memurlardı. Bu isimler Lozan'da sıkı bir diplomasi sınavından geçerek ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin üst düzey diplomasi kadrolarını oluşturmuşlardır. Öyle ki ilk dönem Türkiye Cumhuriyeti elçilerinin üçte biri "Lozan Ekolü'nden" gelmedi. Münir Ertegün, Zekai Apaydın, Yusuf Hikmet Bayur, Tevfik Bıyıklıoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı, Emin Ali Türkgeldi, Cevat Açıkalın, Tevfik Kamil Koperler bu alanda önde gelen isimler arasındaydı.

1. Ali Fuat Türkgeldi

Ali Fuat Türkgeldi Osmanlı Bürokrasiisinde önemli görevlerde bulunmuş Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde birçok önemli olaya tanıklık etmiştir. Türkgeldi emeklilik yıllarında yazdığı eserlerle bu dönemlere ışık tutmuştur.

Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'in ilânına kadar geçen yetmiş yıl içinde meydana gelen olayları Avrupa kaynaklarına da atıfta bulunarak karşılaştırmalı biçimde ele almış, aynı zamanda bu olaylarda rol alan şahsiyetlerin resmî ve özel kişiliklerinin tahlilini yapmıştır. Bu konularda yazdıklarını özgün kılan husus, yer verdiği tarihî belgelerin yanı sıra Tanzimat ricâlinin kaleminden çıkan pek çok belgeyi görmesi, sadâret müsteşarı iken Yıldız'dan Bâbiâli'ye devredilen siyasî evrakı incelemesi, kişiliklerini tahlil ettiği önemli isimlerin aileleriyle tanışma fırsatı bulması ve özel arşivlerini gözden geçirmesidir⁴²⁶.

Maruf Simalar isimli eserinde Osmanlı siyasi ve modernleşmesinde etkin konumda olan kişilerin biyografilerini ve özelliklerini ele almıştır. Tezimizin

⁴²⁵ TBMMZC, 2.Dönem 1.Cilt 7. Birleşim- Sayfa 233.

⁴²⁶ TÜRKGELDİ, ...İşittiklerim, s.10..

konusuyla benzerlik göstermesi ve bu alanda yapılan ilk çalışmalardan olması hasebiyle tarafımızca esere ayrı bir önem atfedilmiştir. Eser Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş sürecinde etkili olan ve yeni kurulan devlete aktarılan bürokratik değerlerin oluşum süreci ve gelişim özelliklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Türkgeldi sıradan bir bürokrat değildi. Kuvvetli bir entelektüel birikimi ve merakı vardı. Rical-i Mühimme-i Siyasiyye isimli eserinin önsözünde “... *en mühim bir devre-i tarihiye olduğundan bu zamana ait vakayi-i siyasiyeyi ve o vakayide amel olan ricalin ahvalini öteden beri merak ile takip etmişim*⁴²⁷” demiştir. Türkgeldi Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu kötü duruma devlet yönetiminde söz sahibi olan kişilerin ciddiyet dışı davranışları ve Usul-ı Atika’dan Usul-ı Cedide’ye geçiş evresinin yarattığı kargaşa halinin yol açtığını savunmaktadır. Türkgeldi bürokraside eski usulü savunan yöneticilerin çağdışı kalan uygulamalarının devleti zor durumlara soktuğunu belirtmiştir. Ona göre çözüm eskilerin tecrübelerinden istifade ederek çağdaş usullerle devletin idare edilmesidir.

Eserleri:

- 1- Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye
- 2- Görüp İşittiklerim
- 3- Rical-i Mühimme-i Siyasiyye
- 4- Maruf Simalar
- 5- Edvar-ı Islahat
- 6- Tarihi Fıkralar

2. Aziz Zekai Apaydın

Zekayi Bey gerek Osmanlı Döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Döneminde bürokraside önemli görevler üstlenmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra İlk olarak İzmir Vilayeti Maiyyet Memurluğuna atanmıştır. 1907’de Volçetrin Kaymakamı olmuştur. 1908-1913 yılları arasında Planga, Uşak, Eskişehir ve Beykoz Kaymakamlıklarında bulunmuştur. Mayıs 1914’te Mersin Mutasarrıflığına getirildi. Ekim 1916’da Kayseri, Haziran 1917’de Eskişehir Mutasarrıfı olmuştur.

⁴²⁷ TÜRKGELDİ, *Maruf Sim...*, s.XV.

Damat Ferit Hükümeti tarafından Ocak 1919'da görevinden azledilmiştir. Zekayi Apaydın Dışişleri Bakanlığında'da önemli görevler üstlenmiştir.18 Ekim 1924'te Londra Elçiliğine, 6 Mayıs 1925'te Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır. 9 Temmuz 1935'te ikinci defa Moskova Büyükelçiliğine atanan Apaydın 1939 yılında kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır⁴²⁸.

3. Mehmet Şükrü Kaya

İnönü Döneminin en önemli siyasi aktörlerinden biri olan Şükrü Kaya bürokrasi alanında da önemli görevlerde bulunmuştur. Kaya Dışişleri Bakanlığı'nda kâtiplik yapmış, Edirne Sulh Hâkimliği ve Edirne Baş hâkimliği yapmıştır (1913).Bölge Müfettişliği ve İskân-ı Muhacirin ve Asayiş Müdürlüğü'nde bulunmuştur (1914). Birinci Sınıf Bölge Müfettişliği'ne kadar yükselmiştir. Şükrü bey bir süre öğretmenlik de yapmıştır. Ayrıca bir dönem CHP Genel Sekreterliği görevinde de bulunmuştur⁴²⁹.

4. Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın

Muhittin Mehmet Cevat Açıkalın, önemli bürokratik görevlerde bulunmuştur. Cenevre'de hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Cenevre Konsolosluğu'nda kâtip kadrosunda çalışmaya başlamıştır. 1922 yılında, Lozan Konferansı'nda görevlendirilmiştir. 1924 yılından itibaren, Varşova, Kabil, Prag, Belgrad, Tahran ve Moskova gibi başkentlerde kâtip ve hukuk müşavirliği, merkezde Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ve Genel Sekreter Özel Kalem Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur⁴³⁰.

1938 yılında, Atatürk'ün onayıyla, Hatay Fevkalade Murahhaslığı görevine getirilen Açıkalın⁴³¹; silahlı bir çatışma olmaksızın diplomatik bir zaferle kazanılan Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı konusunda önemli çalışmalar yapmıştır⁴³². Hatay'da Olağanüstü Elçi olarak adlandırılması, diplomatik, politik ve idari öneme sahipti. Önemli bir diplomat ve verimli bir yönetici olduğunu burada kanıtlamıştır. 1939 yılında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova'da yaptığı, Türk-Sovyet

⁴²⁸ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Devre 5, Sicil No 113.

⁴²⁹ http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_ozgecmisi.tr.mfa

⁴³⁰ BCA, 030_18_01_02_136_74_6

⁴³¹ BCA, 030-0-010-000-000-224-511-9 -1

⁴³² BCA, 030_18_01_02_91_49_19

ilişkilerinde dönüm noktası özelliği taşıyan görüşmelerde Türk heyeti içerisinde yer almıştır⁴³³.

1943 yılında Sovyetler Birliği'ne büyükelçi olarak atanmıştır⁴³⁴. Savaş'ın en kritik döneminde yapılan Adana ve Kahire görüşmelerinin alt yapısını hazırlamakla görevlendirilen bir diplomat olarak, Türkiye'nin politik duruşunu tüm dünya kamuoyunun anlamasını sağlamıştır. 1950 yılından sonra Londra Büyükelçiliği⁴³⁵, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği⁴³⁶ ve son olarak Roma Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştur. 1961 yılında Cumhuriyet Senatosu'na Cumhurbaşkanı kontenjanından atanan on beş senatörden biri olmuştur. Cevat Açıkalın'ın, dört farklı iktidar (Atatürk, İnönü, Menderes ve Milli Birlik Hükümeti) döneminde de etkin görevlerde tutulması, Türk dış politikasının devamlılığının, güzel bir örneğidir⁴³⁷. Görev yaptığı süre içerisinde liberalist bir çizgide ilerlemiş ancak reformist yönü her zaman ön plana çıkmıştır. Görüşlerini her dönemde paylaşmaktan çekinmemiş devlet yönetiminde tecrübenin ve istikrarın önemine sıklıkla vurgu yapmıştır.

Görev yaptığı kurumlarda bilgisi ve çalışkanlığıyla üst makamların takdirini kazanmıştır. Bu makamlarda zekâ inceliği, hukuk muktesebatı ve müzakerecilik gücüyle ön plana çıkmıştır. Sözü geçen, üstün meziyetleri ve seçkin kişiliğiyle sayılan ve sevilen bir devlet adamı görüntüsü vermiştir.

5. Mustafa Şeref Özkan

Cumhuriyet döneminin önemli siyasetçilerinden biri olan Mustafa Şeref Özkan bürokrasi alanında da önemli hizmetlerde bulunmuştur. 1913 yılında İstanbul Hukuk Mektebinde Hukuku Esasiye ve İdare derslerine muavin olarak tayin edilmiştir. 1913 yılında Konya Hukuk Mektebi'ne müdür olarak tayin edilmiş, akabinde Burdur ve Konya'dan aynı zamanda mebus seçilmiştir. Burdur mebusluğundan çekilerek Konya mebusu olarak meclise girmiştir. Mustafa Şeref Bey 1915 yılında Ticaret ve Ziraat Müsteşarlığı görevine getirilince profesörlükten

⁴³³ BCA, 030_18_01_02_91_43_3

⁴³⁴ BCA, 030-0-018-001-002-99-63-9

⁴³⁵ BCA, 030-0-018-001-002-109-61-6

⁴³⁶ BCA, 030_01_00_00_62_382_10

⁴³⁷ BCA, 030_18_01_02_136_74_6

çekilmiştir. 1916 yılında “İtibar-ı Milli” bankasının kurulmasında görev almış, bankanın idare meclisi üyeliğine seçilmiştir⁴³⁸.

Mustafa Şeref Bey I. İnönü savaşının ardından Ankara’ya gelmiştir. Bir süre Sivas Temyiz Mahkemesi üyeliği yapmış, 1922 yılında Suriye ile yapılan Gümrük Sözleşmesi için oluşturulan komisyonda üye olarak görev aldığından Temyiz Üyeliğinden çekilerek Suriye’ye gitmiştir. Mustafa Şeref Bey 1923 yılında Burdur Mebusu seçilmiş, 1926’da Ankara Hukuk Mektebi Hukuk-u Amme Profesörlüğü’ne tayin olunmuştur⁴³⁹.

6. Münir Ertegün

1908 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuş, mezuniyetinden sonra Hariciye Nezareti’nde memur olarak görev almış, sonrasında da Bab-ı Ali hukuk danışmanlığına atanmıştı. I. Dünya Savaşı sırasında İttifak Devletleri ile Rusya arasında yapılan Brest Litovsk Barış Andlaşmasına Osmanlı delegasyonunun bir üyesi olarak katılmıştır⁴⁴⁰.

Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul Hükümeti tarafından Ankara’ya Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye giden Furgaç Ahmet İzzet Paşa heyetinde görevlendirilmiş, ancak orada kalarak Milli Mücadele saflarına katılmıştır. Daha sonra Dışişleri Bakanlığı baş hukuk danışmanlığına yükselmiş, Lozan Andlaşması’na katılan Türk Delegasyonu’nda hukuk danışmanı olarak bulunmuştur⁴⁴¹.

Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından Milletler Cemiyeti’ne Türk gözlemci ve aynı zamanda Bern ortaelçisi olarak İsviçre’ye gönderilmiştir. Ardından Paris ve Londra’da büyükelçilik görevlerinde bulunan Münir Ertegün, 1934 yılında Washington Büyükelçiliği görevine atanmış ve 1944 yılında kalp krizinden dolayı hayatını kaybedene kadar bu göreve devam etmiştir⁴⁴².

⁴³⁸ ÜRGÜPLÜ, *Mustafa Şeref Özkan...*, s.13.

⁴³⁹ ÜRGÜPLÜ, *Mustafa Şeref Özkan...*, s.14.

⁴⁴⁰ ŞAHİN, *Uluslararası Bir Uçak Skandalı...*, s.225.

⁴⁴¹ TANER, *Kapitülasyonlar...*, s.25.

⁴⁴² ŞAHİN, *Uluslararası Bir Uçak Skandalı...*, s.225.

ABD'de görev yaptığı sırada Başkan Franklin D. Roosevelt ile yakın dost olan Ertegün, Türkiye ile ABD arasında kuvvetli ilişkiler kurulmasını sağlayan, sevilen ve etkin bir büyükelçi olmuştur. Kendisine verilen değerin bir yansıması olarak, vefatından bir süre sonra sonra naaşı 1946 yılında ünlü Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye getirilmiştir. Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye gelişi birçok tarihçi tarafından soğuk savaş döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Cenaze, İstanbul Üsküdar'da Özbekler Tekkesi'ndeki, dedesi İbrahim Edhem Efendi'nin de bulunduğu kabristana defnedilmiştir⁴⁴³.

Ertegün Türkiye ile ABD arasında Cumhuriyet Döneminde başlayan ve günümüze kadar devam eden iyi ilişkilerin mimarlarından biri olmuştur. Ertegün ailesi ABD'de her zaman ilgi ve takdir görmüştür. Münir Ertegün'ün oğulları tarafından ABD'de kurulan Atlantic Record dünyanın en büyük plak şirketlerinden birisi olmuştur.

Ertegün adına Türkiye'de Münir Ertegün Tarih Araştırma Vakfı isimli bir vakıf kurularak Özbekler Tekkesi'nin bulunduğu bina restore edilerek bu vakfa devredilmiştir. Vakfın açılışına dönemin siyasetçileri ile ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'de katılmıştır. Vakıf bir süre hizmetlerine devam ettikten sonra çalışmalarını sürdürümemeyerek feshedildi.

Münir Ertegün aynı zamanda Türk toplumunun içinde bulunduğu sorunlara çözüm arayışı içinde bulunan bir aydındır. Münir Ertegün 1911 yılında Herber Spencer'in Kavanin-i Tabi'yye isimli eserini Türkçe'ye kazandırmıştır.

7. Reşit Saffet Atabinen

Lozan Konferansı'nın birinci döneminde Türk heyetinin genel sekreterliğini yapan Reşit Saffet Atabinen bürokrasi alanında çok önemli görevlerde bulunmuştur. Tütün Rejisi Komiserlik Kalem Mütercimliği, Lemond Herald Gazetesi Başyazarlığı, Sadrazam Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa'nın Hususi Kalem Müdürlüğü, Bab-ı Ali Yazı İşleri Hariciye Kalemliği, Türkiye-Romanya Karma Komisyonu Baskatıplığı, Bükreş Sefareti Baskatıplığı, Washington, Madrid ile Tahran Sefaretleri Baskatıplıkları, Büyükelçilik Müsteşarlığı, Maliye Hususi Kalem

⁴⁴³ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9930> Cüneyt Akalın, "Missouri'nin İstanbul'a Gelişinin Tarihsel Anlamı", erişim tarihi: 07.05.2018.

Müdürlüğü, Edirne Kurtuluş Heyeti Reisliği, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Üyeliği bürokrasi alanında yapmış olduğu görevlerdir.⁴⁴⁴.

Reşit Saffet Bey'in ayrıca Memaliki Şarkıye Fransız Bankası Müşavirliği, Anadolu Bağdat Demiryolları Meclisi Başkan Yardımcılığı, Hudut Sıhhiye Tavsiye Komisyonu Üyeliği, Cenevre Uluslararası İktisat Konferansı Müşavirliği, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Üyeliği ve Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Başkanlığı görevleri bu alanda yaptığı diğer hizmetlerdir⁴⁴⁵.

Ayrıca Türkiye Turing-Otomobil Kurumu'nun kurulmasında da büyük rol oynayan Atabinen Türkiye'de turizm kelimesini ilk kullanan kişilerden olmuştur. Türkiye'de turizmin gelişmesi ve turizm alanında hizmet veren kurumların kurulmasında öncülük etmiştir. Beynelminel Turizm İttifakına, .Beynelminel Otomobil Federasyonu'na, Dünya Turizm ve Otomobil Teşkilatı, Milletlerarası Otelcilik Birliği, Milletlerarası Şatolar ve Hisarlar Enstitüsü üye olduğu uluslararası kuruluşlardır⁴⁴⁶.

8. Tefik Bıyıklıoğlu

Milli Mücadele'de Batı Cephesi harekât şubesi müdürlüğü, Mudanya Mütarekesi ve Lozan Görüşmeleri'nde askeri müşavirlik yapmıştır. 1924-1927 ve 1928-1932 yılları arasında iki kez Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği yapmıştır. 1927-1928 yılları arasında Moskova Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Daha sonra Türk Tarih Kurumu alacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk başkanlığını yapmıştır. Emekli kurmay Albay Bıyıklıoğlu Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Tarih Başyazarı olarak çalışmış 1961 senesinde vefat etmiştir⁴⁴⁷.

9. Tefik Kamil Koperler

Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde Türk Heyeti'nin Genel Sekreterliğini yapan ve anlaşmanın imza sürecini hazırlayan ekipte yer alan Tefik Kamil Koperler siyasetçiliğinin yanı sıra bürokrat kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Bürokrasi alanında çok önemli hizmetlere imza atan Koperler'in yaptığı belli başlı görevler şunlardır:

⁴⁴⁴ TBMM, *Tercüme-i Hal Varakası*, Dosya No 39/566.

⁴⁴⁵ ALTINTAŞ, Ahmet, ŞAHİN, Feyza Kurnaz, "Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk Turizmine Katkıları", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/831/10496.pdf>, s.11.

⁴⁴⁶ ALTINTAŞ, ŞAHİN, *Reşit Saffet...*, s.12.

⁴⁴⁷ ÇOKER, Fahri, *Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK yayınları, Ankara 1983, s.311-312.

Hariciye Vekâleti Umuru Siyasiye Genel Müdürlüğü 1. Şubesi Kâtipliği, Danışma Kâtipliği, Umuru Siyasiye 2. Kalem Mümeyyizliği, Hariciye Tahriratı 2. Mümeyyizliği, Umuru Siyasiye 1. Şube Müdür Yardımcılığı, Siyasi Müşavirlik, İdari İşler Genel Müdürlüğü, Müsteşarlık, Ankara Hukuk Mektebi Öğretim Görevliliği, Ankara Hukuk Fakültesi Kurucu Profesörlüğü ve Öğretim Üyeliği, Türk Rum Ahali Mübadelesi Türk Heyeti Başkanlığı, Sofya, Madrid ve Lizbon Elçilikleri, Belgrat Büyükelçiliği, Hariciye Müsteşarlığı, TBMM II. Dönem (Ara Seçim) ve III. Dönem İstanbul Milletvekilliği, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilciliği (6 Ocak 1961 – 25 Ekim 1961), TBMM Başkanlık Divânı İdare Amirliği.

Görev yaptığı kurumlarda çalışkanlığı ve entelektüel birikimi ile ön plana çıkmış devleti temsil noktasında olduğundan dolayı sürekli kendisini geliştirmesi gerektiğini savunmuştur. Dış Politikada Atatürk'ün koyduğu temel prensiplerin benimsenmesi ve uygulanması için titizlikle çalışmış bu ilkelerden taviz verilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

10. Yusuf Hikmet Bayur

Londra Elçiliği Müsteşarlığı, Belgrat Elçiliği gibi görevlerde de bulunan Bayur'un Nutuk'un hazırlanması sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya yardımları olmuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne asil üye olarak kabul edilmiştir. 1933 yılında Manisa Milletvekili olarak meclise girmiştir. 1934 yılında Ankara Üniversitesi'nde İnkılap Tarihi ve Hint Tarihi derslerini okutmuştur. 1927 ve 1938 yıllarında iki kez Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevlerinde bulunmuş Millet Partisi'nin kurucu başkanlığını yapmıştır. 1980 yılında hayatını kaybeden Bayur birçok önemli kitap ve makaleye imza atmıştır⁴⁴⁸.

Bürokrat olarak görev yaptığı dönemlerde çalışkanlığı ve sadakati ile ön plana çıkan Bayur Mustafa Kemal'in en güvendiği isimlerden biri olmuştur. Mustafa Kemal en önem verdiği konularda onun birikimine güvenmiş ve onun görüşlerinden istifade etmiştir.

⁴⁴⁸ YANUK, *Yusuf Hikmet...*, s.51.

II. Sosyal ve Kültürel Alanda

A. Hukuk

1. Nusret Metya

Lozan Konferansı'nda müşavir olarak görev yapan Nusret Metya Türkiye Cumhuriyeti'nin yargı sisteminin kurulması ve yapılandırılması sürecinde aktif rol oynayan isimlerin başında gelmektedir. Danıştay'ın ilk kuruluşunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 23.06.1927 tarihinde Danıştay Başkanlığına seçilmiş, 02.06.1931 tarihinde görev değişikliği nedeniyle Danıştay Başkanlığından ayrılmıştır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olması gerektiğine inanan Metya bunun modern sağlam kurumlar vasıtasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Demokrasinin gerçek manada benimsenmesi için yasama yürütme ve yargı kavramlarının birbirinden bağımsız olması gerektiği ve bunun da ancak sağlam bir denetim mekanizması ile sağlanabileceğini düşünerek Danıştay'ın kurulması için çalışmalarda bulunmuştur. Danıştay'ın kurulması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yargı sistemi içerisinde en önemli kurumlardan biri haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Danıştay'ın ilk başkanı olarak kurumun kuruluşu ve işleyişi ile ilgili kanun tüzük ve yönetmeliklerin hazırlanmasını sağlamıştır. Danıştay Başkanlığı'ndan ayrıldıktan sonra tecrübelerini öğrencilerle paylaşmış ve hukuk alanında önemli eserler ortaya koymuştur.

Eserleri

- 1- Devletler Hususi Hukuku, Ankara 1939.
- 2- Kanun İhtilafları ve Muhtelif Sistemler, İstanbul 1934.

2. Semiyettin Başak

1.Dönem Lozan Konferansı'na Hukuk Müşaviri olarak katılmıştır. Vakıflar Hukuk Müşavirliği ve serbest avukatlık yapmıştır. Said Nursi'nin avukatlığını üstlenmiş olan Başak İlim Yayma Cemiyeti'nin kurucularından olup aynı zamanda cemiyetin ilk başkanıdır⁴⁴⁹. İmam Hatip Liselerinin açılması ve yaygınlaştırılması konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu konuda dönemin başbakanı

⁴⁴⁹ TDVİA,Ek:1 Cilt,s. 638

Adnan Menderes'e imam hatip lisesine destek için yazdığı şu mektup önem arz etmektedir⁴⁵⁰.

“Pek Sayın Adnan Menderes

Eşsiz hizmetlerinize İlim Yayma Cemiyeti olarak katılmak maksadı ile Fatih'te Fethiye semtinde Bin metrekare arsa üzerinde modern bir İmam hatip mektebi yapmaktayız. Bu bina inşaatı ikmal edilmek üzeredir. İnşaat malzemesi izhar olunmuş ve hamiyetli azalarımızın cömertçe yardımları ile bedelleri ödenmiştir.

958 ders yılında (1958 yılında) beşyüze yakın yavrularımızı bu binaya naklederek tedrisata yeni modern binada devam ettirmek ve müstakbel din adamlarımızı şimdiki köhne ahşap binadan kurtarmak için çalışmalarımıza zati alilerinin feragatli çalışmalarınıza müvazi olarak hız verdik. Ancak, piyasada kalorifer malzemesi mevcut olmadığından ve haricden ithali müşkül bulunduğundan dolayı binada lüzumlu olan bu tesis dolayısıyla inşaat aksayacaktır.

Ahiren yıkılmış olan Kabataş'taki inhisarlar dairesinden veya başka binalardan çıkarılmış bulunan kalorifer kazan ve tesisatının cemiyetimize verilmesine emir ve müsaade buyurmanızı derin hörmetlerimizle arz ve istirham eyeriz. 16/7/1957

İlim Yayma Cemiyeti İdare Kurulu Başkanı Avukat Senüyyiddin Başak”

3. Tahir Taner

Lozan Görüşmelerinde hukuk müşaviri olarak çok önemli görevler üstlenen Tahir Taner, Türkiye’de ve dünyada Ceza Hukuku alanında ilk akla gelen isimlerden biri olmuştur.1909’da Adliye Nezareti’nde açılan yarışmada birinciliği kazanarak hükümet tarafından Paris’e gönderilmiş, 1912’de Paris Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştur. Fransız davaları ve mahkemeleri adliyesinde bir sene staj yapmıştır. Türkiye’ye dönüşünde Adliye Nezareti Umur-u Cezaiye Müdürlüğü’ne tayin edilerek sekiz yıl bu görevde kalmıştır. Buradan sonra İstanbul İstinaf Mahkemesi müdde-i umumisi tayin kılınmıştır. 1918’den itibaren hukuk fakültesi müderrisliği de yapmıştır⁴⁵¹.

1922’de Hükümet-i Milliye tarafından Ankara’ya davet edilerek Adliye Vekâleti müsteşarlığına tayin edilmiştir. 1923 yılına kadar bu görevde kalmış Lozan Antlaşması’nın imzasından sonra istifa etmiştir. İstanbul’a döndükten sonra avukatlık yapmaya başlayan Taner Aynı zamanda Hukuk Fakültesi’ndeki görevine de tekrar başlamıştır. 1926-27’de Türkiye ile Almanya arasında imzalanan antlaşmanın görüşmelerine müşavir olarak, yine Türkiye, Avusturya ve Macaristan

⁴⁵⁰ TDVİA,Ek:1 Cilt,s. 639

⁴⁵¹ DOĞAN, *Tahir Taner...*, s.184.

arasında imzalanan antlaşmaların imzalanmasında Türk Heyetinde hukuki müşavir olarak gösterdiği yararlıktan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından takdirname ile ödüllendirilmiştir⁴⁵².

1937 yılında Ceza Hukuku alanında araştırma yapmak üzere Kahire'ye gönderilmiştir⁴⁵³. 1942 yılında Alman Ceza Hukuku Cemiyeti tarafından Berlin'de düzenlenen Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemeleri Hukuku Kongresine davet edilmiş⁴⁵⁴ bu kongreye Türkiye adına iştirak etmiştir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin kuruluşu ve gelişmesinde önemli katkıları olan Taner burada Ordinaryüs Profesör ünvanını almış ve Ord. Prof.Sulhi Dönmezer ve Prof.Dr. Sahir Erman gibi önemli bilim adamlarını yetiştirmiştir.

1948 yılında kendi adını vererek kurmuş olduğu Prof.Dr. Tahir Taner Vakfı günümüze kadar varlığını devam ettirmiş ve bu süreçte binlerce hukuk öğrencisine burs vermiştir. Halen faaliyetlerine devam eden vakıf her üç yılda bir Ceza Hukuku alanında bir hukuki eser yazma yarışması düzenlemekte ve dereceye girenlere Tahir Taner özel ödülü verilmektedir. 1956 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocaları tarafından "Tahir Taner'e Armağan" kitabı yayınlanmıştır.

Eserleri:

- 1- Hukuk-ı Ceza (1928),
- 2- Ceza Hukuku ve Türk Ceza Kanununun Şerhi (1937),
- 3- Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku (1940),
- 4- Ceza Muhakemeleri Usulü Ders Notları (1942), Ceza Hukuku; Umumi Kısım (1949),
- 5- Türk Ceza Kanununun 9.7.1953 tarihli ve 6123 sayılı Kanun'la Değiştirilen Hükümleri (1954)

⁴⁵² DOĞAN, *Tahir Taner...*, s.185.

⁴⁵³ BCA,030-13-01-02-81-107-14

⁴⁵⁴ BCA,030-10-229-544-22

B.Maliye

1. Ali Fuat Ağralı

Osmanlı Devleti'nin son döneminde çok önemli hizmetlerde bulunan Fuat Ağralı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin mali alanda yapılanmasında ve birçok devlet kurumunun kurulmasında öncülük etmiş isimlerden biridir. Bugünkü Sayıştay'ın o dönemdeki karşılığı olan Divan-ı Muhasebat'ın kurucularından biri olup ilk başkanıdır. Ali Fuat Ağralı, memuriyeti süresince takdire değer hizmetlerinden dolayı Mecidi Nişanı, Lozan'daki malî müşavirliği nedeniyle TBMM takdirnamesi, Hukuk Fakültesindeki başarısından dolayı Altın Maarif Madalyası ve Millî Mücadele'deki hizmetlerinden dolayı kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır⁴⁵⁵.

2. Cavid Bey

Türkiye Cumhuriyeti'nin mali anlamda yapılanmasında Osmanlı Devleti'nin son döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi'nin yürütmüş olduğu mali politikaların özellikle yapısal anlamda önemli bir payı vardır. Örneğin Osmanlı Devleti'nde 1886 ile 1908 yılları arasında milli sermayeli olarak kurulan şirket sayısı 24 iken, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarda olduğu 1909-1913 yılları arasında kurulan milli sermayeli şirket sayısı 27'dir⁴⁵⁶.

Yine 1913 senesinde çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile mali anlamda önemli bir atılım sağlanmıştır.1908 yılında şirketlerin sermayesindeki yerlilik oranı yüzde üç iken bu oran savaş ekonomisine rağmen 1918 yılında yüzde otuz sekize yükselmiştir. İttihat ve Terakki Partisi dönemindeki tüm bu ekonomik atılımları gerçekleştirenlerin başında Cavid Bey gelmekteydi⁴⁵⁷.

Cavid Bey, Meşrutiyetin ilanı ile 1908 yılında Selanik Milletvekili seçilmiş ve Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri olmuştur. Mali konulardaki uzmanlığı ile kısa zamanda tanınmış ve 1909 yılında Maliye Nazırlığı'na yükselmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimlerinden biri olarak parti içi ve dışı siyasal mücadelelere girişmiştir. Bir ara Muğla mebusluğunda bulunmuş dönem dönem

⁴⁵⁵ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Ali Fuat Ağralı Dosyası

⁴⁵⁶ BALÇIK, Mustafa, İttihat ve Terakki Döneminde İktisadi Hayat ve Maliye Nazırı Cavid Bey, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998,s.218.

⁴⁵⁷ EROĞLU, ...Cavid Bey, s.44.

Maliye ve Nafia Nazırlığı görevlerini yapmıştır. Bir dönem Düyun-u Umumiye Osmanlı Dainleri Vekâleti görevini de ifa etmiştir⁴⁵⁸.

Ahmet Şuayip ve Rıza Tevfik ile birlikte Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye dergisini çıkartmış ve bu dergilerde makaleleri basılmıştır. Yine okuttuğu iktisat derslerine ait kitapları basılmıştır. Talat Paşa kabinesinin istifası üzerine görevinden çekilmiş, Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nde Maliye Nazırı olarak görev almıştır. Mütareke yıllarında ise İstanbul'da kalmıştır⁴⁵⁹.

Cavid Bey Osmanlı Devleti'nde liberalizmin öncülerindedir. Liberal ekonomik politikaların belirlenmesi ve uygulaması konusunda öncülük yapan Cavid Bey o dönemde dünyayı kasıp kavuran liberal sistemin ülkemiz için uyarlamasını yapmıştır. Milli ekonomi modeli ile liberal sistemin çakışması Cavid Bey'in en karşısına çıkan en önemli problem olmuştur. Bu bağlamda liberalizmin özgün bir versiyonu olan bir ekonomik model ortaya koymuştur. Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin mali politikaları bu eksen üzerinde devam ettirilmiştir.

Cavid Bey Lozan Görüşmeleri sırasında Osmanlı Borçlarının ödenmesi konusunda başta heyet İsmet Paşa olmak üzere heyet üyeleri ile ters düşmüş ve görüşmeler tamamlanmadan Lozan'dan ayrılmıştır. Lozan Sonrasında Düyun-u Umumiye'deki görevine devam eden Cavid Bey İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden yapılandırılması için görüşmelerde bulunmuş bu görüşmeler esnasında Mustafa Kemal'e düzenlenen İzmir suikastına adı karışan Kara Kemal ve arkadaşlarıyla da bazı toplantılara katılmıştır. Bu görüşmeler sebebiyle yargılanmış ve idama mahkûm edilmiştir. 1926 yılında idam edilmiştir⁴⁶⁰.

3. Mahmut Celal Bayar

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra Mustafa Kemal'in deyimiyile başlatılan "Ekonomik Bağımsızlık Savaşı"nın başarıya ulaşmasında güçlü bir mali sistemin oluşturulması çok önemliydi. Millilik oranı çok düşük olan bankacılık sisteminde öncelikli olarak yerli sermayenin payının artırılması gerekmekteydi.

⁴⁵⁸ EROĞLU, ...*Cavid Bey*, s.70.

⁴⁵⁹ EROĞLU, ...*Cavid Bey*, s.22.

⁴⁶⁰ EROĞLU, ...*Cavid Bey*, s.213.

Bunun da en önemli ayağı yerli ve milli olan finans kuruluşlarının oluşturulmasıydı⁴⁶¹.

Bu bağlamda özellikle İzmir İktisat Kongresi'nin yapılmasından sonra bankacılık ve finans alanında önemli bir atılım gerçekleştirilmiştir. Bu alanda atılan en önemli adımlardan biri olan İş Bankası'nın kuruluşu ve teşkilatlanması Atatürk'ün emri ile Celal Bayar tarafından gerçekleştirilmiştir. İş Bankası'nın kurulması hem bankacılık alanında hem de devletçi ekonomi planının uygulanmasının önemli bir aşaması olmuştur⁴⁶².

1935 yılında su sporlarını ve denizciliği canlandırmak için İstanbul'da bir deniz kulübü kurmuş ve başkanlığını üstlenmiştir⁴⁶³. 1934 yılında Türkiye'deki madenleri tetkik ve tesbit etmek amacıyla yurt gezisine çıkmış izlenimlerini İsmet İnönü'ye telgrafla bildirmiştir. Celal Bayar'ın o dönemde yaptığı tesbitler günümüzde Türkiye'nin maden çıkarılan yerlerinin adeta bir özeti gibidir⁴⁶⁴. 1935 yılında ekonomi alanında tetkikler yapmak üzere Rusya'ya gönderilen heyetin murahhas başkanlığını yapmıştır⁴⁶⁵.

1940 yılında Ticaret Vekâleti'ne maden işletmesi için kredi talebinde bulunacak kadar ileri görüşlü olan Bayar'ın bu hamleleri hem Türkiye'de madencilik sektörüne öncülük etmiş, hem de Lozan'da madenler hakkında yapıldığı iddaa edilen kısıtlamalar hakkındaki yorumlara verilecek cevap niteliğinde olmuştur⁴⁶⁶.

Celal Bayar'ın İktisat Vekilliği döneminde Birinci Beş Yıllık Sanayi hazırlanmış ve plan çerçevesinde kurulan kurum ve kuruluşlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasında lokomotif görevi üstlenmiştir. Celal Bayar Türkiye Cumhuriyeti'ne hem siyasi, hem bürokratik, hem de mali anlamda çok önemli katkılar sağlamış bir isimdir.

⁴⁶¹ ŞENŞEKERCİ, *Celal Bayar...*, s.110.

⁴⁶² ŞENŞEKERCİ, *Celal Bayar...*, s.113.

⁴⁶³ BCA, 030-0-010-000-000-45-290-44 .

⁴⁶⁴ BCA, 030-0-010-000-000-175-210-4 .

⁴⁶⁵ BCA, 030-0-018-001-002-56-54-12 .

⁴⁶⁶ BCA, 030-0-010-000-000-175-211-12.

4. Hasan Saka

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete geçiş sürecinde çok önemli görevler üstlenen Hasan Saka siyasetçi ve bürokrat kimliğinin yanı sıra asıl uzmanlık alanı olan maliye alanında da çok önemli hizmetlerde bulunmuştur. Başbakanlık Maliye ve İktisat bakanlıkları görevlerinde bulunduğu dönemde mali ve ekonomik alanda birçok önemli yeniliğe imza atılmıştır. Bankacılık ve mevduat sisteminin iyileştirilmesinde onun büyük payı vardır. Avrupai tarzda ilk bütçeyi hazırlayan Hasan Bey, İş Bankası'nın kuruluşu sırasında da Celal Bayar ile birlikte çok önemli rol oynamıştır⁴⁶⁷.

Devletlerin tarihi teşekküllerindeki amillerin iktisadi varlıklarında çok önemli bir rol oynadığını düşünen Saka bu özelliklere bağlı olarak bazılarında ırki faktörlerin bazılarında ise dini ve coğrafi faktörlerin ön plana çıktığını belirtmiştir⁴⁶⁸. Bu bağlamda beynelminel ticaret sisteminin uygulanması hususunda devletlerin hususi özelliklerine dikkat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu özelliklerini yakından bilen Saka görev yaptığı kurumlarda Türkiye'nin modern dünyanın iktisadi sahnesinde uygun bir konum alabilmesi için çaba harcamıştır.

Hasan Saka, 1927 senesinde ilk defa olarak bölge ticaret müdürlükleri ve deniz ticaret müdürlükleri teşkilatını kurmuştur. O zamana kadar Ticaret Vekâleti'nin yurt içinde teşkilatı yoktu. Bu teşkilat sayesinde şirketlerin mahalli ticaret müdürlüklerinde işlerini görmeleri, tescil muamelesini yapması sağlanmış, Ticaret Vekâleti piyasa ile daha yakından temas etmek imkânlarını elde etmiştir.

Hasan Saka'nın zamanına kadar, deniz yolları Milli Müdafaa Vekâletine bağlıydı. Onun oluşturduğu yeni yapılanmada, Ticaret Vekâletine ayrı bir bütçe ile bağlanmıştır. Hasan Saka zamanında milli sigortacılığın temelleri atılmıştır. Anadolu Sigorta Şirketi bunun en güzel örneğidir. Bu devrede yabancı ve yerli sigorta şirketleri ile ilgili kanuni ve hukuki düzenlemeler yapılarak bu şirketlerin rekabet gücü arttırılmıştır. Marshall yardımlarının alınmasından sonra İnönü Hasan Saka'nın tecrübesinden fayadalanmak üzere kabinenin başına onu getirmiştir. San

⁴⁶⁷ ÖZTÜRK Fatih, "Hasan Saka (1885-1960)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s.102.

⁴⁶⁸ SAKA, Hasan, *Dış Ticaret ve Gümrük Politikası*, Maarif Matbaası, Ankara 1945, s.2.

Fransisco konferansında Türkiye adına Birleşmiş Milletler anayasasına imza atmıştır⁴⁶⁹.

Hasan Saka iyi bir eğitim almış olmasının yanı sıra alanına hâkim, sakin, uzlaştırmacı kimliği ile ön plana çıkmış bu özellikleri sayesinde en kritik dönemlerde zor görevler ona verilmiştir⁴⁷⁰. Hasan Bey tüm görevlerin üstesinden başarıyla gelmiş maliye alanında Cumhuriyet Döneminin en önemli simalarından biri olmuştur⁴⁷¹.

5. Şefik Başman

Lozan Konferansı'nda müşavir olarak görev yapan Şefik Bey Lozan sonrasında da mali alanda birçok önemli görevlerde bulunmuş, uluslararası arenada Türkiye'yi birçok kez temsil etmiştir. Tiflis Konferansı'nda murahhas, Paris'te toplanan Osmanlı Borçları Konferansı'nda murahhas yine Brüksel, Paris, Roma ve Londra'da toplanan Milletlerarası Parlamentolar Konferansları'nda murahhas olarak Türkiye'yi temsil etmiştir.1946 yılında T.C. Merkez Bankası İdare Meclisi Üyesi ve Başkan Vekilliği'ne seçilmiştir⁴⁷².

C.Eğitim

1. Hamit Hasancan

Birinci Dönem Lozan Heyeti Üyelerinden Hamit Bey eğitimci kimliği ile ön plana çıkmıştır. İstanbul, Selanik, Bursa ve Edirne Liselerinde Tarih, Hendese, Cebir, Fizik, Kimya, Fen Bilgisi, Türkçe, Coğrafya ve İlm-i Mevalid derslerini okutmuştur. Hukuk Mektebi'nde ve Ticaret Mektebi'nde de dersler vermiştir. 1906'da İstanbul'a döndü. Maarif Nezareti'nde İlköğretim Genel Müdürlüğü ve Ortaöğretim Genel Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1910 yılında İstanbul Hukuk Mektebi'nde Profesörlüğe getirilmiştir.

Eserleri:

- 1- Nasihat, 1905, (2 Kitap)
- 2- İlm-i İktisat (Ch. Gide'den çeviri), 1914, (3 cilt)

⁴⁶⁹ ÖZTÜRK, *Hasan Saka...*, s. 70.

⁴⁷⁰ BİLGİN, Semra "Türk Siyasi Hayatında Hasan Saka", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2006, s.86.

⁴⁷¹ ÖZTÜRK, *Hasan Saka...*,s. 103.

⁴⁷²BCA, 030-0-018-001-002-119-41-20.

2. Hüseyin Pektaş

Robert Kolej'i 1903 yılında bitirmiştir. Mezun olan ilk Türk öğrencilerinden biridir. Sorbonne Üniversitesi Tarih bölümünde üç yıl okumuştur. 1905 yılında Robert Kolej'e dönerek Tarih, Türkçe ve Edebiyat; Yüksek Ticaret ve Mülkiye mekteplerinde ise İngilizce öğretmenlikleri yapmıştır.

Tevfik Fikret'den edebiyat, Arapça ve Farsça dersleri almış Robert Kolej'de öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Medrese eğitimi alanında araştırmalar yapıp tesbitlerini rapor olarak yayınlamıştır. Bu raporda verdiği istatistiki bilgiler dikkat çekicidir. Bu raporda Türkiye'deki Fransız ve diğer yabancı okullarda okuyan Türklerin ortalama % 3-5 olduğunu bu oranın da % 100'ünün Bektaşî Dervişleri çevrelerinden gelen Türk çocukları olduğunu ifade etmiştir.

Toplumun ilerlemesinde en önemli engelin eğitim alanında yapılan yanlışlar olduğunu savunarak modern anlamda eğitim kurumlarının açılmasında öncülük eden Pektaş aynı zamanda bu kurumların müfredat programlarının hazırlanması için çalışmıştır.

3. Reşit Saffet Atabinen

Reşit Saffet Bey bürokratik kimliğinin yanı sıra aldığı eğitim alanında da önemli hizmetlerde bulunmuş ve eserler bırakmıştır.1938 yılında Fransızca olarak yayınlanan *Les Caractéristiques L'architecture Turque* adlı kitabında Türk sanatı hakkında düşüncelerini ortaya koymuş ve Türk sanatını yabancılara tanıtmaya amacını gütmüştür. Bu kitabında Atabinen Türk mimarisinin problemlerini yer seçimi, dış görünüşün ahengi, yapıların gruplandırılması, piramit biçimi çatılar, konik örtüler, tonozlar, soğan ve sivri biçiminde kubbeler, ışık problemi olarak ifade etmiş ve Türk mimarisinin dünyada önemli bir yerde olduğunu örneklerle ortaya koymuştur⁴⁷³.Troia efsanesinin ortaya çıkışında Türklerin bu insanlarla

⁴⁷³ ÇORUH, Selâhattin "R. Saffet Atabinen", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 276-279, (Ocak-Nisan 1965), s. 4

münasbetlerinin olmadığı tezine karşı çıkan ve Avrupa’da Attila efsanesinin ortaya çıkmasında bilimsel yayınlarıyla buna karşı çıkan ilk kişilerden olmuştur⁴⁷⁴.

Atabinen Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Eski Eserleri Koruma Encümeni üyesi olarak tarihi eserlerin korunması kurtarılması ve arkeoloji müzesinde toplanması işi ile yakından meşgul olmuştur. Başkanlığını yaptığı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni’nin bir çok sayfasını bu eserlerin tanıtılmasına ayırmıştır. Bu kurum çatısı altında İstanbul’u Sevenler Grubu adında bir de grup oluşturarak İstanbul’un tarihi güzelliklerinin korunması ve tanıtılması amacını gütmüştür. Turizm alanında birçok kurum ve kuruluşun teşkil edilmesinde öncülük etmiş ve bu alanda hizmet veren uluslararası kuruluşlarda ülkemizi temsil etmiştir. Ayrıca Türk Ocakları Hars Heyeti Umumi Kâtipliği’ni yapmıştır. Türk Tarih Kurumu’nun kurucuları arasında yer almış ve başkanlığını yapmıştır⁴⁷⁵.

Yabancı basında özellikle Fransa’da Türkiye’nin tanıtımını yapmış ve Türkiye lehine kamuoyu oluşturma amaçlı birçok yazı yazmıştır. Örneğin yaşamının son günlerinde hastalığına rağmen Kıbrıs davası hakkında Türkiye’nin uğradığı haksızlıkları yazmıştır. Fransızca’yı Fransız gazetelerinde başkanlık yapacak kadar iyi bilmesi ve her yönüyle Mustafa Kemal’in güvenine mazhar olması nedeniyle Nutuk’ın Fransızca’ya tercümesi görevi bizzat Mustafa Kemal tarafından kendisine verilmiştir Atatürk ile sık sık Tarih tartışmalarına girmiş ve Atatürk’ün Tarih tezinin oluşumuna katkıda bulunmuştur⁴⁷⁶. Sık sık yurtdışı seyahatlerine giden Atabinen gittiği yerlerde konferanslar vermiştir. Bu konferanslarda Türklerin Avrupa medeniyetinin oluşumuna olan katkılarını anlatmıştır⁴⁷⁷.

Fransa’da akademi dünyasında tanınmış bir isim olan Atabinen, Societe Asiatique, Societe Academique D’Histoire Internationale gibi saygın eğitim

⁴⁷⁴ ŞAKİROĞLU, Mahmut H. *Reşit Saffet Atabinen Bibliyografyası*, TTOK Yayınları, İstanbul 1985, s.6.

⁴⁷⁵ ÇORUH, R. Saffet Atabinen, s. 9

⁴⁷⁶ HİSAR, Abdülhak Şinasi, "Reşit Saffet Atabinen ve Tarihimize Dair Eseleri", *Türk Yurdu*, (Ekim 1955), S. 249, s. 278.

⁴⁷⁷ ATABİNEN, Reşit Saffet, *Doğu Avrupa’nın Uygarlığına ve Yerleşmesine Türklerin Katkıları* (Çev: Nihal Önal), TTOK Yayınları, İstanbul 1987, s.7.

kuruluşlarının üyesiydi. Fransızca İngilizce ve Türkçe olarak 1500'den fazla ilmi ve siyasi makalesi yayınlanmıştır⁴⁷⁸.

Eserleri:

- 1- L'Effort Ottoman, Paris 1906. (Fransızca)
- 2- L'Agitation, Paris 1907. (Fransızca)
- 3- Melanges Litteraires et Politiques 3 Vol Ed. Levant Herald 1906-1911. (Fransızca)
- 4- Les Turcs de Perse Budapeşte 1911. (Fransızca)
- 5- Enquete Economique en Anatolie, İstanbul 1912. (Fransızca)
- 6- La Liberation d'Andrinople, Roma 1913. (Fransızca)
- 7- Lettres Ouvertes a Clemenceau, Geneve 1918. (Fransızca)
- 8- L'Islam, des Turcs et la Societe des Nations, Geneve 1919. (Fransızca)
- 9- L'Occupation de Smyrne, Geneve 1919. (Fransızca)
- 10- Turcs et Armeniens, Geneve 1919. (Fransızca)
- 11- Bilan Economique et Financier de la Turquie, Ankara 1927. (Fransızca)
- 12- Les Turcs Odjaghis, İstanbul 1931. (Fransızca)
- 13- La Politique Economique de la Turquie Kemaliste, Paris 1934. (Fransızca)
- 14- Contributions a l'histoire d'Attila, Paris 1934. (Fransızca)
- 15- Bulletins Economiques et Financiers, 1912-1939. (Fransızca)
- 16- Les caracteristiques de la Architecture Turque, Paris 1936. (Fransızca)
- 17- Lamartine, İstanbul 1940. (Fransızca)
- 18- Les Turcs en Europe. (Fransızca)
- 19- Les Turcs sur les cotes d'Angleterre, Budapest 1944. (Fransızca)
- 20- Pierre Loti, İstanbul 1950. (Fransızca)
- 21- Contribution Turques a la Securite et a la Civilisation Mediterraneennes, Paris 1951. (Fransızca)

⁴⁷⁸ ÇORUH, R. Saffet Atabinen, s.12.

- 22- Les Apports Turcs dans le peuplement et la Civilisation de l'Europe Orientel, İstanbul 1952. .(Fransızca)
- 23- Les Turcs et Italiens a travers les ages, İstanbul 1952. .(Fransızca)
- 24- Les Turcs a Constantinople du V au, Paris 1954. (Fransızca)
- 25- La Question de Chypre, İstanbul 1956. (Fransızca)
- 26- Les Turcs Occidentaux et la Mediterranaee, 1956. (Fransızca)
- 27- Revision Historiques, 1958. (Fransızca)
- 28- L'Oecumenicite des Turcs, İstanbul 1964. (Fransızca)
- 29- L'Attitude de l'Occident vis a vis des Turcs et des Grecs, İstanbul 1964. (Fransızca)
- 30- Osmanlı tarihi-mali dersleri, İstanbul 1913.
- 31- Siyasi Levhalar, İstanbul 1914-1918.
- 32- Umumi Harbin Menşeleri, İstanbul 1916.
- 33- Kafkas Etekleri Türk Ticaret Yolları, İstanbul 1918.
- 34- Türklük ve Türkçülük İzleri, Ankara 1931.
- 35- Avrupa'da Eski Türkler, Ankara 1931.
- 36- Çekeller ve Tuna Türkleri, Ankara 1934.
- 37- Kaybolan Türkler, İstanbul 1936.
- 38- Şarki Avrupa'da Türk kanı ve Medeniyeti İzleri, 1946.⁴⁷⁹

4. Rıza Nur

Rıza Nur meslek itibariyle tıp hekimi olmasının yanı sıra önemli bir fikir adamıdır. Fikirleri ve yazdığı eserler ile yaşadığı döneme ışık tutmuştur. Dönemin önemli Türkçülerinden biri olarak bu alanda çok önemli eserler ortaya koymuştur. Tarihten edebiyata, sanattan siyasete uzanan çok geniş bir yelpazede eserler vermiştir.

⁴⁷⁹ ÇORUH, R. Saffet Atabinen, s.15-16.

Rıza Nur'un Türk kültürüne yaptığı hizmetleri Necmettin Sefercioğlu şu sözlerle ifade etmiştir⁴⁸⁰.

“Dr. Rıza Nur değerli bir diplomat ve devlet adamı olmasaydı bile, 14 ciltlik Türk Tarihi'nin müellifi, 50'den fazla eserin müellif ve mütercimi, Türk Birlik Revüsü ve Tanrıdağ'ın naşiri, selahiyetli bir ilim adamı ve nihayet bütün servetini koyarak bir milletin gençliğine muazzam bir kütüphane vakfetmeyi ilk düşünen insan olarak, İlim ve fikir hayatımıza daima tebci ile yad edilmeye değerdir”.

Hakkında ortaya atılan iddaalar ve tahrif edildiği söylenen anılarında, kendisine atfedilen Milli Mücadele önderlerine yapmış olduğu kabul edilemez iftira ve ithamlar, Mustafa Kemal Atatürk ve Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde görev yapan Türk heyeti üyeleri hakkında günümüzde dahi sürdürülen olumsuz propagandanın referans noktası olma özelliğini taşımaktadır.

Rıza Nur düşünceleri ve söylemleri ile Türk siyasi ve düşünce hayatının en aykırı kişilerinden biri olmasının nedeni her döneme muhalif yaklaşımından dolaydır⁴⁸¹. Zaman zaman kendisini dahi eleştirebilen Rıza Nur Lozan Heyetinin ikinci murahhası olmasına rağmen heyeti en çok eleştirenlerin başında gelmektedir. Yaşadığı duygusal gelgitler eserlerine yansımış birçok kişi ve kurum hakkında hakarete varan ifadeler kullanmıştır. İlmi ve sanatsal açıdan çok önemli eserler ortaya koymasına rağmen Rıza Nur'un kullanmış olduğu bu ifadeler onun Türk siyaset ve düşünce hayatında çok farklı bir konuma oturtmuştur.

Eserleri⁴⁸²

a-Basılı Eserleri

- 1- Fenn-i Hitan, Matba-i Ahmet İhsan, İstanbul 1322, 249 s.
- 2- Cerhi Unk ve Eviye Asabı Kebire, Kerbela Matbaası, İstanbul 1910,8 s.
- 3- Arab Şiirbiligi, Sinop Matbaası, Sinop 1926,11 s.
- 4- Samson ile Delila, Ferdinand Lemaire'den çeviri, Sinop Matbaası, Sinop 1921, 92 s.
- 5- Suni Nebat ve Hayatın Hikemi Esasları, Matba-i Ahmet İhsan, İstanbul 1909, 32 s.

⁴⁸⁰ SEFERCİOĞLU, Necmettin, “Değerli Bir Diplomat Emsalsiz Bir Hareket Adamı”, *Hayat ve Hatıratım II. Rıza Nur İnönü Kavgası*, (Haz. Abdurahman Dilipak), İstanbul 1992, s.21-22.

⁴⁸¹ NUR, Rıza, *Türk Bilig Revüsü İran Turan Cenklere*, (Yayına Haz. Mehmet Soğukömeroğulları), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.10.

⁴⁸² NUR, *Türk Bilig...*,s.10-11.

- 6- Servet-i Şahane ve Hakk-ı Millet, Selanik Matbaası, İstanbul 1908, 20 s.
- 7- Sıhhi Tıbbi Makalat, Matba-i Kütüphane-i Cihan, İstanbul 1905, 102 s.
- 8- Sünnet Çocuklar ve Ebeveyn Sünnetçiler ve Doktorlar, Matba-i Kütüphane-i Cihan, İstanbul 1910, 24 s.
- 9- Şehname ve Turan İran Cenkleri, Kahire Matbaat-ü Daar-üd Terakki, Kahire 1934, 329 s.
- 10- Janet'in Düğünü, Michel Carre-Jules Barbier'den çeviri, Sinop Matbbası, Sinop 1922, 80 s.
- 11- Namık Kemal, Hanoyde Matbaası, İskenderiyye 1936, 1628 s. (Fransızca Türkbilig Revüsü sayı 6)
- 12- İnsan "Teşrih, Fizyoloji, Hıfzısıhha "Dr. Rıza Nur ve Muhiddin Celal, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1927, 312 s.
- 13- Hitan ve Emrazı Zühreviyye, Türkçe Garabet Matbbaası, İstanbul 1910 14 s, Fransızca G.S Kesisyen Matbaası, İstanbul 1910, 13 s.
- 14- Hitanda İptali His, Garabet Matbaası, İstanbul 1909, 14 s.
- 15- Hitandan Kan Gelmesi, Garabet Matbaası, İstanbul 1909, 11 s.
- 16- Gurbet Dağarcığı, Matba-i Hindiye, Kahire 1919, 32 s.
- 17- Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu? Nasıl Öldü? İçyüzü, Akşam Matbaası, İstanbul 1919, 68s.
- 18- Meclis-i Mebusanda Fırkalar Meselesi, İkdam Matbaası, İstanbul 1909, 51 s.
- 19- Türk Seceresi, Ebu El Gazi Bahadır Han'Dan çeviri, Matba-i Amire, İstanbul 1925, 38s.
- 20- Leblebici Horhor Ağa, Çeviri, Suma Matbaası, İstanbul, 11 s.
- 21- Türk Tarihi, Matba-i Amire, İstanbul 1924-1926, Maarif Bakanlığı Yayınları, 12 cilt, Ayrıca Tekin Yayınları İstanbul 1982, 14 Cilt.
- 22- Tıbbiye Hatıratından, Matba-yı Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1911, 82 s.
- 23- Serbin Veremi Kazibi İltihabisi, Witting Paşa'dan çeviri, Matbai Ahmet İhsan, İstanbul 1903, 40 s.
- 24- Oğuzname Türk Destanı, Societe de Publications Epyptiennes, İskenderiye 1928, 64 s. (Fransızca),
- 25- La Circoncision, 1906, 8 s.
- 26- Fenni ve Cerhi Ortopedi, 1323, 102 S.
- 27- Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmamak Çaresi, 1323, 80 s.

- 28- Sinop'ta Türk Atları Damgaları, 1928, 4 s. (Konya Dergisi, Mart-Nisan 1941)
- 29- Türk Mintikası, Fransızca Journal Asiatique, Nisan-Haziran 1928, 4s.
- 30- Yeni Usül Hitan ve Yeni Kısaç, 1325, 32 s.
- 31- Oğuzname Üzerine Profesör Pelliot'a cevap, 1931, 41 s.(Fransızca)
- 32- Türkbilig Revüsü (Revue de Turcologie), 1931-1938, 1700 s.(Fransızca-Türkçe).
- 33- Türk Sanat Mimarisi (Art et Artitecture Turc.) 1921, 32 s. (Fransızca Türkbilig Revüsünde Yayınlandı)
- 34- Tevfik Fikret, 1932, 22 s. (Fransızca Türkbilig Revüsünde Yayınlandı)
- 35- Hilalin Tarihi (Historie du Croissant), 1933, 181 s. (Fransızca)
- 36- Ali Şir Nevayi, 1935, 58 s. (Fransızca Türkbilig Revüsünde Yayınlandı)
- 37- Kaygusuz Abdal Gaybı Bey, 1935.
- 38- Köprülüzade Fuad Bey'e Cevap, 1935, 64 s.
- 39- Kendi Şiirlerimden, Türkbilig Revüsü No:7-8.
- 40- Meclis-i Mebusan İntihabı, Akşam Gazetesi, 1935.
- 41- Rüya, Şiir, 1936.
- 42- Hürriyet Şiiri, 1936,5 s.
- 43- Karmen,1938,100 s. (Fransızcadan Tercüme).
- 44- Özdemirle Dolan, 1938, 80 s.
- 45- Hücumlara Cevaplar, Matbai Ebuziyya, İstanbul 1941, 45 s.
- 46- Hayat ve Hatıratım, Altındağ Yayınları 4 cilt, Almanya 1967-1968, İşaret Yayınları 2 cilt, İstanbul 1992, Boğaziçi Yayınları 3 cilt İstanbul 1982.
- 47- Topal Osman, Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı, Cehennemde Bir Celse, Ziya Paşa'nın İkinci Zafernamesi (4 kitap bir arada), İşaret Yayınları, İstanbul 1993, 200 s.
- 48- Moskova ve Sakarya Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, 363 s.
- 49- Türk Nasyonalizmi, Tanrıdağ, Mayıs 1942.
- 50- Türk Baturluğu, Bulak, Eylül 1959.
- 51- Babur Şah, Bulak, Eylül 1959
- 52- Oğuz Kağan'ın Duası, Bulak, Eylül 1959.
- 53- Büyük Bir Sosyal Derdimiz, Tanrıdağ, Mayıs 1942.
- 54- Cemiyet-i Hafiyе, İşaret Yayınları, İstanbul 1995, 528 s.

b-Basılı Olmayan Eserleri

- 39- Faust (Opera),1942.
- 40- Fransız Şiirbiligi, 1942
- 41- Türkbilig Kitabı, 1942.
- 42- Lakme(Opera Komik)
- 43- Minyon
- 44- Abdülhak Hamid, Hayatı ve Eserleri.
- 45- Usta Eczacı (El Eczacı en Nasih Opera Komik)
- 46- Usta Eczacı Piyesi İçin İzah
- 47- Türklük mü Frenklik mi? (Opera Komik)
- 48- Türk Şiirinin Evolüsyonu, Tarihi ve Analitik Tedkiki, 3 Cilt.
- 49- Ermeni Tarihi, 2 Cilt.
- 50- Türk Şiirbiligi, 2 Cilt
- 51- Türk Musikisine Dair Avrupa Notalarıyla Yapılmış 250 Yıllık Monoskiri.
- 52- Ebreje Türk Tarihi
- 53- Ebreje Türk Şiirbiligi.
- 54- Tarihce-i Cihad-ı Ekber, 351 s.
- 55- Burs'da Eski Türk Sanatı, Dr. H.Wide'den çeviri, Berlin 1909, 13 s.
- 56- İkinci Murad Divan
- 57- Şiirler(Dr. Rıza Nur Divan)
- 58- Şiir ve Nesir Bütün Eserleri Hakkında Malumat.
- 59- Viyana Mektupları
- 60- Sukufe-i Muhabbet
- 61- Paçi ile Ançi.

5. Tefik Bıyıklıoğlu

Lozan Heyeti'nde askeri müşavir olarak görev yapan Tefik Bey eğitim alanında da önemli eserler ortaya koymuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünce hayatına önemli katkılar sağlayacak eserler ortaya koymuştur.

1924'te Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir 1928'de Moskova Büyükelçiliği'ne atanması nedeniyle bu görevine bir yıl ara verdi. Adı daha sonra Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilen Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk başkanı olan Mehmet Tefik Bıyıklıoğlu, Genelkurmay Harp Tarihi

Dairesi'nde, harp tarihi uzmanı ve başyazarı olarak çalışmış ve okullarda devrim tarihi dersi vermiştir⁴⁸³.

Türk Tarih Kurumunun kurduğu Basımevinin 30 Nisan 1956 yılında ilk yönetim kurulu üyeliklerine Tefik Bıyıklıoğlu, Faik Reşit Unat ve Şevket Aziz Kansu görev almıştı. Basımevinin Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmıştır. Bıyıklıoğlu'nun Türkiye'nin kültür hayatına kazandırdığı eserleri şunlardır:

Eserleri

a- Kitaplar

- 1- Hint Tarihi: Devlet Matbaası, İstanbul 1931, 35 s., 12 pl., Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Mektep Neşriyatı 8.
- 2- Çanakkale Muharebelerine Dair Konferans, İstanbul 1950, Harp Akademiler Basımevi, 55s, 12 kroki 8.
- 3- Trakya'da Milli Mücadele, 2 cilt, Ankara 1956, TTK Basımevi.
- 4- Osmanlı ve Türk Doğu Hudut Politikası, İstanbul 1958.
- 5- Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara 1959.
- 6- Türk İstiklal Harbi, 2 cilt, Ankara 1962.
- 7- Türk Tarihinin Anahtarı, Ankara 1930 (Komisyon olarak hazırlandı).

b – Çeviriler

- 1- Charles DIEHL, Bizans İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 1937.
- 2- Walter HINZ, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. XV. yy'da İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi, Ankara 1948.

c- Makaleler

- 1- Şimali Kafkas Muharebeleri, Askeri Mecmua 45.sene no:64 (1927), s. 130-164.
- 2- İstanbul'un İki Fatihi, II. Mehmed ve Atatürk, Belleten XVII.(1953), s.83-100.
- 3- Trakya-Paşaeli Müdafaa-ı Heyeti Osmaniyesi Nasıl Kurulmuştu? Resimli Tarih Mecmuası V. 52(1954), s.3027-3031.
- 4- Başkumandan Atatürk'ün Kısa Bir Portresi, Belleten XX.(1956), s.701-737.

⁴⁸³ ÇOKER, Fahri *Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK yayınları, Ankara 1983, s.311-312.

- 5- İkinci Balkan Harbi Başlarında Yunanistan'ın Bulgaristan'a Karşı Osmanlı Devleti'ne Teklif Ettiği İttifaka Dair Yeni Bir Vesika, V.Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, s.702-707.
- 6- Mondros Mütarekenamesinde Elviye-i Selase İle İlgili Yeni Vesikalar, Belleten XXI (1957), s.567-580.
- 7- Zwei Englische Und Zwei Turkische Bisher Unveraffentliche Urkunden Zum Waffenstillstand Von Mudros, Belleten XXI (1957), s.581-584.
- 8- Hüsrev Gerede Mütarekede Karma Basın Sansüründen Niçin Çekilmişti? Tarih Coğrafya Dünyası II. 1.4. (1959), s.308-310.
- 9- Amerikan Senatosu'na Sivas'tan Yollanan Mektup, Tarih Coğrafya Dünyası II.7 (1959), s.1-5.
- 10- Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri, Belleten XXIV (1960), s.637-663.
- 11- Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922) Boğazlar Problemi, Belleten XXVI (1961), s.81-94.
- 12- Mondros Mütareke Antlaşması, VI. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, s.572-582⁴⁸⁴.

6. Yusuf Hikmet Bayur

Osmanlı Devleti'nin son döneminin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli düşün adamlarından biri olan Bayur üstlendiği kritik bürokratik görevlerin yanı sıra önemli bir bilim adamı olarak hem birçok öğrenci yetiştirmiş hem de önemli eserler ortaya koymuştur.

1933 Üniversite Reformu ile bütün üniversite ve yüksekokullara zorunlu ders olarak konan Türk İnkılâp Tarihini okutmakla görevlendirilmiştir. Daha sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hint Tarihi Ordinaryüs Profesörü olmuştur. 27.10.1933 - 08.07.1934 yılları arasında Türk Dil Kurumu Başkanlığı'nda yapmıştır.

1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılmıştır. Temmuz 1948'de kuruluşuna katıldığı Millet Partisi'nin iki yıl Genel Başkanlığını yapmıştır.(1948-

⁴⁸⁴ <https://www.ttk.gov.tr/kurumsal/oncekibaskanlarimiz/m-tevfik-biyiklioglu-14-4-1931-8-4-1932/erişim tarihi: 15/08/2017>.

50). Bu partinin yayın organı olan "Kudret" gazetesinin de başyazarlığını yapmıştır⁴⁸⁵.

Eserleri

- 1- Türk Muahede-i Sulhiyesi ve Mahiyeti Hakikiyesi 1920
- 2- Türk Tarihinin Ana Hatları
- 3- Gürganiğ Devleti
- 4- Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti(İstanbul Üniversitesi İnkılap Tarihi Ders Notları 1934
- 5- Hindistan Tarihi (3 Cilt)
- 6- Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri, Ankara 1963
- 7- Türkiye Cumhuriyetinin Dış Siyaseti 1934
- 8- XX. Yüzyılda Türklüğün Acun Siyaseti Üzerine Etkileri
- 9- Türk İnkılap Tarihi (3 Cilt)
 - 1.Cilt: Giriş, Berlin Antlaşmasından Trablusgarp Savaşına kadar
 - 2.Cilt: Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asyasının Paylaşılmasına kadar
 - 1.Kısım: 1911 Başından Balkan Savaşına kadar
 - 2.Kısım: Balkan Savaşları 1943
 - 3.Kısım: Paylaşmalar 1951
 - 4.Kısım: Fikir Cereyanları, İnkılap Hareketleri, İç Didişmeler, Birinci Genel Savaşın Patlaması 1952
 - 3.Cilt: Savaşın Başından 1951 kışına kadar
 - 1.Kısım: Savaşın Başından 1915 kışına kadar
 - 2.Kısım: Çanakkale Vuruşmaları ve onların tepki ve sonuçları
 3. Kısım: 1915-17 vuruşmaları ve bunların tepkileri
 - 4.Kısım: Savaşın Sonu.

⁴⁸⁵ YANUK, *Yusuf Hikmet Bayur...*, s.50.

D.Edebiyat

1. Ruşen Eşref Ünaydın

Lozan Görüşmelerinde basın müşavirliği görevini başarıyla yerine getiren Ruşen Eşref Ünaydın Galatasaray Sultanisi'ni (1911) ve Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiştir. İstanbul'da çeşitli okullarda edebiyat ve Fransızca öğretmenliği yapmıştır. (1911-1918).Öğretmenlik yıllarında yaptığı çevirilerle yazı hayatına atılmış ve ilk yazılarını Tefvik Fikret'in teşvikiyle Servet-i Fünun'da yayımlamaya başlamıştır. "Edebi Ziyaretler ve Mülakatlar" başlıklı yazılarını 1916'da Servet-i Fünun ve Türk Yurdu dergilerinde, daha sonraki yıllarda ise Vakıf gazetesinde yayımlamıştır. (1917-1918)⁴⁸⁶.

Mustafa Kemal'i kişisel özellikleri ve askeri dehasıyla kazandığı zafer sonrasında onunla 3 gün boyunca her mülakat 12 saatten az olmamak koşuluyla⁴⁸⁷ röportaj yapıp onu "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat" ile Türk ve dünya kamuoyuna ilk tanıtan kişi Ruşen Eşref Ünaydın'dır.

İstanbul'u tasvir eden Ayrılkılar (1923) adlı kitabından dolayı kendisine "İstanbul Seyyahı" adı verilen Ruşen Eşref'in hayatı 1918'den sonra tam bir seyyah gibi geçmiştir. Mütareke yıllarında İstanbul'da bulunan yazar arkadaşları ile birlikte İstanbul'un nispeten sakin Türk ve İslam kültürünün daha fazla yaşandığı tenha bölgelerine doğru saatlerce süren yolculuklar yapmış ve bu izlenimlerini yazıya dökmüştür.

Vakıf gazetesi muhabiri olarak Batum'a gitmesiyle başlayan seyyah yaşamı Yedigün, Tasvir-i Efkâr ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde devam etmiştir.. Türk Dil Kurumu'nun kurucuları arasında yer alan Ünaydın Mustafa Kemal'in Çankaya sofralarında da sıkça yer almıştır⁴⁸⁸.1952'de emekli olduğunda Türkiye'ye dönmüş ve hayatının son yıllarını Atatürk'e dair hatıralarını kaleme almakla geçirmiştir⁴⁸⁹.

Ruşen Eşref Ünaydın şiirleri ve düz yazılarının yanı sıra Türk Edebiyatında daha önce pek kullanılmayan mülakat, anı ve gezi türünde eserler vererek bu türün öncülerinden olmuştur. Ruşen Eşref Ünaydın edebiyat alanında yeni bir tür ortaya

⁴⁸⁶SAĞLAM, Nuri, *Ruşen Eşref Ünaydın(Hayatı ve Eserleri)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.441.

⁴⁸⁷ ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Yeni Gün Basın Yayın, 1999, s.13

⁴⁸⁸ SAĞLAM, *Ruşen Eşref Ünaydın* ..., s.241.

⁴⁸⁹ SAĞLAM, *Ruşen Eşref Ünaydın* ..., s.42.

koymakla kalmamış, Milli Mücadele’yi bizzat yaşayan kişilerin kendi ağzından söylediklerini yazıya dökerek tüm kitlelere ulaşmasını sağlamış, böylelikle Türk devrimine ideolojik zemin kazandırma çabasında gerçekçi, ulaşılabilir bir yol izlemiş ve bu alanda halka en çok nüfuz eden kişilerin başında gelmiştir. Nitekim eserleri yayınlandığı günden bu güne kadar büyük ilgi görmüş geniş kitlelere ulaşmıştır.

Diyorlar ki isimli eserinde dönemin ünlü şair ve edipleriyle yapmış olduğu röportajları aktarmıştır. Bu eser röportaj türünde edebiyatımızın ilk ve en başarılı örneği olma özelliğini günümüze kadar taşımıştır⁴⁹⁰. Ona göre mülakatçılık kayıtçılık değildir. Konuşmayı renklerini ve vasıflarını canlandırmak için konuşanın kişiliğini ve meziyetlerini bilmek gereklidir. Bu başarılmazsa mülakatçılığın başarılı olamayacağını belirtmiştir⁴⁹¹.

Ruşen Eşref tüm yazılarında Türkçe’yi bir kuyumcu titizliğiyle işlemiş ve kendine has üslubuyla okuyucusunda haz uyandırmıştır⁴⁹².Eserlerini Türkçe’nin zenginliğini göstermekte bir vasıta olarak görmüştür. Eserlerinde milletimizin yıllarca büyük bir özenle kurmuş olduğu medeniyetimizden ve değerlerimizden sıkça bahseden Üneydin bunu salt bir mazi duygusuyla kaleme almamış, bunun gelecek kuşaklara aktarılmasını kendine vazife edinmiştir.

“Tarih bulduğunu söyler hatıra gördüğünü... Tarih belge ister hatıra bilgi... Sunduğum yapraklar belge mi olurlar bilgi mi kalırlar kestiremiyorum. Atatürk dehasına hayranlığımı bildirsin diye bu hatıraları derliyorum⁴⁹³” diyerek yazı amacını o günleri düşüncelerde yaşatmak gayesi olarak ortaya koymuştur.

Eserlerinde soğukkanlıkla sanki olağan işlermiş gibi anlatılan kahramanlıklar Türk Miletinin büyüklüğüne asaletine tanıklık etmektedir. Çanakkale’de Savaşanlar Dediler ki isimli eserinde Üsteğmen Ruhi Bey’in uçaktan denize düşen İngiliz subaylarını kurtarmak için canı pahasına mücadele edişi⁴⁹⁴ her

⁴⁹⁰ BİRİNCİ, Necat, *Ruşen Eşref Üneydin*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.6.

⁴⁹¹ ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Ruşen Eşref Üneydin’den Hasan Ali Yücel’e Diyorlar ki İçin Bir Mektup*(Yayına Haz. Nuri Sağlam, Yağmur Yayınları, İstanbul 2005, s.12.

⁴⁹² BİRİNCİ, *Ruşen Eşref Üneydin*, s.VI.

⁴⁹³ ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Atatürk’ü Özleyiş I*, Yenigün Basın Yayın, 1998.s.9-10.

⁴⁹⁴ ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Çanakkale’de Savaşanlar Dediler ki*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960, s.34.

okuyucuda takdir ve minnet duygusu uyandırmaktadır. Ünaydın bunu başarabilmiş ender şahsiyetlerden biridir.

Eserleri

- 1- Tevfik Fikret
- 2- Geçmiş Günler
- 3- İstiklal Yolunda
- 4- Damla Damla
- 5- Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat.
- 6- Boğaziçi-Yakından
- 7- Atatürk
- 8- Atatürk ile Milli Tesanüt
- 9- Atatürk'ü Özleyiş
- 10- Diyorlar ki

2. Yahya Kemal Beyatlı

Siyasetçi ve bürokrat kimliği de bulunan Yahya Kemal Beyatlı Türk Edebiyatı'nın en önemli isimlerindedir. Hem şiir hem de düz yazı olarak önemli eserler vermiştir. Eserlerinde Tarih ve Edebiyat iç içedir. Hem doğup büyüdüğü Üsküp şehrinin tam bir Türk şehri olması hem de Fransa'da aldığı eğitim onu eserlerinde tarihe ve milli kavramlara sıkça yer vermesine sebep olmuştur⁴⁹⁵.

Fransa'da iken devrin önemli tarihçilerinden Albert Sorel'den dersler alan Beyatlı onun fikirlerinden etkilenmiştir. Fransa'da Michelet ekolünden gelen Sorel ve Beyatlı'nın diğer hocaları "Fransa toprağı bin yılda Fransız milletini yarattı" görüşünü savunmuşlardır. Bu fikirden hareketle Türk tarihinin 1071 Malazgirt sonrasına ağırlık verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu konuda Ziya Gökalp ile karşı karşıya gelen Beyatlı Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra milletleşme sürecini hızlandırdığını savunmaktadır.

⁴⁹⁵ BANARLI, Nihat Sami, "Yahya Kemal'in Tarih Düşünceleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, YII:1, C.2, Sayı: 11, 1 Aralık 1965, s. 8.

Eserlerinde aşk, ölüm gibi evrensel temaların yanı sıra yurt sevgisi ve tarih bilinci unsurları da sıkça yer alır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Beyatlı için”O bizim ilk ve hakiki klasiğimizdir”ifadesini kullanmıştır⁴⁹⁶.

Yahya Kemal Beyatlı, Türk Edebiyatı'nın en önemli sairlerinden biri olarak, Türkiye'de muhafazakâr, milliyetçi sağ siyasal akımlara pek çok açıdan büyük bir tesir yapmış milli şairimizdir. Modern Türk muhafazakârlığının kurucularından biri olarak kabul edilen Bayatlı Çocukluk yıllarından itibaren şuurlu bir düşünce çabasını ölümüne dek sürdürmüş olan Türk Edebiyatı'nda büyük ağırlığa sahip toplumsal ve siyasal açıdan içinde yaşadığı ülkenin, toprakların sorunlarını edebiyatçı yönüyle ele alarak toplumcu milliyetçi bir vatan şairi olarak milli edebiyatımızın kuruluşunda büyük katkılar yapmıştır.

Osmanlı'nın son döneminde siyasal ve sosyal sorunlara bir çözüm arayışı olarak politik kaygıların ağır basmasıyla gelişen İslamcılık Türkçülük ve Batıcılık ideolojilerin fikrîsel mücadelelerinin yaşandığı bir ortamda ülkesine dönen Beyatlı Fransız İhtilali ile hızlanan Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük toprak kayıplarıyla sonuçlanan milliyetçilik hareketlerinin en hararetli zamanlarında Türklük, millet kavramlarına bir hayli kafa yormuştur. Ülkesine döndüğü zaman yakından tanıma fırsatı bulduğu Avrupa Kültürü ve Milliyetçiliğini Türk Kültürü ve Milliyetçiliği ile kıyaslamış, ırkçı olmayan bir Türkçülük anlayışı ekseninde milli, manevi değerlerine bağlı, Müslümanlığın milletin kurucusu unsurlarından biri olarak formüle edildiği, coğrafi bir vatan kavrayışına ulaşmıştır.

Bu bağlamda, Türklük ve İslamiyet arasında kurulan bir sentez olarak Müslüman Türk kimliği temelinde bir millet olma suuru yolunda çalışmaya yönelerek, pek çok şiir, makale yazmış, siyasete karşı muhalif duruşuna rağmen rağmen politik yazılarla bir mücadele ruhunun oluşması yolunda çaba sarf etmiştir.

Eserleri: Şiir

- 1- Kendi Gökkubbemiz (1961)
- 2- Eski Şiirin Rüzgârıyla (1962)
- 3- Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söylemiş (1963)

⁴⁹⁶ TANPINAR, Ahmet Hamdi, “Kendi Gök Kubbemiz”, Edebiyat Üzerine Makaleler (Haz. Zeynep Kerman), Dergah Yay., 3.bsk., İst., 1992, s. 355.

- 4- Bitmemiş Şiirler (1976)

Düzyazı

- 1- Aziz İstanbul (1964)
- 2- Eğil Dağlar (1966)
- 3- Siyasi Hikâyeler (1968)
- 4- Siyasi ve Edebi Portreler (1968)
- 5- Edebiyata Dair (1971)
- 6- Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım (1973)
- 7- Tarih Musahabeleri (1975)
- 8- Mektuplar-Makaleler (1977)

E.Tıp

1. Nihat Reşat Belger

Lozan Görüşmelerinde müşavir üye olarak bulunan Nihat Reşat Belger tıp alanında dünyaca tanınan dönemin en önemli hekimlerinden birisidir. Tıp alanında çok önemli hizmetlerde bulunmasının yanı sıra Türkiye'yi bu alanda birçok uluslararası organizasyonda temsil etmiştir. Lozan dönüşü bir müddet Türkiye'de kaldıktan sonra Paris'e gitmiştir⁴⁹⁷.

Çeşitli kliniklerde çalışmıştır 1936'da Türkiye'ye döndü. Atatürk tarafından Yalova Kaplıcaları işletme müdürlüğüne ve mütehassıs hekimliğine getirilmiştir. Kaplıcanın her türlü tıbbi düzenlemesiyle görevlendirilen Nihat Reşat Belger, kaynaktan çıkan sıcak suların bentlenmesini sağlamış ve modern tedavi yöntemlerinin uygulanmasını gerçekleştirmiştir. 1938'de Atatürk'ü muayene ederek hastalığına ilk kez siroz tanısı koymuştur.

Atatürk'ün vasiyeti uyarınca, 1938'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kurulan Hidroloji ve Klimatoloji Kürsüsü profesörlüğüne atanmıştır. Demokrat Parti'nin ilk kabinesinde kısa bir süre sağlık ve sosyal yardım bakanlığı yapmıştır (23 Mayıs – 20 Eylül 1950). 1950'de Kızılay Derneği başkanlığında, 1951'de de Kızıllaç Dernekleri Birliği başkan vekilliğinde bulunmuştur. Çeşitli uluslararası hidroklimatoloji kongrelerine katılmıştır. Nihat Reşat Belger, 1953'te Paris Tıp Akademişi'ne üye seçilmiştir. Cenah İsmail Paşa ve Âkil Muhtar

⁴⁹⁷ ÇELİK Nermin, ÖNCEL, Öztan, "Hekim Siyasetçi ve Diplomat Olarak Dr. Nihat Reşat Belger", *Türkiye Klinikleri Med Ethics* 2008, 16-159-165, s.159.

Özden'den sonra bu akademiye seçilen üçüncü Türk üye olmuştur. Mide-bağırsak hastalıkları, mide kanserinin erken tanısı, şeker hastalığında pankreas salgısı, kolit, bağırsak kanseri, ender görülen kemik hastalıkları konusundaki araştırma ve yayınları nedeniyle 1957'de kendisine Sorbonne Üniversitesi tarafından onur doktora unvanı verilmiştir.⁴⁹⁸.

Eserleri

- 1- Gıda, Rejim ve Hastalık
- 2- Hydrologie ve Climatologie Medicale Kürsüsü Açış Dersi
- 3- Lekeli Humma Aşısı
- 4- Tabi Maden Suları Nasıl Mütalaa Edilmelidir
- 5- Yalova Termal Kürü Endikasyonları ve Teknikleri.

2. Rıza Nur

Asıl mesleği Tıp Hekimliği olan Rıza Nur Tıp alanında da önemli hizmetlerde bulunmuş önemli eserler ortaya koymuştur.1901 yılında Askeri Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olduktan sonra 1902 yılında Gülhane'de dönemin ünlü doktorlarından Dayka'nın asistanı olarak çalışmaya başlamıştır. 1905 yılında Gülhane'de Muallim muavini olan Rıza Nur, yazmış olduğu Fenn-i Hitan adlı eserinin saray tarafından çok beğenilmesi üzerine Sultan II. Abdülhamit tarafından Solkolağalığına terfi ettirilmiştir.

1907 yılında Gülhane'de muallimliğe yükselen Rıza Nur, Selanik depreminde yaralıların tedavisi için oraya gitmiştir. Balkan Harbi'nde doktor olarak görev yapmıştır. Bir dönem Tıp Fakültesi'nde morg müdürlüğü görevi de yapmıştır. Tıp alanında yazmış olduğu eserler dönemin başvuru kaynakları arasında yer almıştır⁴⁹⁹.

⁴⁹⁸ ÇELİK , ÖNCEL, ...Nihat Reşat Belger, s. 161.

⁴⁹⁹ SARI, Dr.Rıza Nur..., s.13.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan antlaşmaların sonuncusu olan Lozan Barış Antlaşması diğer barış antlaşmalarından (Versailles, Neuilly, Saint-Germain, Trianon) çok farklı özellikler taşımaktadır. Diğer barış antlaşmaları galip devletler tarafından mağluplara zorla imzalatılmıştır ve çok ağır şartlar ihtiva etmektedir. Türkler ise kendisine dayatılan Sevr Antlaşmasını yok sayarak zorlu bir mücadeleye girişmiş ve 4 yıl süren bu mücadeleden zaferle ayrılmasını bilmiştir

Lozan'da Milli Mücadele'nin askeri safhasının devamı olan diplomatik ve hukuki bir savaş verilmiştir. Kasım 1922'den Temmuz 1923'e kadar süren ve her safhasında çok çetin müzakerelere sahne olan bu dönemde Türk Heyeti, tüm kadrosu ile özverili bir çalışma örneği göstermiş ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyetinde görev alan delegelerin yanı sıra tüm müşavirler Türkiye'nin yetişmiş aydınları olduğundan Lozan Barış Antlaşması sonrasında da hizmetlerine devam etmişlerdir. Siyasi ve sosyal alanda önemli devlet görevlerine getirilen bu isimlerden bazıları başbakanlık, bakanlık, milletvekilliği, büyükelçilik gibi görevleri yürütmelerinin yanında sosyal ve kültürel alanda da önemli hizmetler vermiş ve eserler ortaya koymuşlardır.

Heyetin belirlenmesi süreci mecliste yoğun tartışmalara sebep olmuş neticede Mustafa Kemal'in isteğiyle İsmet Paşa heyet başkanı, Rıza Nur ve Hasan Saka ile ise diğer murahhaslar olarak belirlenmiştir. Konferans 20 Kasım 1922'de başlamış, 4 Şubat 1923'te görüşmeler kesilmiş 23 Nisan 1923'te ikinci dönem görüşmeler başlamış ve nihayetinde 24 Temmuz 1923 tarihinde anlaşma imzalanmıştır.

Yoğun ve yorucu geçen bu görüşmelerde Türk Heyeti danışman ve yaverlerle birlikte toplam 43 kişiden oluşmuş, ayrıca başta Paris Temsilcisi Ferit Tek yabancı ülkelerde bulunan temsilciler de zaman zaman heyetin çalışmalarına

katılmışlardır. Yine kalabalık bir gazeteci grubu da Türkiye adına görüşmeleri takip etmek üzere Lozan'da hazır bulunmuşlardır.

Görüşmelerin başlaması ile birlikte Türk Heyeti kendi arasında işbölümü yaparak görev taksimatını belirlemiştir. Türk Heyeti Lozan'da adeta Dışişleri Bakanlığı gibi teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlanmada şüphesiz Osmanlı Devleti'nden gelen Hariciye Ekolü'nün etkisi büyüktü. Fakat alınan sonuç itibariyle Türk Heyeti çok önemli bir başarıya imza atmıştır.

Heyetin genel profiline baktığımızda toplumun farklı kesimlerinden insanların bulunduğu görülmektedir. Bu durum kazanılan askeri ve siyasi zaferin, belirli bir zümre tarafından değil toplumun her kesiminden insanların birlikte harcına malzeme koydukları bir yapı olduğunu göstermektedir. Bu yapı sayesinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kısa sürede sosyal, ekonomik ve siyasi olarak büyük aşama kaydetmiştir.

Heyet üyelerinin meslek profillerine bakıldığında üyelerin, çoğunluğu siyaset ve bürokrasi olmak üzere çeşitli meslek gruplarına mensup oldukları tespit edilmiştir. Yine bu kısımda heyet üyelerinin birden çok meslek ile iştigal ettikleri dikkat çekmektedir. Bu durum heyet üyelerinin entelektüel birikimini ve eğitim durumlarını yansıması bakımından dikkat çekicidir.

Heyet üyelerinin meslek durumlarının dağılımına bakıldığında İlk sırayı 19 kişi ile siyasetçiler alırken, onları 15 kişi ile hariciye mensupları izlemektedir. Lozan'daki Türk Heyeti üyelerinden 7 tanesi hukukçu yine aynı sayıda 6 kişi de askerlik mesleğine mensuptur. 5 kişi Maliye, 3 kişi ise Edebiyat alanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Heyet üyelerinin öğrenim durumlarına bakıldığında neredeyse tamamının üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Üyelerin öğrenim gördükleri alanlara bakıldığında hukuk öğrenimi alanların sayısının çokluğu görülmektedir. Hukuk Mektebi'ni Mülkiye Mektebi ve askeri okul mezunları izlemektedir.

Heyet üyelerinin yabancı dil bilgisine bakıldığında neredeyse tamamının en az bir yabancı dil bildiği, büyük bir çoğunluğunun birkaç yabancı dil bildiği görülmektedir. En fazla tercih edilen yabancı dilin dönemin diploması dili olan

Fransızca olduğu dikkat çekmektedir. Heyet üyelerinin bildiği diğer yabancı diller arasında en fazla olanlar İngilizce, Almanca, Farsça, Arapça ve Farsça'dır.

Heyet üyelerinin doğum yerlerine bakıldığında imparatorluğun farklı coğrafyalarından oldukları görülmektedir. Bunlar arasında ilk sırayı başkent İstanbul alırken onu Balkan Coğrafyası izlemektedir.

Lozan'da görev alan heyet üyelerimizin Türkiye'nin siyasi gelişimine katkı yaptıkları alanların başında politika alanı gelmektedir. Nitekim heyet üyelerinin içerisinde iki cumhurbaşkanı başbakanlar ve çok sayıda bakan ve milletvekili çıkmıştır. Bu kişiler politika alanında uzun yıllar Türkiye'ye hizmet etmiş ve ülkenin vizyonunu belirleyen politikaların üreticisi ve uygulayıcısı olmuşlardır. Bu alanda ilk zikredilmesi gereken isim İsmet İnönü'dür. İnönü, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Türkiye onun döneminde çok partili sisteme geçmiştir. Türkiye'de uzun yıllar politika alanının önemli figürlerinden biri olmuştur.

Lozan Heyeti'nde mali müşavir olarak görev yapan Celal Bayar Türk siyasal hayatında seçkin bir yeri olan, uzun yıllar milletvekilliği başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yapmış önemli bir isimdir. Yine bu alanda Hasan Saka başbakanlık ve bakanlık görevlerinde bulunmuş bu alanda önemli hizmetlere imza atmışlardır.

Lozanda murahhas olarak görev yapan Rıza Nur meslek itibariyle tıp hekimi olmasının yanı sıra önemli bir diplomat ve fikir adamıdır. Fikirleri ve yazdığı eserler ile yaşadığı döneme ışık tutmuş ve hatta Mustafa Kemal'in fikirlerinden etkilendiği bir isim olmuştur. Dönemin en önemli Türkçülerinden biri olarak bu alanda çok önemli eserler ortaya koymuştur. Tarihten edebiyata, sanattan siyasete uzanan çok geniş bir yelpazede eserler vermiştir. Ölümünden çok sonra ortaya çıkarılan hatıratında Mustafa Kemal ve Milli Mücadele kahramanları hakkında ortaya attığı çirkin iddaalar nedeniyle Lozan Heyeti'nin en çok tartışılan isimlerinden olmuştur.

Lozanda murahhas olarak görev yapan Hasan Saka siyasetçi ve bürokrat kimliğinin yanı sıra asıl uzmanlık alanı olan maliye alanında da çok önemli hizmetlerde bulunmuştur. Başbakanlık Maliye ve İktisat bakanlıkları görevlerinde

bulunduğu dönemde mali ve ekonomik alanda birçok önemli yeniliğe imza atılmıştır. Bankacılık ve mevduat sisteminin iyileştirilmesinde onun büyük payı vardır. İş Bankası'nın kuruluşu sırasında Celal Bayar ile birlikte çok önemli rol oynamıştır.

Hasan Saka, 1927 senesinde ilk defa olarak bölge ticaret müdürlükleri ve deniz ticaret müdürlükleri teşkilatını kurmuştur. Hasan Saka zamanında milli sigortacılığın temelleri atılmıştır. Anadolu Sigorta Şirketi bunun en güzel örneğidir.

Lozan'da görev yapan kâtiplerin çoğu Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan genç memurlardı. Bu isimler Lozan'da sıkı bir diplomasi sınavından geçerek ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin üst düzey diplomasi kadrolarını oluşturacaklardı. Öyle ki ilk dönem Türkiye Cumhuriyeti elçilerinin üçte biri "Lozan Ekolü'nden" gelmedi. Münir Ertegün, Zekai Apaydın, Yusuf Hikmet Bayur, Tefik Bıyıklıoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı, Emin Ali Türk geldi, Cevat Açıkalın, Tefik Kamil Koperler bu alanda önde gelen isimler arasındaydı.

Lozan Görüşmelerinde müşavir olarak görev yapan Münir Ertegün, Bern, Londra ve son olarak Washington Büyükelçisi görevlerinde bulunmuştur. ABD'de görev yaptığı sırada Başkan Franklin D. Roosevelt ile yakın dost olan Ertegün, Türkiye ile ABD arasında kuvvetli ilişkiler kurulmasını sağlayan, sevilen ve etkin bir büyükelçi olmuştur. Kendisine verilen değer bir yansıması olarak, vefatından bir süre sonra sonra naaşı 1946 yılında ünlü Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye getirilmiştir. Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye gelişi birçok tarihçi tarafından soğuk savaş döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Lozan Görüşmelerinde hukuk bilgisi ile ön plana çıkan Tahir Taner 1942 yılında Alman Ceza Hukuku Cemiyeti tarafından Berlin'de düzenlenen Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemeleri Hukuku Kongresine davet edilmiş bu kongreye Türkiye adına iştirak etmiştir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin kuruluşu ve gelişmesinde önemli katkıları olan Taner burada Ordinaryüs Profesör ünvanını almış ve Ord. Prof.Sulhi Dönmezer ve Prof.Dr. Sahir Erman gibi önemli bilim adamlarını yetiştirmiştir.

Lozan Görüşmelerinde müşavir olarak görev yapan Aziz Zekayi Apaydın Dışişleri Bakanlığında da önemli görevler üstlenmiştir.18 Ekim 1924'te Londra

Elçiliğine, 6 Mayıs 1925'te Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır. 9 Temmuz 1935'te ikinci defa Moskova Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuş önemli bir diplomattır.

Londra Elçiliği Müsteşarlığı, Belgrat Elçiliği gibi görevlerde de bulunan Yusuf Hikmet Bayur Nutuk'un hazırlanması sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya yardımcı olmuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne asil üye olarak kabul edilmiştir. 1934 yılında Ankara Üniversitesi'nde İnkılap Tarihi ve Hint Tarihi derslerini okutmuştur. 1927 ve 1938 yıllarında iki kez Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevlerinde bulunmuş Millet Partisi'nin kurucu başkanlığını yapmıştır.

Lozan Görüşmeleri'nde askeri müşavirlik yapan Tevfik Bıyıklıoğlu, hem bürokraside önemli görevlerde bulunmuş hem de ortaya koyduğu eserlerle Türk kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. 1924-1927 ve 1928-1932 yılları arasında iki kez Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği yapmıştır. 1927-1928 yılları arasında Moskova Büyükelçisi olarak görev yapan Bıyıklıoğlu daha sonra Türk Tarih Kurumu alacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk başkanlığını yapmıştır.

Ali Fuat Türkgeldi Osmanlı bürokrasisinde önemli görevlerde bulunmuş Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde birçok önemli olaya tanıklık etmiştir. Yaşadıklarını ve ülkenin genel durumunu diğer milletletlerle karşılaştırarak yansıtan Türkgeldi'nin çok sayıda kitabı ve makalesi bulunmaktadır.

1938 yılında, Atatürk'ün onayıyla, Hatay Fevkalade Murahhaslığı görevine getirilen Muhittin Mehmet Cevat Açıkalm, silahlı bir çatışma olmaksızın diplomatik bir zaferle kazanılan Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı konusunda önemli çalışmalar yapmıştır. 1939 yılında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova'da yaptığı, Türk-Sovyet ilişkilerinde dönüm noktası özelliği taşıyan görüşmelerde Türk heyeti içerisinde yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, 1943 yılında Sovyetler Birliği'ne büyükelçi olarak atanmıştır.. Savaş'ın en kritik döneminde yapılan Adana ve Kahire görüşmelerinin alt yapısını hazırlamakla

görevlendirilen bir diplomat olarak, Türkiye'nin politik duruşunu tüm dünya kamuoyunun anlamasını sağlamıştır.

Muhittin Mehmet Cevat Açıklan; 1950 yılından sonra Londra Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği ve son olarak Roma Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştur. 1961 yılında Cumhuriyet Senatosu'na Cumhurbaşkanı kontenjanından atanan on beş senatörden biri olmuştur.

Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde Türk Heyeti'nin Genel Sekreterliğini yapan ve anlaşmanın imza sürecini hazırlayan ekipte yer alan Tefik Kamil Koperler siyasetçiliğinin yanı sıra bürokrat kimliğiyle ön plana çıkmış önemli görevlerde bulunmuştur.

Nusret Metya Türkiye Cumhuriyeti'nin yargı sisteminin kurulması ve yapılandırılması sürecinde aktif rol oynayan isimlerin başında gelmektedir. Danıştay'ın ilk kuruluşunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 23.06.1927 tarihinde Danıştay Başkanlığına seçilmiştir.

Birinci Dönem Lozan Görüşmelerinde Türk Heyeti'nin Genel Sekreterliğini yapmış olan Reşit Saffet Bey bürokratik kimliğinin yanı sıra aldığı eğitim alanında da önemli hizmetlerde bulunmuş ve eserler bırakmıştır. Atabinen Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Eski Eserleri Koruma Encümeni üyesi olarak tarihi eserlerin korunması kurtarılması ve arkeoloji müzesinde toplanması işi ile yakından meşgul olmuştur.. Turizm alanında birçok kurum ve kuruluşun teşkil edilmesinde öncülük etmiş ve bu alanda hizmet veren uluslararası kuruluşlarda ülkemizi temsil etmiştir. Ayrıca Türk Ocakları Hars Heyeti Umumi Kâtipliği'ni yapmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun kurucuları arasında yer almış ve başyazarlığını yapmıştır.

Atatürk ile sık sık Tarih tartışmalarına girmiş ve Atatürk'ün Tarih tezinin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Fransa'da akademi dünyasında tanınmış bir isim olan Atabinen, Societe Asiatique, Societe Academique D'Historie Internationale gibi saygın eğitim kuruluşlarının üyesi olmuştur. Fransızca İngilizce ve Türkçe olarak 1500'den fazla ilmi ve siyasi makalesi yayımlanmıştır.

İttihat ve Terakki Partisi'nin maliye nazırı olarak bilinen Cavid Bey Lozan Görüşmeleri'nde müşavir olarak görev yapmıştır. Düyun-u Umumiye'de uzun

yıllar görev yapan Cavid Bey, Mustafa Kemal'e düzenlenen İzmir suikastına adı karıştığı gerekçesiyle idam edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde çok önemli hizmetlerde bulunan Ali Fuat Ağralı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin mali alanda yapılanmasında ve birçok devlet kurumunun kurulmasında öncülük etmiş isimlerden biridir. Bugünkü Sayıştay'ın o dönemdeki karşılığı olan Divan-ı Muhasebat'ın kurucularından biri olup ilk başkanıdır.

Lozan Heyeti'nde basın müşaviri olarak görev yapan siyasetçi ve bürokrat kimliği de bulunan Yahya Kemal Beyatlı Türk Edebiyatı'nın en önemli isimlerindedir. Hem şiir hem de düz yazı olarak önemli eserler vermiştir. Eserlerinde Tarih ve Edebiyat iç içedir. Fransa'da iken devrin önemli tarihçilerinden Albert Sorel'den dersler alan Beyatlı onun fikirlerinden etkilenmiştir. Fransa'da Michelet ekolünden gelen Sorel ve Beyatlı'nın diğer hocaları "Fransa toprağı bin yılda Fransız milletini yarattı" görüşünü savunmuşlardır. Bu fikirden hareketle Türk tarihinin 1071 Malazgirt sonrasına ağırlık verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu konuda Ziya Gökalp ile karşı karşıya gelen Beyatlı Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra milletleşme sürecini hızlandırdığını savunmaktadır.

Lozan Heyeti'nde basın müşaviri olarak görev yapan bir diğer isim Ruşen Eşref Ünaydın diplomat kimliğinin yanı sıra edebiyat alanında çok önemli eserler ortaya koymuştur. İstanbul'u tasvir eden Ayrılıklar adlı kitabından dolayı kendisine "İstanbul Seyyahı" adı verilmiştir.. Vakit gazetesi muhabiri olarak Batum'a gitmesiyle başlayan seyyah yaşamı Yedigün, Tasvir-i Efkâr ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde devam etmiştir. Türk Dil Kurumu'nun kurucuları arasında yer alan Ünaydın Mustafa Kemal'in Çankaya sofralarında da sıkça yer almıştır.

1923'te Afyonkarahisar milletvekili olarak meclise girmiştir. Anadolu Ajansı kurucu idare meclisi ve harf inkılabı komisyonu üyeliklerinde bulunmuştur. 1933'de cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine getirilmiştir. 1945-1952 yılları arasında Tiran, Atina ve Budapeşte'de elçilik, Roma, Londra ve Atina'da büyükelçilik yapmıştır. 1952'de emekli olduğunda Türkiye'ye dönmüş ve hayatının son yıllarını Atatürk'e dair hatıralarını kaleme almakla geçirmiştir. Ruşen Eşref

Ünaydın şiirleri ve düz yazılarının yanı sıra Türk Edebiyatında daha önce pek kullanmayan mülakat, anı ve gezi türünde eserler vererek bu türün öncülerinden olmuştur. Ruşen Eşref yaptığı mülakatlarda bizzat Milli Mücadele’de görev yapan kişilerin anlattıklarını geniş kitlelerle buluşturarak Atatürk devrimlerine ideolojik zemin kazandırma çabalarında halka en çok nüfuz eden kişilerin başında gelmiştir.

Lozandaki Türk Heyetinde bulunan başmuraahhastan müşavire yaverlerden sekreterlere kadar tüm üyeler Osmanlı Devleti’nin son dönemine tanıklık etmiş önemli görevlerde bulunmuş dönemin aydın kişileridir. Heyet üyesi olarak seçilmelerinde bu özellikleri dikkate alınmıştır. Lozan Görüşmeleri sırasında özveri ile çalışan bu üyeler Lozan sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti’ne hizmet etmişlerdir. Yeni kurulan devletin idari ve sosyal anlamda yapılanmasında önemli rol oynayan bu isimler yaptıkları görevler ve ortaya koyduğu eserler ile Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi ve sosyo-kültürel gelişimine önemli katkılar yapmışlardır.

KAYNAKÇA

A.Arşiv Belgeleri

I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BCA)

BCA Fon Kodu-Yer No ve Tarih:

BCA, 030_18_01_02_136_74_6

BCA, 030-0-010-000-000-224-511-9 -1

BCA, 030_18_01_02_91_49_19

BCA, 030_18_01_02_91_43_3

BCA, 030-0-018-001-002-99-63-9

BCA, 030-0-018-001-002-109-61-6

BCA, 030_01_00_00_62_382_10

BCA,030-13-01-02-81-107-14

BCA,030-10-229-544-22

BCA, 030-0-010-000-000-45-290-44 .

BCA, 030-0-010-000-000-175-210-4 .

BCA, 030-0-018-001-002-56-54-12 .

BCA, 030-0-010-000-000-175-211-12.

BCA, 030-0-018-001-002-119-41-20.

BCA,030-0-010-000-000-77-506-8.

BCA, 030-0-010-000-000-13-77-23.

BCA, 030-0-010-000-000-76-499-5.

BCA, 030_0_18_01_02_55_50_015

BCA, 030-0-010-000-000-13-77-23.

BCA,030-0-010-000-000-236-593-9.

BCA,030-0-010-000-000-77-506-8 .
BCA,030-0-018-001-002-115-81-15
BCA, 490-0-001-000-000-387-1637-4.
BCA, 030_0_18_01_02_14_65_002
BCA, 030-0-010-000-000-229-544-22
BCA, 030_18_01_02_87_70_5
BCA, 030-0-018-001-002-105-20-6
BCA, 030-0-018-001-002-109-60-1
BCA, 030_18_01_02_88_76_12
BCA,030-0-018-001-002-152-32-13
BCA, 030_0_18_01_02_74_39_014
BCA, 030_10_00_00_75_497_5_8
BCA, 030-0-010-000-000-129-926-15-2
BCA, 030-0-010-000-000-129-926-15-3
BCA, 010-0-009-000-000-110-343-4 .
BCA, 030_0_18_01_02_55_50_015
BCA, 030_18_01_02_85_94_4
BCA, 030_18_01_02_91_46_10
BCA, 030-0-018-001-002-119-41-20.
BCA, 030-0-011-001-000-145-7-6

II. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi Belgeleri (ATASE)

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu Dosya;1735, Fihrist, 5.

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya;1734, Fihrist, 173

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya;1797, Fihrist:117aa

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya;1797, Fihrist:117ad

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya;1797, Fihrist:117ae

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117aj

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ab

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ac.

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ae.

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya:1797, Fihrist:117ak

ATASE Arşivi, İSH Kataloğu, Dosya:1803, fihrist: 33

III. TBMM Arşivi Belgeleri

Düsturlar

Düstur,3. Tertip, cilt 5, s.13-357.

Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 26 TBMM Mat. Ankara 1960, s.344.

TBMMZC, 1.Dönem 24.Cilt,s.208.

TBMMZC, 1.Dönem 24.Cilt,s.335.

TBMMZC, 1.Dönem 24.Cilt,s.321.

TBMMZC, 1.Dönem 24.Cilt,s.391.

TBMMZC, 3.1.1339,155.

TBMMZC, 3.1.1339,170.

TBMMZC 2. Dönem 23.Cilt 76. Birleşim- Sayfa 323.

TBMMZC 2. Dönem 20.cilt, 30. Birleşim- Sayfa 258.

TBMMZC 2. Dönem 20.cilt 26. Birleşim- Sayfa 177.

TBMMZC, 7. Dönem 2.cilt, 24. Birleşim- Sayfa 109.

TBMMZC 7. Dönem 8.Cilt 29. Birleşim- Sayfa 45.

TBMMZC 4. Dönem 21.Cilt 42. Birleşim- Sayfa 97.

TBMMZC 9.Cilt 47. Birleşim- Sayfa 46-47..

TBMMZC 1. Dönem 3.Cilt 166. Birleşim- Sayfa 1169-1171.

TBMMZC 8. Dönem 13.Cilt 5. Birleşim- Sayfa 93.

TBMMZC 8. Dönem 6.Cilt 79. Birleşim- Sayfa 552-554..

TBMMZC 4.Dönem 15.Cilt 54. Birleşim- Sayfa 310.
TBMMZC 2.Dönem 4.Cilt 47. Birleşim- Sayfa 473.
TBMMZC 2.Dönem 12.Cilt 34. Birleşim- Sayfa 81.
TBMMZC 2.Dönem 12.Cilt 35. Birleşim- Sayfa 96.
TBMMZC 5.Dönem 31.Cilt 29. Birleşim- Sayfa 585.
TBMMZC 1.Dönem 4.Cilt 3. Birleşim- Sayfa 65-68.
TBMMZC 2.Dönem 19.Cilt 14. Birleşim- Sayfa 218.
TBMMZC 1.Dönem 1.Cilt 6. Birleşim- Sayfa 377.
TBMMZC 1.Dönem 3.Cilt 43. Birleşim- Sayfa 154.
TBMMZC 1.Dönem 4.Cilt 2. Birleşim- Sayfa 9.
TBMMZC 2.Dönem 5.Cilt 88. Birleşim- Sayfa 290.
TBMMZC 2.Dönem 7.Cilt 11. Birleşim- Sayfa 388.
TBMMZC 2.Dönem 18.Cilt 108. Birleşim- Sayfa 316.
TBMMZC, 2.Dönem 28.Cilt 20. Birleşim- Sayfa 235.
TBMMZC, 1.Dönem 3.Cilt 20. Birleşim- Sayfa 185.
TBMMZC, 1.Dönem 2.Cilt 8. Birleşim- Sayfa 8.
TBMMZC, 2.Dönem 1.Cilt 7. Birleşim- Sayfa 233.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, 3.1.1338,s.148.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, cilt 4,s.30-71.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, cilt 4,s.79.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, cilt 4,s.173.

Tercüme-i Hal Varakaları

TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 636.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 39/566.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 5, Sicil No 113.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 7,Dosya No 413,

TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 47.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre X,Dosya No 126..
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 5,Dosya No 469.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 9,Dosya No 1706.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, No 382.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 3,Dosya No 542.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 79.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre X,Dosya No 859.
TBMM Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 51 Sicil No 359.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Dosya No 636.
TBMM, Tercüme-i Hal Varakası, Devre 5, Sicil No 113.

Milletvekilleri Albümleri

TBMM Albümü 1910-2010 1.cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler
Müdürlüğü Yayınları No:1 Haziran 2010, s.18

Meclis Albümü, TBMM Basımevi, 12.12.1935, Ankara

IV. T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi Belgeleri

T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Ali Fuat Ağralı Dosyası.

B.Sürelî Yayınlar

I.Cumhuriyet Gazetesi

II. Vatan Gazetesi

III. Tanin Gazetesi

IV. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

V.Milliyet Gazetesi

VI. Türk Yurdu Dergisi

C.Ansiklopediler

I.Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

D.Tetkik Eserler

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yay., İstanbul 2015.

AKGÜL, Suat, “ Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.23, C.VIII, Mart 1992, s.382.

AKGÜN, Seçil, “Mudanya Silah Bırakışmasında Yabancı Temsilciler”, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1993.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976.

_____ *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

AKYOL, Taha – **KAPLAN**, Sefa, *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları*, Doğan Kitap İstanbul 2016

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1993.

_____ *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, TTK Yay., Ankara 1995

ALTUĞ, Yılmaz, *Türk İnkılâp Tarihi (1919-1938)*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

ARI, Kemal, “Kurtuluş Savaşı'nda Musevi Cemaati ve Hahambaşı Hayım Nahum Efendi”, *Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.

ARIKAN, Zeki, “Lozan Barış Konferansı ve İzmir Kamuoyu”, *70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Seminer 1993*, İnönü Vakfı Yay., Ankara 1994.

ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul 2016.

ATABİNEN, Reşit Saffet, *Doğu Avrupa'nın Uygarlığına ve Yerleşmesine Türklerin Katkıları* (Çev: Nihal Önal), TTOK Yayınları, İstanbul 1987.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk III*. MEB Yayınları, İstanbul 1970.

_____ *Nutuk III*. MEB Yayınları, İstanbul 1970.

ATEŞ, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2001.

ATSIZ, Nihal, “Büyük Türkçü Rıza Nur”, *Türkelî*, Yıl:1 Sayı:19, 15 Eylül 1952.

AYBARS, Ergün, “Mudanya Mütarekesinin İngiliz Basınında Etkisi”, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1993.

AYBER, Bahar, *Tanzimat'tan Lozan'a Türkiye'de Azınlık Hakları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi İstanbul 2003.

_____ *Tek Adam*, Remzi Kitabevi İstanbul 2015.

BALÇIK, Mustafa, *İttihat ve Terakki Döneminde İktisadi Hayat ve Maliye Nazırı Cavid Bey*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998.

BANARLI, Nihat Sami, “Yahya Kemal'in Tarih Düşünceleri”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl:1,C.2, Sayı: 11, 1 Aralık 1965, s. 8

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş 8 Cilt*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

BAYKARA, Tuncer, *Milli Mücadele*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, TTK Yay., Ankara 1995.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele I*, TTK Yayınları, Ankara 1992.

BİLSEL, Cemil, *Lozan I. Cilt*, Söğüt Yay., İstanbul 1998.

BİLGİN, Semra, “Türk Siyasi Hayatında Hasan Saka”, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2006, s.86.

BİRİNCİ, Ali, “Türk Ocağı Tarihinden Simalar Mustafa Zühtü İnhan”, *Türk Yurdu*, Temmuz

1999/143. S.8-11.

BİRİNCİ, Necat, *Ruşen Eşref Ünaydın*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988,

BİRLİK, Gültekin Kamil, *Milli Mücadele'den Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar*

1919- 1950, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi

Enstitüsü, Ankara 2011.

BİRSEL, Haktan, *Lozan Antlaşması'ndan Avrupa Birliği Sürecine Türkiye'nin Azınlık Politikaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011.

BURMA, Mustafa, *Lozan'dan Günümüze Batı Trakya'da Azınlık Eğitimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008.

CAVİD BEY, *Felaket Günleri Mütareke Günlerinin Feci Tarihi II*, (Yayına Haz. Osman Selim Kocahanoğlu) Temel Yay., İstanbul 2000.

CEBESOY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yay. İstanbul 2017.

_____ *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Temel Yay., İstanbul 2017

_____ *Siyasi Hatıralar*, Temel Yay., İstanbul 2007.

ÇATALÇAM, Aytekin, *1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası'nda Lozan'ın Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Yayınevi, Ankara.

ÇAVUŞOĞLU, Fatih, *Lozan Antlaşması Sonrasında İzmir'de Yahudi Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumlarındaki Değişim*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

ÇAYCI, Abdurrahman, "Mudanya Mütarekesine Giden Yol", *70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1993.

ÇELİK, Kemal, "Millî Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S. 40*, Kasım 2007.

ÇELİK, Nermin, **ÖZTAN** Öncel, "Hekim Siyasetçi ve Diplomat Olarak Dr. Nihat Reşat Belger", *Türkiye Klinikleri Med Ethics* 2008, 16-159-165,

ÇINAR, Ahmet Özgür, *Lozan'dan Sonra Türkiye Yahudileri 1923-1960*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kayseri 2005.

ÇOKER, Fahri, *Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK yayınları, Ankara 1983.

ÇORUH, Selâhattin "R. Saffet Atabinen", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 276-279, (Ocak-Nisan 1965).

DEMİRCİ, Sevtap, *Belgelerle Lozan(1922-1923)*, Alfa Yay., İstanbul 2015.

DEMİREL, Cafer, *Türkiye Cumhuriyetini Yönetenler*, Ankara 1973.

DEMİRTAŞ, Barış, *Lozan Mübadele Sözleşmesi'nin Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008.

DİLAN, Hasan Berke, *Türkiye'nin Dış Politikası*, Alfa Yay., İstanbul 2000.

DOĞAN, Avni, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul 1964.
Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

DOĞAN, Galip, Ord. Prof. Tahir Taner (1883-1956), *Terazi Hukuk Dergisi C.II*, s.16,ss.183-185, Aralık 2007.

ELMACI, Mehmet Emin, *II. Meşrutiyet'ten Lozan'a Kapitülasyonlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2001.

ERCAN, Sibel, *Yaşar Kemal, Ahmet Yorulmaz ve Saba Altınsay'ın Eserlerine Lozan Mübadelesi'nin Yansıması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2006.

EREZ, Naşit, "Lozan Konferansı ve İsviçre Halkoyu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, 34. Temmuz 1970.

ERHAN, Çağrı, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", *80.Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2005.

ERKAN, Şule, *Lozan Antlaşması'nda Yer Alan Düzenlemeler Kapsamında Heybeliada Ruhban Okulu ve Günümüze Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

EROĞLU, Nazmi, İttihatçıların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

GÖK, Dursun, “İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Faaliyetleri (1923-1927), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 1991.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **SAR**, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, ATAM Yay., Ankara 1997.

GREW, Joseph C. – *Rıza Nur: Lozan Konferansının Perde Arkası*, Örgün Yay., İstanbul 2003.

GÜR, Ebru, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2006.

GÜRHAN, H.Hüseyin, “Sayıştay'ın Tarihsel Gelişimi”, *Sayıştay Dergisi*, S. 25, Ankara (Nisan-Haziran 1997).

GÜRSOY, Nilüfer, Atatürk'ün Çevresinde Bulunmuş Kişiler ve Yakınları ile Yapılan Söyleşiler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

GÜVEN, Tezer Türkay, *Lozan Barış Antlaşması Çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2005.

HİSAR, Abdülhak Şinasi, "Reşit Saffet Atabinen ve Tarihimize Dair Eseleri", *Türk Yurdu*, (Ekim 1955), S. 249.

İNAL, İbnül'emin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, 4. Baskı, İstanbul 1969.

İNAN, Afet, İzmir İktisat Kongresi, TTK Yay., Ankara 1989.

_____ *İngiliz Belgelerinde Sakarya'dan İzmir'e(1921-22)*, Ankara 1977.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, İnönü Kitaplığı, Ankara 2006.

JAESCHKE, Gothard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, TTK Yay., Ankara 2011.

_____ *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.I., TTK Yay., Ankara 1989, s.84.

KANSU, Mazhar Müfit *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.I., TTK Yay. Ankara 2007.

KARA, Hacı Mehmet, *İstanbul Basınına (Vakit Gazetesi) Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2011.

KARACAN, Ali Naci, *Lozan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Yapı kredi Yay., İstanbul 2015.

KARAKAŞ, Ömer, *Lozan Tutanaklarına ve TBMM Zabıt Ceridelerine Göre Lozan'da Azınlıklar Meselesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

KAYA, Abdülkadir, *Sevr ve Lozan'da Sınırlar ve Toprak Meselesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2007.

KAZANCI, Beytullah, *Lozan ve Montrö Andlaşmalarında Türk Boğazları'nın Durumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

KİNROSS, Lord, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitap, İstanbul 2016.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, *Sevgili Aliye'm Maliye Nazırı Cavid Bey'in Hapishane Mektupları ve Savunmaları*, Temel Yayınları, İstanbul 2006.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, TTK Yay., Ankara 1983.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*

KOPARAN, Ergin, *Lozan Tartışmalarının T.B.M.M ve Türk Basınındaki Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, TTK Yay., Ankara 1994.

KURUÇ, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniv., Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1978.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay., Ankara 2008.

MANSFIELD, Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Yeni Zamanlar Sahaf, İstanbul 2017.

Meclis Albümü, TBMM Basımevi, 1935 Ankara.

MERAY, Seha, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler Tutanaklar*, Yapı kredi Yay., İstanbul 2001.

MERDANOĞLU, Hüsnü, *Ulusal Kurtuluş Süreci ve Kuvayı Milliye*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2006.

NEBİOĞLU, Osman, *Türkiye’de Kim Kimdir Ansiklopedisi*, İstanbul 1961.

NUR, Rıza, *Hayat ve Hatıratım III*, İstanbul 1968.

_____ *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1999.

_____ *Türk Bilig Revüsü İran Turan Cenklere*, (Yayına Haz. Mehmet Soğukömeroğulları), Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

_____ *Namık Kemal Hayatı Divanı Eserleri* (Yayına Haz. Mehmet Soğukömeroğulları), Doğu Kütüphanesi Ofis Yayın, İstanbul 2017.

OBA, Ali Engin, *Lozan Oyunu Bir Diplomasi Mücadelesinin Öyküsü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

OKUR, Mehmet, “Gümrü, Moskova Ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, Sonbahar 2011.

OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yay., İstanbul 1980.

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, Siyasi Hatıralarım, Truva Yay., İstanbul 2004.

ORDU, Mustafa, *Lozan’dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti ve Ermenistan İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2009.

Ölümünün 36.Yılında İsmet İnönü Paneli Sunumları, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

ÖKSÜZ, Hikmet, ”Lozanda Azınlıklar Meselesi” *Batı Trakya Türkleri (Makaleler)*, Karadeniz Araştırmaları Merkezi (KARAM) Yayınları, Çorum 2006.

ÖKSÜZ, Hikmet, **KÖSE**, İsmail, “Amiral Bristol’un Günlük ve Raporlarında Lozan Müzakereleri’nin I. Safhası”,*90.Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Cilt:1*,Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.s.209-235.

ÖPÖZ, Funda, *İsmet Paşa ile Lozan’a Gidenler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 1998.

ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele*, TTK Yay., Ankara 2005.

ÖZCAN, Mehmet Şah, *Lozan Konferansının TBMM’ye Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2011.

ÖZTÜRK, Fatih, *Hasan Saka (1885-1960)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

SAĞLAM, Nuri, *Ruşen Eşref Ünaydın(Hayatı ve Eserleri)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.441.

SAKA, Hasan, *Dış Ticaret ve Gümrük Politikası*, Maarif Matbaası, Ankara 1945.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih*, İmge Kitabevi İstanbul 2000.

SANDERS, Liman Von, *Türkiye’de Beş Yıl*, İşbankası Yay., İstanbul 2005.

SARI, Derya, *Rıza Nur’un Hatıralarının Bir Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

SAWASH, H.Muhammet Ali, *Lozan Antlaşması ve Musul Sorunu Çözümü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

SEFERCİOĞLU, Necmettin, “Değerli Bir Diplomat Emsalsiz Bir Hareket Adamı”, *Hayat ve Hatıratım II. Rıza Nur İnönü Kavgası*, (Haz. Abdurahman Dilipak), İstanbul 1992.

SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele*, Örgün Yay., İstanbul 2002.

SEVEN, Özlem, *Lozan’da Azınlık Kavramı ve İki Dünya Savaşı Arası Dönemdeki Uygulamaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2007.

SHAW, Stanford -Ezel Kural **SHAW**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yay., İstanbul 1994.

SOFUOĞLU, Adnan, “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (2002/Mayıs-Kasım), s.132.

SOLAK, Mustafa, *Atatürk’ün Bakanı Şükrü Kaya*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.

SONYEL, Salahi, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye ’nin Siyasal Andlaşmaları*, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

ŞAHİN, Bülent, *Lozan Barış Antlaşması ve Avrupa Birliği Çerçevesinde Azınlıklar ve Ulusal Güvenliğe Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Akademisi, , Ankara 2006.

ŞAHİN, Fatma Öztürk, “Uluslararası Bir Uçak Skandalı “Ekrem König Olayı”nın OrtayaÇıkarılmasında Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’ün Rolü”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*XVIII/36 (2018- Bahar/Spring).

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., *Reşit Saffet Atabinen Bibliyografyası*, TTOK Yayınları, İstanbul 1985.

ŞENŞEKERCİ, Erkan, *Türk Devriminde Celal Bayar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1999.

ŞİMŞİR, Bilal, “Lozan’a Doğru”, *Cumhuriyet Gazetesi* 27 Temmuz 1973.

_____ *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014.

_____ *Lozan Telgrafları*, TTK Yay., Ankara 1994.

_____ *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2009.

T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Ali Fuat Ağralı Dosyası.

TANER, Tahir, “Kapütülasyonlar Nasıl İlga Edildi”, *Ord. Prof. Reşit Sevig’e Armağan’dan Ayı Basım*, İstanbul 1956.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, “Kendi Gök Kubbemiz”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz.Zeynep Kerman), Dergah Yay., 3.bsk., İst., 1992.

TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar C.IV*, MEB Yay., Ankara 1978.

TANYU, Hikmet, “Zamanın Tüketemediği Rıza Nur”, *Orkun(Rıza Nur Özel Sayısı)*,Yıl:1 Sayı:8, Eylül 1862.

TEMİZ, Ahmet, *Velid Ebuziyya’nın Mektuplarına Göre Lozan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.

TEVETOĞLU, Fethi, “Atatürk’ün Rıza Nur’a Gönderdiği Mektup”, *Belleten*, Sayı 197, Ağustos 1986.

TOYNBEE, Arnold -Kennet **KIRKWOOD**: Türkiye, *İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni*, Birey Yay. İstanbul 2003.

TURAN, Şerafettin, *İnönü Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, 2002.

TÜMENOĞLU, Rıdvan, *Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros'tan Lozan'a Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi), C.2, k.6, K.4, T.C. Gnkur. Basımevi, Ankara 1969.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştittiklerim*, TTK Yay., Ankara 2010.

_____ *Maruf Simalar*, TTK Yay., Ankara 2013.

ULUSAN, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *ÇTTAD*, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s.233.

USLU, Mustafa, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Trabzon Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006.

ÜNAL, Nuray, *Lozan’dan Günümüze Batı Trakya Türkleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2007.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Atatürk’ü Özleyiş I*, Yenigün Basın Yayın, 1998.

_____ Çanakkale’de Savaşanlar Dediler ki, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960

_____ Ruşen Eşref Ünaydın’dan Hasan Ali Yücel’e Diyorlar ki İçin Bir Mektup

(Yayına Haz. Nuri Sağlam), Yağmur Yayınları, İstanbul 2005.

_____ Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat, Yeni Gün Basın Yayın, 1999.

ÜRGÜPLÜ, Münip Hayri, *Mustafa Şeref Özkan ve Eserleri*, Ankara 1939.

YALÇINER, Serhan, *Uluslararası İlişkilerde Tarafsızlık, Daimi Tarafsızlık ve İsviçre Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2007.

YANUK, Yurder, *Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur’un Biyografisi*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

YAVUZ, Bige Sükan, “Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Ensitiüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 24, Kasım 1999-2003.

YILMAZ, Murat, *Mustafa Kemal'in Dış Politika Anlayışı ve 19 Mayıs 1919'dan Lozan'a Geline Süreçte Türk Dış Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2010.

YURTTAŞ, V.Ercan, *Lozan Barış Konferansında Çözüme Kavuşturulamayan Sorunlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2007.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 2008.

E.İnternet Kaynakları

<http://www.atam.gov.tr/nutuk/tevfik-pasaya-verdigim-resmi-ve-ozel-cevaplar>, erişim tarihi: 28.12.2018.

http://www.mfa.gov.tr/sayin-hasan-saka_nin-ozgecmisi.tr.mfa erişim tarihi: 25.12.2018.

<http://isamveri.org/pdfdkm/14/DKM140754.pdf> erişim tarihi:29.12.2018.

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-46/the-life-and-career-of-a-turkish-statesman-cevat-acikalın>, 15.08.2018.Yücel Güçlü, “ Bir Türk Devlet Adamının Yaşamı ve Kariyeri Cevat Açıklan”, erişim tarihi:05.03.2018.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9930> Cüneyt Akalın, “Missouri'nin İstanbul'a Gelişinin Tarihsel Anlamı”,erişim tarihi: 07.05.2018.

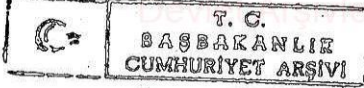
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/831/10496.pdf>,Ahmet Altıntaş Feyza Kurnaz Şahin, “Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk Turizmine Katkıları”, s.11. erişim tarihi: 24.12.2018

<http://selanik.bk.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> erişim tarihi:10/01/2019.

<https://www.ttk.gov.tr/kurumsal/oncekibaskanlarimiz/m-tevfik-biyiklioglu-14-4-1931-8-4-1932/erişim tarihi: 15/08/2018.>

EKLER

Ek-1: Celal Bayar'ın madenleri tetkik telgrafları (BCA 030-0-010-000-000-175-210-4)

İktisat Vekili Celâl Beyefendi Hz.

Mardin

TAKİBEN ve makina başında

TEL

Madenler hakkındaki tetkik telgraflarınızı icra vekilleri Heyetinde okudum. Hep arkadaşlarımla muhabbet ve alaka ile kıymetli mesainizi takip etmektedirler efendim.

13/10/1934

Bağvekil

İsmet

Aslı gibidir.

030	10			175	210	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

10

Sayı:
T. C.
BAŞBAKANLIK
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Ek-2: Mustafa İsmet İnönü tercüme-i hal varakası, (Devre X, No:126)

OTURDUĞU YER [*]	
ANKARA DA	DIŞARIDA
Cankaya - Mıdafaî Hukuk caddesi No 8 Telefon : 21540	Telefon :
[*] Adres değiştirildiği vakit geçirilmeden Umumî Kâtipliğe bildirilmesi rica olunur.	

TERCÜMEHAL (Kısses)			
İntihap dairesi	Malatya	Evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğuş	Evlü - üç çocuk
Adı ve soyadı	İsmet İnönü	Memur ise seçimin evvelki son memurluğuş	Malatya millet vekili
Babasının ve makamın adı	Hacı Resit Cevriye	İntihap derecesi ve son meaşurı sınıfı tarih	—
Doğduğu yer ve tarihi	İzmir 1884	Memur değilse seçimin evvel son durumu	Millet vekili
Cabilli	Hocpa akademisi	Evvəlki devrelerde Mebus seçilmiş ise devre ve intihap dairesleri	Malatya
Bildiği diller	Fransızca, almanca, İngilizce	Yedek Subay ise sınıfı, rütbesi ve sicil numarası	Evvəlki Ordu
İhtisarı	asker	Kayıtlı bulunduğu Askerlik şubeleri ve numaraları	—
Zaferleri	—	Seçim kaptan tarihi	10.5.1954
İlim rütbesi	—	Kaç reyile mebus seçildiği	110.965
İşleri ve gıvati	Mebus	Meclise katılma tarihi	14.5.1954

Eski Reisicumhure IX nci devrede Malatya millet vekili
Malatya millet vekili
İsmet İnönü
12.5.1954

Ek-3: Mustafa Kemal'in Lozan görüşmelerinin kesintiye uğraması ihtimaline karşı orduyu hazırlaması yönünde Fevzi Paşa'ya çektiği telgraf(ATASE Arşivi ISH katalogu Dosya:1797, Fihrist: 117aa)

تورکیا بویوک ملت مجلسی
ارکان حربیه عمومیہ ریاستی
شماره ۲۲

تاریخی ۲۹-۴-۲۸
تاریخ ورودی ۲۸-۴-۲۸

دولت موقعا
ماده ۱۰

برندولسیہ

قرتلانک انتضاع احوال قریب کوروزنید لقا
اردوان قمتہ فعالیتہ کجریس دانلیہ هوقدر
راکیاره عدیه وقتہ قلمک صلاصہ دوتدنیہ
وتمسیر آتشی لایق کله تیاریک اردولره امر
یوردولشس دانغایر ریایر

باسمہ قہانہ
ملکسہ

۹-۴-۲۸
40
81-1

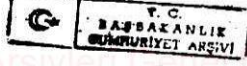
ایستاد خدیو
ایستاد خدیو
ایستاد خدیو

۱۱/۴

GNKUR
ATASE
ARŞIVI

Ek-4:Yahya Kemal Beyatlı'nın Lizbon Elçiliği'ne Tayini (BCA 030-0-010-000-000-236-593-9)

423
1
Ankara 27. 12. 1931
Hulâsa
Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
I. ncı Daire Umum Müdürlüğü
I. ncı Şube
20162
790
if: 1 suret.

Yüksek Başvekalet'e

Lizbon Elçiliğine de tayin buyurulmuş olan Madrid Elçisi Yahya Kemal Beyefendiden, Lizbon'da Portekiz Resicümhuruna İtimatnamesini takdim ettiğine dair, alınan tahriratin bir sureti leffen takdim kılınmıştır Efendim.

Hariciye Vekili

H. T. Rıza

E. K. Köksim
30-12-1931

J

-2-

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
M.N.
236 593 9

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 236 - Dosya No: 593 - Sıra No: 9

Ek-5:Mustafa Şeref Özkan'ın Kalp Krizinden Öldüğü Haberi (BCA,030-0-010-000-000-75-497-5)

T. C. BAŞVEKÂLET		Dosya işaretleri	
Yazın İşleri Dairesi			
Müdürlüğü			
Sayı:		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
Gelen	Tarih	6996	
Çıkış	Numarası	Büyük Millet Meclisi yazın Reisliğine	
Mücevviz		M. Özkan	
Tevdi tarihi		13.9.1938	
Mühürle			
Tebliğ tarihi		14.9.1938	
Muhabete edenler		Burdur Medur Mustafa Şeref	
Sıra	Numar	6	
No.	Hesap	7822	
Merkulü		Özkan'ın kalp sızmasından 10.9.1938	
Serv tarih		tarihinde Ankaradaki evinde öldüğü	
Makuytala imzası		Dahilije Vepilliginden 12.9.1938 tarihinde	
		teyfero ile bildirilmishti. Teessürlü	
		arz ederim.	
		Başvurul	
		R. Özkan yaz K.g.	

030 10 75 4975 7

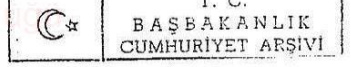
Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 75 - Dosya No: 497 - Sıra No: 5

Ek-6: Paris'te toplanacak olan Milletlerarası Sıhhat Komisyonu'nda Celal Hazım Arar'ın Türkiye'yi temsil edecek olması (BCA 030_18_01_02_85_94_4)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı:
2

Kararname

1926 Tarihli Beynelmilel Sıhhat mukavelesinin Mısır karantine meclisine ait hükümlerini tadil etmek üzere 28 Teşrinievvel 938 tarihinde Pariste toplanacak olan Milletler arası Sıhhat konferansında Paris Büyük elçiliğimiz müsteşarı Celâl Hazım Arar'ın Hükümetimizi temsilen bulunması; Hariciye Vekilliğinin muvafakatına atfen Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekilliğinin 25/IO/938 tarih ve 24422/255 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 12/II/938 tarihinde onanmıştır.

12/II/938

REİSİCÜMHUR

[Handwritten signature of ReisiCumhur]

Bş. V.

[Handwritten signature]

Ad. V.

[Handwritten signature]

M. M. V.

[Handwritten signature]

Da. V.

[Handwritten signature]

Ha. V.

[Handwritten signature]

Ma. V.

[Handwritten signature]

Mf. V.

[Handwritten signature]

Na. V.

[Handwritten signature]

İk. V.

[Handwritten signature]

S. İ. M. V.

[Handwritten signature]

G. İ. V.

[Handwritten signature]

Zr. V.

[Handwritten signature]

030 18 01 02 85 94 4

Ek-8: Lozan'a Giden Türk Heyeti (Ali Naci Karacan, Lozan, s.)

Ek-9: Lozan Barış Konferansı görüşmelerini içeren, Alois Derso ve Emery Kelèn imzasını taşıyan Guignol à Lausanne başlıklı karikatürlerinden Tüm Ülkelerin Heyet Üyeleri.

Bal masqué au Lausanne-Palace

Ek- 10: Lozan Barış Konferansı görüşmelerini içeren, Alois Derso ve Emery Kelèn imzasını taşıyan Guignol à Lausanne başlıklı karikatürlerinden Lozan İmza Töreni.

ÖZGEÇMİŞ

03.01.1981 tarihinde Gaziantep’te doğdu. İlk,orta ve lise öğrenimini Gaziantep’te tamamladı.2002 yılında Atatürk Üniversitesi’nden mezun oldu. 2014 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı.2014 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Doktora öğrenimine başladı. 2002 yılından beri öğretmen olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

VITAE

He was born on 03.01.1981 in Gaziantep. He completed his primary, secondary and high school education in Gaziantep. He graduated from Atatürk University in 2002. In 2014, she completed her MA degree in Gaziantep, Institute of Social Sciences, Department of History.In 2014, he started his PhD education in Gaziantep University Institute of Social Sciences, Department of History. He has been working as a teacher since 2002. He is married and has one child.